

T.C.

BOLU ABANT İZZET BAYSAL ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
KAMU YÖNETİMİ ANABİLİM DALI
SİYASET BİLİMİ BİLİM DALI

BİYOPOLİTİKA VE YÖNETİMSELLİK BAĞLAMINDA
YAPAY ZEKÂNIN İNCELENMESİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Hazırlayan

Ramazan KUBİLAY

Danışman

Dr. Öğr. Üyesi Mehmet ARI

BOLU 2020

LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE,

Ramazan KUBİLAY'a ait "BİYOPOLİTİKA VE YÖNETİMSELLİK BAĞLAMINDA YAPAY ZEKÂNIN İNCELENMESİ" adlı çalışma, jürimiz tarafından **Kamu Yönetimi** Anabilim Dalında **Yüksek Lisans Tezi** olarak oy birliğiyle/oy çokluğuyla kabul edilmiştir.

03.06.2020

Unvan, Adı, Soyadı

İmza

Üye(TezDanışmanı) : Dr. Öğr. Üyesi Mehmet ARI

Üye : Dr. Öğr. Üyesi Fatih YAŞLI

Üye : Dr. Öğr. Üyesi Deniz ALCA

Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Onayı

Prof. Dr. Osman GÖRÜR
Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Müdürü

ETİK UYGUNLUK BEYANI

Yüksek lisans tezi olarak sunduğum, **“BİYOPOLİTİKA VE YÖNETİMSELLİK BAĞLAMINDA YAPAY ZEKÂNIN İNCELENMESİ”** başlıklı çalışmanın yazılmasında, bilimsel ve etik kurallara uyulduğunu, başkalarının kaynaklardan yapılan alıntılardan adlarının bilimsel kurallara uygun olarak metin içinde, dipnotlarda ve kaynaklarda gösterildiğini, kullanılan verilerde herhangi bir tahrifat yapılmadığını, tezin tamamının ya da bir kısmının bu üniversite veya başka bir üniversitede bir tez çalışması olarak sunulmadığını beyan ederim.

Ramazan KUBİLAY

03.06.2020

TEŞEKKÜR

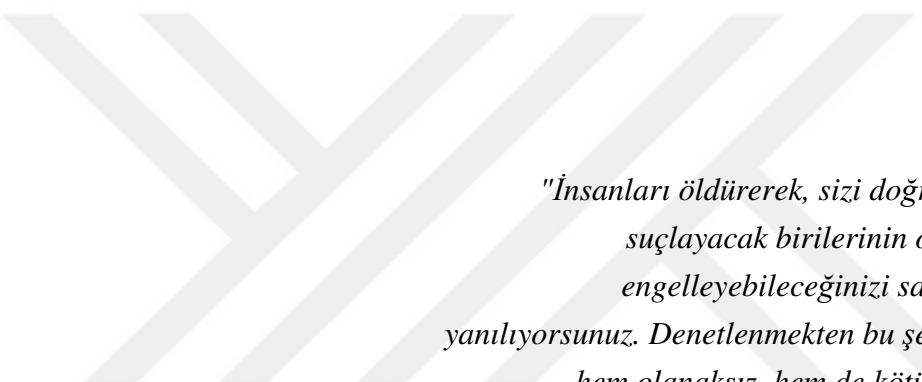
Konu seçimimde beni kısıtlamayıarak her daim güvenini ve desteğini hissettiren danışmanım Dr. Öğr. Üyesi Mehmet ARI'ya teşekkürlerimi sunarım.

Bu süreçte derslerinde büyük bir sabırla tüm fikirlerimizi dinleyen, yeni düşünme biçimlerini teşvik eden ve siyaset felsefesine merak salmama vesile olan Doç. Dr. Koray TÛTÛNCÛ'ye teşekkür ederim.

Son olarak savunma jürimde yer alan ve tezim hakkında yapıcı tavsiyelerini eksik etmeyen Dr. Öğr. Üyesi Fatih YAŞLI'ya ve savunma jürimde bulunan Dr. Öğr. Üyesi Deniz ALCA'ya teşekkür ederim.

Ramazan KUBİLAY

03.06.2020

"İnsanları öldürerek, sizi doğru yaşamamakla suçlayacak birilerinin ortaya çıkmasını engelleyebileceğinizi sanıyorsunuz ama yanılıyorsunuz. Denetlenmekten bu şekilde kurtulmak hem olanaksız, hem de kötü bir çözümdür."

Sokrates, Platon, Apologia 39c-d

ÖZET

BİYOPOLİTİKA VE YÖNETİMSELLİK BAĞLAMINDA YAPAY ZEKÂNIN İNCELENMESİ

Ramazan KUBİLAY

Yüksek Lisans Tezi

Kamu Yönetimi Anabilim Dalı

Tez Danışmanı: Dr. Öğr. Üyesi Mehmet ARI

Haziran 2020, 88 + x Sayfa

Bu tez, yapay zekâya yönelik tahakküm sorununu ele almakta olup; bunu biyo-politika ve yönetimsellik kavramlarıyla açıklamayı amaçlamaktadır. Bu tezin iddiası, yapay zekânın herhangi bir tahakküme sebep olmayacağı varsayımına dayanmaktadır. Günümüzde yapay zekâ teknolojileri giderek popülerleşmekte ve yaşamın çeşitli alanlarında kullanılmasıyla birlikte politik bir araca dönüşmektedir. Onu politik yapan şey, iktidar özne ilişkisinde çeşitli olanaklar sunarak bu ilişkilerin yönünü değiştirebilmesidir. Bu kapsamda söz konusu değişiklikleri açıklamak için Batı merkezli bir yaklaşım ve rasyonel düşünüş şekli benimsenmiş; Batı toplumlarındaki örnekler üzerinden, yaşamın giderek bu teknolojiyle birlikte nasıl şekillendiği ele alınmıştır. Bugüne kadar yapay zekâyla ilgili yürütülen çalışmaların çoğu, etik ve teknik açılardan olası sonuçları ele aldıysa da; bu tarz yaklaşımlar politik ekseninde bu teknolojinin içine yerleştiği koşulları açıklamakta yetersiz kalmıştır. Oysa yaşam giderek siyasal olanın sınırları içerisine hapsolmakta ve yönetimle beraber özne iktidar ilişkileri sürekli yeniden şekillenmektedir.

Anahtar Kelimeler: Biyo-Politika, Yönetimsellik, Tahakküm, İktidar, Yapay Zekâ

ABSTRACT

EXPLORING OF ARTIFICIAL INTELLIGENCE IN THE CONTEXT OF BIOPOLITICS AND GOVERNMENTALITY

Ramazan KUBİLAY

Master Thesis

Department of Public Administration

Thesis Advisor: Assist. Prof. Dr. Mehmet ARI

June 2020, 88 + x Pages

This thesis deals with the domination problem towards to artificial intelligence; it aims to explain this with the concepts of bio-politics and governmentality. The argument of this thesis is based on the assumption that artificial intelligence will not cause domination. Today, artificial intelligence technologies are becoming increasingly popular and turns into a political tool with its use in various fields of life. The thing that makes it political is ability to change the direction of power-subject relationship and also by providing various possibilities. In this context, West-centered approach and rational way of thinking were adopted to explain these changes from the examples in Western societies, how life is gradually taking shape with this technology is discussed. Although most of the studies carried out on artificial intelligence to date have addressed possible results in terms of ethics and technical; such approaches have failed to explain the conditions in which this technology is embedded in the political axis. However, life is increasingly trapped within the boundaries of the political and subject-power relations with understanding of government are constantly being reshaped.

Keywords: Bio-Politics, Governmentality, Domination, Power, Artificial Intelligence

İÇİNDEKİLER

ONAY SAYFASI	ii
ETİK UYGUNLUK BEYANI	iii
TEŞEKKÜR	iv
ÖZET	vi
ABSTRACT	vii
İÇİNDEKİLER	vi
KISALTMALAR LİSTESİ	x
GİRİŞ	1
I. BÖLÜM	
1. YAPAY ZEKÂ NEDİR?	10
1.1. Yapay Zekânın Uygulama Alanları	12
1.2. Yapay Zekâ ve Politika.....	15
II. BÖLÜM	
2. BİYOPOLİTİKADAN YÖNETİMSELLİĞE: İKTİDAR VE ÖZNE İLİŞKİSİ 18	
2.1. Biyo-politika Kavramı ve Çerçevesi.....	18
2.2. Biyo-Politikanın Tarihi Gelişimi	21
2.3. Beden: Birey ve İktidar Arasındaki Kordon Bağı	23
2.4. Foucault'un İktidar Kavrayışı	26
2.4.1. İktidar Çözümlemesi	29
2.4.2. Özne Çözümlemesi	31
2.5. İktidar Stratejileri	34
2.6. İktidar ve Bilgi	36
2.7. İktidar Teknolojileri	39
2.8. Yönetim ve Yönetimsellik	41
2.8.1. Yönetimsellik Çözümlemesi	43

2.8.2. Disiplin ve Norm	46
2.8.3. Gözetim.....	49
2.8.4. Denetim.....	51

III. BÖLÜM

3. YAPAY ZEKÂNIN İNCELENMESİ	54
3.1. Yapay Zekâ ve Beden	55
3.1.1. Üretici Güç Bağlamında Yapay Zekâ ve Beden İlişkisi.....	55
3.1.2. Cinsellik Bağlamında Yapay Zekâ ve Beden İlişkisi	57
3.2. Yapay Zekâ ve Nüfus	62
3.3. Yapay Zekâ ve Bilgi	63
3.3.1. Gözetim ve Yapay Zekâ: Mikroskobun Altında Bir Yaşam.....	66
3.4. Yapay Zekâ ve Güvenlik	70

IV. BÖLÜM

4. SONUÇ	73
KAYNAKLAR	78

KISALTMALAR LİSTESİ

BG	: Bilgisayarlı Görme
MÖ	: Makine Öğrenmesi
Mİ	: Malumat İfadesi
GP	: Genetik Programlama
US	: Uzman Sistemler
CCTV	: Closed-Circuit Television
HIV	: Human Immune-deficiency Virus
AIDS	: Acquired Immunodeficiency Syndrome
UNAIDS	: The Joint United Nations Programme on HIV and AIDS

GİRİŞ

Günümüzden yaklaşık yetmiş yıl önce bir fikir olarak ortaya atılan (Russell ve Norvig, 2016: 17) ve özellikle son yıllarda büyük ilerleme kateden yapay zekâ teknolojileriyle; ortaya çıkardığı etik sorunlar, ekonomik problemler, işsizlik, savunma araçları, gözetleme teknikleri vb. durumlar üzerinden pek çok farklı tartışmayı beraberinde getirmiştir. Ancak bütün bu tartışmalardan bağımsız olarak bu tez, henüz yeni denilebilecek ve ciddi bir potansiyel vadeden yapay zekâ teknolojileriyle iktidar-özne arasındaki ilişkilerin nasıl şekillendiğinden yola çıkmaktadır. Bu ilişkilerin sonucunda da bir tahakkümün oluşup oluşmama ihtimalini sorgulamaktadır.

Bugüne kadar geliştirilen tüm teknolojiler belirli bir ekonomik kapsamı ve toplumun refahı, kabulü-reddi, etik sorunlar gibi durumlara ilişik olarak ilerlemiştir. Öyle ki her bir teknoloji, bütün toplumlarda aynı etkiyi göstermez. Yerleştiği toplumlardaki ilişkilerin sonuçlarına göre farklı amaçlar ve planlar için kullanılabilir. Bu sebeple onlar hem etkileyen hem de etkilenen bir ilişkisellikle ileri noktalara taşınmaktadır. Önceki çalışmalarda bu ilişkilerin oluşum evrelerine; ne tür kabul ediş ya da karşı koyuşlarla toplumlara yerleştiğine yeterince odaklanılmamıştır. Yalnızca olumlu ya da olumsuz olarak addedilen özellikler, herhangi bir iktidar ilişkisine atıfta bulunmadan kişisel kanaatlere göre değerlendirmeye tabi tutulmuştur. Oysa hiçbir teknoloji bu direniş ve tahakküm ilişkileri test edilmeden olumlu ya da olumsuz bir sonuca varamaz. Kısacası iktidar ve özne arasındaki mücadeleler bunun belirleyicisidir.

Bu perspektiften hareketle ilk olarak, yapay zekânın ne olduğu, hangi alanlarda kullanıldığı ve politikanın konusu olarak nasıl belirdiği ortaya konulmaya çalışılmıştır. Buna mukabil, bir iktidar meselesine dönüşen yaşamın aslında yönetime dair bir sorun olarak ortaya çıktığı ve toplumun tümüne yayılmış karmaşık iktidar ilişkilerinden bağımsız olmadığı gerçeği temel alınmıştır. Yapay zekâyâ yönelik hem gerçek hem gerçek dışı pek çok iddia ortaya atılmış; teknolojinin içine yerleştiği şartlar göz ardı edilerek, sorunun iktidar kaynaklı olduğu önemsenmemiştir. Birinci bölümde, bu problemi yüzeye çıkartmak ve yaşamın yönlendirilmesinde stratejik bir araç olan yapay zekânın -tıpkı diğer teknolojiler gibi- nasıl geliştirildiği ve politikalara eklemelendiği gösterilerek bu belirsizliğin giderilmesi amaçlanmıştır.

Yapay zekâ teknolojilerinin sağladığı gelişmiş gözlem ve denetim olanakları sayesinde bireyler üzerinde bir tahakküme sebep olacağı iddia edilmekte, bu teknolojinin, yaşamı insanoğlu için giderek daha kötü bir duruma sürüklediği düşünülmektedir. İlk bakışta yapay zekânın bu denli tehlikeli olabileceği iddiası radikal bir düşünüş gibi görünmektedir. Bunun sebepleri ilerleyen bölümlerde iktidar özne ilişkileri üzerinden açıklanmaktadır. Ancak bu teknolojinin potansiyelinin küçümsenmesi de yine yanlış bir değerlendirme olacaktır. Bu bağlamda öncelikle herhangi bir teknolojinin bir topluma nasıl yerleştiğini açıklamak için, iktidar ilişkilerinin işleyişini bilmek gereklidir. Bir tahakkümü mümkün kılan şey basitçe, direniş imkânının ortadan kalkmasıdır (Foucault 2000a: 54-55). Bu noktada iktidar-özne arasındaki girift ilişkilerin bilinmesi elzemdir. Ancak ilk bakışta ortada duran -genel-sorun daima yaşamın nasıl yönetileceğidir. Peki, yaşam nasıl nesne durumuna gelmiştir? Tam bu noktada biyo-politika kavramı tezahür etmektedir.

Öldürme yerine yaşatma fikrini konu alan biyo-politika kavramı, yaşamın siyasal olarak düzenlenişine atıfta bulunmaktadır. Temel olarak nüfusun belirli pratikler içerisine yerleştirilmesiyle mesela cezalandırma, hukuki zemine oturtma, kapatma ve gözetleme gibi şeylerle; bir tür olarak insan yaşamının belirli bir mantık çerçevesinde istatistiki düzene tabi tutulması ve yönlendirilmesi hedeflenmektedir. Bu sebeple nüfusu merkeze alan biyo-politika kavramı tek tek bireylerle ilgilenmez. Onların ilişkilerinin doğurduğu çoğulcu güçle ilgilenir. Bu güç nüfusun istatistiki bilgisiyle zirve yapar. Ancak nüfusun sürekliliği ve üretkenliği açısından belirli şeylerin doğru kodlanması önem taşır. Söz gelimi cinsellik, iktidar tarafından üremeye yönelik bir teşvikle düzenlenmezse; nüfusun artış hızı ve nüfusa bağlı etkinliklerin verimi düşecektir. Bunun gibi temel gerekliliklerin gerçekleşebilmesi için doğal olarak, nüfusu etkileyen süreçlerin kontrolünün sağlanması gerekecektir. Örneğin; doğurganlık oranları, yaşanılan çevre, ölüm oranları, sağlık ve beslenme imkânları gibi etkenler bir bütün olarak yaşamsal faaliyetleri etkilemektedir. Kısaca insan türünün yaşamını şekillendiren tüm bu etmenler bir iktidar sorunudur. İktidar bu gücün yönlendirilmesi, yeniden üretilmesi ve ilişkiler bağlamında sürekliliği için belirmiştir. Kısaca iktidar, yaşamın ussallaştırılması ve kontrolü için vardır (Foucault, 2002: 256-259).

İktidar, temelde zorlama olmadan insan davranışlarını değiştirebilir. Ancak iktidar denilince belirli bir yere yerleşmiş, çakılı bir güç akla gelmemelidir. İktidar bir yerde değil yahut bir yerden doğmamıştır. O aslında her yerededir. Belirli bir cismi veya kaynağı yoktur. Foucault'a göre iktidar ilişkilerden doğar. Belirli güç bağlantılarını içerir ama asla onlar iktidarın belirleyicisi olamaz. İktidar, sürekli yenilenen bir şekilde

bu gücü etkileyen şeylere eklenir. Bu sebeple iktidar bir zümreye ait bir hak da değildir. Toplumun en alt katmanından en üst katmanına kadar belirli bağlantılarla donanmış; tek seferde idrak edilmesi mümkün olmayan, organize bir ağlar yumağıdır. Kısaca mikro ve makro ağlar üzerinden işler (Foucault, 2000c: 54-55). İktidar demek mücadele demektir. İktidar, belirlenmiş ilişkiler üzerinden ilerlemez. Bu sebeple ona karşı daima bir direniş ve karşı koyuş vardır. Ne belirli sınıflar ne belirli araçlar ne de belirli ekonomik kurallar onun değişken doğasını tanımlamakta yeterli olur (Foucault, 1993a: 72-73). O aslında hem hepsi ancak nihai olarak hiç biridir. Dolayısıyla ilişkiler üzerinden ilerleyen iktidar yeni hakikatler üreterek aslında gerçekliğin de doğasını değiştirmeyi hedefler. Bunun için bastırır, örtbas eder yahut yeniden şekil verir. Ancak tüm bunları temelde özgür bireyler üzerinde uygulayabilir. İktidara karşı potansiyel bir karşı koyuş daima olmalıdır. Yoksa zaten her şey belirlenmiş ve belirlenen şeyler üzerinden yürüyor olacaktır. İktidar kendisine olan karşı koyuş ve mücadeleleri; hakikat ve söylemler üzerinden kendi hedefleri doğrultusunda yeniden şekillendirir (Foucault, 1993b: 10-11). İktidar, hedefleri için insanların kanaatlerini değiştirmek maksadıyla stratejilerden, bilgiden, normalleştirmeden ve tekniklerden yararlanır. Kısaca tüm bu kaidelerden hareketle, iktidar ancak özgür bireyler üzerinde uygulanabilir. Özgürlük iktidarın uygulanması için ön koşuldur. Aksi halde iktidar salt bir şiddet ve bastırma ilişkisine dönüşecektir (Foucault, 2000c: 237).

Tahakküm ilişkileri bireyin bu şekilde bir özgürlük alanı bulamadığı durumlarda ortaya çıkar. Yönetim tek taraflı bir bastırma ilişkisine dönüşmüş ve bireyin eylem alanı sınırlandırılmışsa; ortada bir tahakküm ilişkisi bulunuyor demektir. Bu tarz bir durumda iktidar, bireylerin eylem alanlarının sınırlarını bilmek yerine, son tahlilde her şeyin belirleyicisi olmayı seçmiştir. Yönetmenin maliyeti açısından, tahakküm ilişkileri sürdürülebilir olmaktan uzaktır. Bu sebeple iktidar nüfusu daha kolay yönetmek ve yönetimi daha az maliyetli kılmak için yönetimsellikten faydalanır.

Liberal bir yönetim sanatı olan yönetimsellik, yönetimin amacı ve aracı olan nüfusa dair süreçlerin yönetimini konu alır. Bu süreçleri yönetilebilir kılan durum, bireylerin davranışlarının hesaplanabilir ya da öngörülebilir oluşudur. Çünkü bireylerin kararları belirli çıkar ve amaçları konu aldığından rasyonel hareket ettikleri varsayılır. Ve nihai olarak belirli mantıki ilkelere göre hareket tarzları oluştururlar. Bu sayede bireylerin davranışları da tutarlılık gösterir. Özgür bireylerin bu şekilde serbest hareket etmeleri hem ekonomik hem de siyasal yönden onları iktidar çemberinin içerisine sokar. Çünkü bu durumda birey artık yönetilebilir hale gelir. Onun yapabileceklerinin ön görülmesi mümkün olmuştur. Yönetimsellik, nüfusa içkin faktörlere hâkim olunması ve

bireyin hareket alanlarının bilinmesini hedefler. Böylelikle daha kolay yönetilebilir bir özne yaratır. Son kertede amaç, nüfusu ve onun üzerinde etkili olan faktörleri daha kolay yönetmektir (Foucault, 2013: 26-27).

Tüm bu süreçlerin kontrolü esasen durumların sıklıklarının gözlenmesi, kayıt altında tutulması ve denetlenmesi sayesinde mümkün olabilir. Bu bağlamda iktidar, geçmişteki iktidar şekillerinden ve geçmiş yöntemlerden faydalanır. Bu sebeple bugün ve geçmişteki iktidar şekilleri arasında bir kopukluk yoktur. Bunun için eski teknikler tamamen terk edilmiş değildir. Söz gelimi gözetleme, tarihte olduğu şekliyle bir kapatma alanı üzerinden gerçekleşmemektedir. Yahut denetim nüfusun bilgisi sayesinde işlerlik kazanmaktadır. Ancak tüm bu yönetsel teknikler yeni teknolojik olanaklarla bütünleşerek daha geniş alanlara yayılmayı başarabilmiştir. Olayların seyrini değiştirme gücü olarak tanımlanan denetim yönetsel süreçlerin şekillendirilmesinde, gözetimle bütünleşerek güvenliğin sağlanması yahut riskin kontrolü sayesinde yönetimin kolay icra edilmesini sağlar. Bu bilgilerden hareketle Foucault, yönetselliği; temel hedefi nüfus, etkin bilgi biçimi ekonomi politik ve temel mekanizması güvenlik olan iktidar stratejilerine yatkın bir yönetim sanatı olarak addeder (Foucault, 2013: 98). Sonuç olarak, yaşamın iktidar teknik ve stratejileriyle yönetilmesi-yönlendirilmesi gerektiği anlaşılmaktadır. Bu sebeple iktidar ilişkilerinin doğasını anlatan biyo-politika ve bunun yöntemlerini ele alan yönetsellik kavramları teknolojinin içine yerleştiği koşulları açıklamak için tezin ikinci bölümünde ele alınmıştır.

Buraya kadar ele alınan bölümlerde iktidarın, yaşamı kontrol etmek için ilişkilere eklenildiği, çeşitli teknik ve stratejilerden yararlandığı görülmektedir. Bu kapsamda ele alınan yapay zekâ teknolojilerinin aslında iktidarın nüfusu yönetmek için yararlandığı stratejilere yardımcı olabilecek bir araç olarak belirlediği sonucuna ulaşılmaktadır. Denetim düşüncesi açısından, denetim ve denetim araçlarının her çağın kendi teknolojileri ve olanaklarıyla birlikte başkalaştığı; bu fikre paralel olarak, bulunduğumuz dönemde de diğer ilişkilere eklenerek mutasyona uğradığı görülmektedir (Deleuze, 2001). Örneğin; ekonomik açıdan, biyo-politik düşünüşe göre önceleri üretici güç olarak önem addeden ve kapitalist süreçlerle bütünleşmiş -üzerinde politikalar uygulanan- beden yine önem taşımaktadır. Ancak beden yapay zekâ teknolojilerinin gelişmesiyle birlikte eskisi kadar üretim sürecinin merkezinde değildir. Burada tezi ilgilendiren şu sorunun cevabı aranmıştır: Bedenin üretici güç bağlamında önemini yitirmesi onun iktidar nezdinde önemini azaltmış mıdır?

İlkin biyo-politika bağlamında yapay zekâ teknolojilerinin gösterdiği etkiler tartışılmış; bedenin üretimden giderek çekildiği ve eskisi gibi işlev göstermediği tespit edilmiştir. Onsekizinci yüzyıldan beri beden, iktidarın kendisini sergilediği bir alan olmaktan giderek uzaklaşmıştır. Günümüz modern bireyi de artık üretim süreçleri değil tüketim süreçleri üzerinde kendini göstermeye başlamıştır (Nazlı, 2009: 64-65). Kapitalist süreçlerde ağır işler bedenden uzaklaştırılmış bunun yerine gelişmiş makinelerden üretimde faydalanılmıştır. Modern öznenin iktisadi yönü artık daha fazla ön plana çıkarılmaya başlanmıştır. Bu bağlamda yapay zekâ da kimi işleri beden üzerinden uzaklaştırarak, üretimi ve buna bağlı ekonomik süreçleri değiştirmiştir. Ancak bu, iktidarı yaratmak istediği biyo-politik beden arzusundan uzaklaştırmamakta; bilakis onun varlığını daha görünmez kılarak etkin olmasını sağlamaktadır. İkinci husus biyo-politikanın temel hedeflerinden biri olan nüfusun düzenlenişinde cinselliğe atfedilen önemdir. Cinsellik yüzyıllardır üzerinde düzenlemeler yapılan, söylemler oluşturulan, iktidarın amaçları doğrultusunda şekillenen sonsuz bir siyaset kaynağıdır. Bu günümüzde de değişmiş değildir. Ancak modern dönemde görülen şey, cinselliğin eskisinden daha geniş bir perspektifte incelenişidir. Özellikle hem arzuya dönük hem de iktidar hedefleri doğrultusunda politik bir yaklaşım söz konusu olmaktadır. Çünkü geçen zaman içerisinde cinselliğin özneleri de farklılaşmıştır. Bu noktada yapay zekânın cinselliği de hedeflediği görülmektedir. Bunun başlıca sebeplerinden birinin, bilgi dolayısıyla şekillenen güç ilişkilerinin ön plana çıkmasıdır. Buna bağlı olarak gelişen cinsel tuhaflıklar, sağlık ve üremeye dönük yeni özneleşme şekillerinin oluşturulması gibi bilgiye dair ilişkilerin de olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bu bağlamda cinselliğin de –tıbbileştirme yoluyla- konusu olduğu sağlık ve yapay zekâ ilişkisinin çeşitli etkileri ele alınmıştır. Yapay zekâ insana bağlı maliyetleri azaltarak, iktidar için biyo-politik etkenlerin kontrolünü daha verimli yönetebileceği imkânı sunmuştur. Buna karşılık, normalizasyon şekillerinde değişimler olmuş ve düzenleyici iktidar tekniklerine eklemlenmiştir. Bu bağlamda yapay zekâ kurumlar ve diğer aktörlere, öznenin oluşturulmasını sağlayan hareket alanlarına ulaşma imkânı sağlayarak bu sürecin gidişatını etkilemiştir.

Yapay zekânın yönetimsellikte olan ilişkisindeyse yine Foucault'un işaret ettiği kilit noktalar temel alınarak bir izlek oluşturulmuştur. Bunlar nüfus, bilgi ve güvenlik temalarıdır. Birincisi nüfus düzeyinde yapay zekânın etkisi, nüfusu etkileyen ekonomik faktörleri değiştirerek iş yaratma, çevreyi koruma, israfı önleme ve daha verimli üretim imkânı sağlama gibi olumlu özelliklerle; nüfusun niteliğini artırmaya yönelik bir katkı sunması olmuştur. Dolayısıyla toplumsal refah, eğitim ve sağlık gibi koşullarda yaşanan iyileşmeyle birlikte nüfusun artış hızının da düşmesine etki ederek, aşırı nüfus

(overpopulation) sorunuyla mücadeleye yardımcı olmaktadır. Başka bir açıdan, bu da yönetimin temel unsurlarından biri olan nüfusun bir çeşit kontrolüdür.

İkincisi, bilgi ilişkilerinde iktidar ve bilginin birbirlerini içerdikleri ancak birinin diğerinden doğmadığı bir ilişkisellik söz konusudur. Bu bilgiden hareketle, bilgiden bağımsız bir iktidar; iktidardan bağımsız bir bilgi yoktur (Lemke, 2015: 48). Yapay zekâ da belirli ilişkilere eklenerek bilginin elde edilişi, aktarılışı ve depolanması gibi süreçlerde etkili bir rol üstlenmiştir. Birçok yapay zekâ uygulaması bireyler hakkında veriler toplanmasına yardım etmektedir. Bu sürecin sonunda iktidar onları ekonomi, politika üretme yahut güvenlik gibi amaçlar doğrultusunda kullanabilmektedir. Burada görülen, denetim ve gözetim süreçlerinin bilgi vasıtasıyla farklı ilişkilere eklenerek ilerlemesi ve iktidarın doğrudan etkisini gölgelemesidir. Ancak son tahlilde, iktidar elde ettiği bilgi sayesinde bireylerin davranış şekillerinde değişime sebep olabilmektedir. Bu da iktidarın bilgi sayesinde güç ilişkilerini devam ettirebilmesini mümkün kılmaktadır.

Üçüncüsü güvenlik, iktidar ilişkilerinde kilit bir nokta olarak belirir. Denetimin sebebi olarak gözüken güvenlik, özgürlüğü teminat altına alma, dolaylı olarak iktidarın uygulanışını mümkün kılmak gibi bir işleve sahiptir. Günümüz modern toplumunda güvenlik, riskin yönetimi hususunda bireylerin eylem alanlarını şekillendirmek için gerekli olan sebebi iktidara vererek, önemli bir avantaj sağlar. Özgürlüğün teminat altına alınması için ilkin onu etkileyen potansiyel risklerin kontrol altına alınması gereklidir. Bu da aslında özgürlüğün daha fazla denetim altına alınması demektir. yapay zekâyla birlikte güvenlik kaynaklı gözetim ve denetim, geçmişe oranla artmıştır. Üstelik bu süreçlere dair görevlerin insan elinden alınıp yapay zekâyla sürdürülmesi, iktidar açısından, teknik anlamda da bir yarar sağlamış; insana bağlı hata ve kısıtların azalmasında etki göstermiştir. Kısaca iktidara bir avantaj sağlamış ancak bir tahakküme varabilecek imkânı yaratmamıştır. Bu da teknolojinin karşılıklı işleyiş mantığı sayesinde olmaktadır. Yapay zekâ teknolojileri sadece iktidara değil; ayrıca bireylere de bilgiye daha kolay ulaşma, şeffaflık ve denetim gibi olanaklar yaratmıştır. Üçüncü bölümde bu tartışma detaylı olarak örneklendirilmiş, yapay zekânın neden bir tahakküme sebep olmayacağı tartışılmıştır.

Sonuç olarak, yapay zekâ teknolojileri iktidar-özne ilişkilerinin gidişatını etkilemiş ve bu süreçlere ilişkin kilit noktalarda kimi değişikliklere neden olarak, yeni politikaların üretilmesine katkıda bulunmuştur. Bir aygıtı kritik yapan şey, aslında onun kendi özellikleri değildir. Örneğin; sinema, televizyon, gazete ve radyo gibi tarihi etkileyen tüm araçlar aslında politikanın konusu olabilecek şekilde kullanıldıklarında,

daha önemli duruma gelmiştir. Çünkü artık insanların eylem ve kararlarını yönlendirebilecek birer iktidar aracı olmuşlardır. Yapay zekâ da önceki teknolojiler gibi -belki de daha fazla- iktidar ilişkilerinde aktörlere çeşitli olanaklar sunmuş ve bu ilişkilerin boyutunu derinden etkilemiştir. Bu noktada söylenebilecek olan, aslında iktidar ilişkileri bu teknolojilerin getirdiği şeylerden daha önemlidir. Dahası, bu ilişkilerin doğası anlaşılmadan politik sonuçlarının da öngörülmesi olanaksızdır. Bu bağlamda yapay zekânın iktidar tarafından politik bir araç olarak kullanımı, rasyonel bir toplumda nasıl işlerlik kazanır ve denetim sorunu haline gelir, tartışması ele alınmıştır. Fakat tüm bunların ötesinde bu çalışmanın gayri resmî amacı, Foucault'un da çalışmalarının konusu olan şeydir: Dayatılan kimlikler dışında yeni bir kimlik oluşturulabilir miyiz, bunu araştırmaktır.

Çalışmanın Önemi

Yapay zekâ yaşamın daha zahmetsiz hale gelmesine olanak sağlarken; ayrıca iktidar açısından, yönetmenin maliyet ve risklerini en düşük seviyeye indiren bir teknolojidir. Bireylerin potansiyel davranışları, iktisadi hareketleri, güvenlikleri yahut üretim şekilleri gibi insan türünün yaşamını etkileyen temel unsurları etkilemektedir. Bu manada, bu çalışma yapay zekânın potansiyel olarak siyasal alanda neleri değiştirebileceği ve onun denetimini konu almaktadır.

Buradan hareketle bu tez, olması gerekeni tartışmaktadır. Bunu yaparken biyo-politika kavrayışını temel alarak; iktidar ve özne arasındaki ilişkilerin geçmişteki örneklerinden yola çıkarak, ne tür strateji ve tekniklerle bütünleşebileceğini göstermeyi hedeflemektedir. Daha önceki çalışmalardan farklı olarak bu çalışma; yapay zekâ politikalarıyla yahut onun etik, ahlaki, yasal durumlarıyla ya da potansiyel fayda ve zararlarıyla ilgilenmemektedir. Çünkü sonuçta tüm bunların belirleyicisi, iktidar ve özne arasındaki karşılıklı ilişkilerdir. Bu tezin hedefi bu teknolojiyle birlikte iktidar-özne arasındaki ilişkilerin nasıl şekillenebileceği ve bunun sonucunda bir tahakkümün oluşup oluşmayacağına sorgulanmasıdır. Herhangi bir topluma yerleştirilmek istenilen bir teknolojinin; bu ilişkilerin doğasını hesaba katmadan idrak edilmesi mümkün değildir. Rasyonel düşünüşün etkili olduğu Batı toplumlarında da yapay zekâ teknolojilerinin iktidar ilişkilerini nasıl etkileyeceği bu ilişkilerin kavranmasıyla daha rahat anlaşılabilir.

Sınırlılıklar

Bu süreçler ele alınırken, Batı merkezli bir yaklaşım ve rasyonel temelli düşünüşle sınırlı tutulmuştur. Zaman aralığı olarak yapay zekâ teknolojilerinin gelişip ortaya çıktığı doğal süreç temel alınmıştır. Bu süreç bilgisayar teknolojisi ve programlamanın da geliştiği son kırk yıllık bir döneme denk düşmektedir. Araştırma rasyonel düşünüşün hâkim olduğu Batı toplumlarına ve onların iktidar ilişkilerini şekillendiren politik düşünceye endekslenmiştir.

Global düzeyde bir kitleyi hedef alan biyo-politika kavramıyla yapay zekâ gibi yine küresel derecede etkinlik gösteren bir teknolojiyi ve onun iktidar ilişkileri üzerindeki etkilerini incelemek amaçlanmıştır. Konunun dar sayılamayacak bir teknoloji ve belirli bir toplumla sınırlı tutulmayışıysa; teknolojinin evrensel etkisiyle ilişkilendirilmiştir. Nasıl ki ‘sinema ve ideoloji’ yahut ‘radyo ve propaganda’ gibi benzer şekillerde değerlendirmeler bulunuyorsa aynı şekilde yapay zekâ teknolojilerini de incelemek mümkündür. Bu sebeple bu tez, Batı toplumlarının karakteristik bir özelliği olan rasyonel insanı ve onun üzerinden işleyen iktidar ilişkilerini, yapay zekâ teknolojilerinin getirdiği değişimle açıklamayı hedeflemektedir.

Metodoloji

Bu tez, nitel yöntemi temel alarak kurgulanmıştır. Tanımlama ve açıklamalar gibi şeylerde akademik yayınlardan, web sitelerinden, popüler medya makalelerinden ve diğer web sitelerinde bulunan açık kaynak bilgilerden ve mevcut kaynaklardan yararlanılmıştır. Nitel yöntem bu tez çalışması için gerek öznel çıkarımlar yapabilme gerekse teorik çıkarımlardan hareketle yorum yapabilme imkânı sağlamıştır. Nitel araştırma yöntemi olarak, ‘durum çalışması’ temel alınmış ve ‘tek durum’ çalışılmıştır. Bu yöntemle genellenebilir sosyal davranışların betimlenmesi şeklinde yorumlanması tercih edilmiştir (Mohajan, 2018: 11-12). Durum çalışmasında, tanımlanabilir olan ve homojenlik göstererek genellenebilir bir teorik çıkarım yapma imkânı sağlayan, Batı toplumları ve bu toplumların karakteristiğini oluşturan rasyonel insan tipi örnek alınmıştır. Süre olarak belirli bir kesit değil ‘boylamsal’ süre tarzı tercih edilmiştir. Analiz birimi olarak ‘toplum’ ele alınmıştır. Metnin genelinde ‘açıklayıcı anlatım’ tarzı benimsenmiştir. Nihai olarak ‘tümdengelim’ yöntemi kullanılmıştır. Buna bağlı olarak çalışmada, ilkin yaşam politikalarını sonra bu politikaların uygulayıcısı olan iktidarı ardından bunun yöntemlerini ele alan yönetimselliği ve son olarak stratejik bir araç olarak kabul edilen yapay zekâ teknolojilerinin etkileri ele alınmıştır.

İlgilenen okuyucuları konuyla ilgili bilgilerini sınamak ve yeni yorumlar yapmak için üçüncü bölümü okumaya davet ediyorum. Bu bağlamda yapay zekânın incelenmesi bölümü, iktidar-özne ilişkisiyle ilgili yorumlara dayanarak, yapay zekâ hakkında açıklamaları ve ilişkili örnekleri içermektedir.

I. BÖLÜM

1. YAPAY ZEKÂ NEDİR?

Bugüne kadar insan zekâsına ve yönetimine ihtiyaç duyan makineler, artık kendi kendilerine hareket edebilir duruma geldi. Otonom sistemler gün geçtikçe yaşamımıza daha fazla dâhil olmaya başlıyor. Bazı işlerin kolayca halledilmesine olanak tanırken öte yandan, kimi işlerin de insanların elinden alınmasına sebep olarak görece zor durumda da bırakabiliyor. Basitçe, veri işleme ve karar verme algoritmalarının ilgili verilerle birleştirilmesiyle elde edilen yapay zekâ, çoğu zaman otonom sistemlerin temelini oluşturur. Bu sistemlerin ana mantığı insan zekâsıyla yapılabilecek işlerin, onu taklit eden makine, robot ve yazılım vb. sistemler aracılığıyla halledilmesine dayanmaktadır (Pöhler v.dğr., 2018: 1-2). Yani yapay zekâ derken aslında yapay zekâ sistemleri kastedilmektedir. Ancak sürekli gelişen bir teknoloji olması sebebiyle üzerinde uzlaşmış net bir tanım yoktur. Verilen farklı tanımlardan bazıları şöyledir:

McPherson'un tanımına göre (2018: 4), yapay zekâ terimi, robotlara, bilgisayarlara ve insani problemleri anlama ve çözme yeteneğine sahip diğer makinelere atıfta bulunur.

Nabiyev'e göre (2012: 25), "Yapay zekâ kabaca; bir bilgisayarın ya da bilgisayar denetimli bir makinenin, genellikle insana özgü nitelikler olduğu varsayılan akıl yürütme, anlam çıkartma, genelleme ve geçmiş deneyimlerden öğrenme gibi yüksek zihinsel süreçlere ilişkin görevleri yerine getirme yeteneği" olarak tanımlanmaktadır.

Nilsson'un tanımına göre (1998: 1), yapay zekâ geniş anlamıyla insan eliyle yapılmış şeylerdeki zeki davranışlarla ilgilenir. Zeki davranma sırasıyla; algıyı, nedenselliği, öğrenmeyi, iletişimi ve karmaşık ortamlarda hareket etme gibi şeyleri kapsamaktadır.

Örnek olarak alıntılanan bu yorumların tümünde atıfta bulunulan "zekâ" kavramının anlaşılması -insana yönelik bir göndermeden ötürü- önemlidir. Zekâ kavramı, akıl kavramıyla sıkça karıştırılmaktadır. Doğuştan gelen bir özellik olan akıl, bilgiyi muhakeme edebilmek için gerekli olan anlama, özümseme, duyuları kullanma ve

kavrama gibi işlemleri gerçekleştirebilme yeteneğidir. Zekâysa; bilgiyle elde edile gerçekleri anlama, sorgulama ve sonuç çıkarabilme yeteneğidir. Buradan hareketle, doğuştan kazanılan bir özellik olan akıl, yapay yollarla taklit edilemez. Ancak zekâ; eğitimle, bilgi, birikim ve deneyimlerle geliştirilebilir bir özelliktir. Söz gelimi, daha önce deneyimlenmemiş bir olayla yüzleşince anlama, öğrenme, sonuç çıkarma ve duyuları kullanarak gerekli tepkiyi verebilme, problem çözme yahut uyum sağlayabilme gibi özellikler çeşitli yöntemlerle geliştirilebilmektedir. Bu anlamda, yazılım veya tümleşik yongalarla taklit edilebilen zekâ, “yapay zekâ” olarak adlandırılmaktadır (Elmas, 2010: 21).

Ancak yapay zekâ, daha önce bahsedildiği gibi, sadece otonom hareket edebilen makinelerden değil; ayrıca kimi yazılımlar, robotlar, nöral sistemler vb. birçok çeşitten oluşmaktadır. Bunların bir kısmı insan davranışlarını taklit etmeyi amaçlarken; diğerleri rasyonel bir biçimde işlev görmeyi hedefler. Kategorik olarak, yapay zekânın çalışma prensibine yönelik bu ayrımlar dört farklı şekilde ele alınmaktadır:

İnsan gibi düşünme	Rasyonel düşünme
İnsan gibi davranma	Rasyonel hareket etme

İnsan gibi düşünme, bilişsel modelleme yaklaşımı olarak da bilinmektedir. İnsan gibi düşünen bir program geliştirebilmek için ilkin insanların nasıl düşündüğünü bilmek gereklidir. Bu da ancak bazı bilişsel deney ve gözlemlerle yapılabilir. Bu deneylere bağlı olarak üretilen kuramlarla bilgisayar programları geliştirilmektedir. Burada hedeflenen, insanın düşünme süreçlerinin modellenmesi ve makineler tarafından benzer mantıkla taklit edilmesidir (Russell ve Norvig, 2016: 3). Örnek olarak, müşteri hizmetleri için akıllı sohbet robotları oluşturan telekomünikasyon şirketlerinde bu tarz sistemler kullanılmaktadır.¹

İnsan gibi davranma konusunda bilinen en yaygın örnek 1950 yılında Alan Turing tarafından ortaya sürülen Turing Testi’ne dayanır. Bu testin amacı bir makinenin düşünüp düşünemeyeceğinin mantıksal olarak test edilmesidir. Test bir makine ve insanın iletişimine dayalıdır. Onları hiçbir şekilde görmeyen başka bir sorgulayıcı (kişi) belirli sorular sorar. İnsan makine arasında yazılı iletişim ile gerçekleşen bir ortam oluşturulur. Sorgulayıcı tarafından bir dizi sorular sorulur. Burada amaç, sorgulayıcı tarafından hangisinin insan hangisinin makine olduğunu saptayabilmektir. Testler

¹IBM, <https://www.ibm.com/tr-tr/services/artificial-intelligence>. Erişim tarihi: 4 Mart 2019.

sonucunda sorgulayıcı, net bir şekilde insanı saptayamadığında, makine Turing testini geçmiş sayılır.²

Rasyonel düşünme kavramının temelinde “mantık” vardır. Aristoteles’ten beri gelen formel mantık anlayışının, çözülmek istenen sorunlara uyarlanması söz konusudur. Belirli bağıntılar kullanılarak çıkarım yapılmakta ve bunlar makinelere öğretilmeye çalışılmaktadır. Yani kısaca mantıksal olarak modellenmiş bir sistem inşa edilmesi bu yaklaşımın temelini oluşturmaktadır.³

Rasyonel hareket etme amaca yönelik uygun davranan sistemleri tarifler. Rasyonel hareket etme yaklaşımında en önemli noktalardan biri ajanlardır⁴. Bir ajan sadece hareket eden bir şeydir. Elbette tüm bilgisayar programlarının bir amacı vardır ancak ajanlardan bundan fazlası beklenir: özerk bir şekilde çalışma, çevreyi algılama, değişime ayak uydurma, hedefler oluşturma ve onların takibi gibi. Rasyonel bir ajan, en iyi sonuca ulaşmayı ya da belirsizlik hallerinde beklenen en iyi sonucu elde etmeyi hedefleyen bir ajandır. Öte yandan, doğru çıkarım yapmak tümüyle rasyonellik değildir. Kimi durumlarda yapılacak doğru bir şey yoktur, ancak yine de bir şeyler yapılması gerekmektedir. Örneğin bilgi toplamak üzere geliştirilmiş motorlar yahut sürücüsüz araçlar rasyonel hareket etmeye örnek gösterilebilir (Russell ve Norvig, 2016: 4).

1.1. Yapay Zekânın Uygulama Alanları

Yapay zekâ sanıldığığının aksine uzak bir gelecekte hayatımıza girecek bir teknoloji değil bilakis; bugün deneyimlediğimiz bir gerçekliktir. Uygulamalar, bilgisayar programları, arama motorları, yüz, ses ve görüntü tanıma sistemleri, çeviri uygulamaları, akıllı evler, sürücüsüz araçlar, yangın önlem sistemleri ve daha nice... (McPherson, 2018: 8). Sadece mühendislikle ilişkisi olmayan yapay zekâ ayrıca; matematik, felsefe, sosyoloji, psikoloji, fizik, nörobilim, siyaset, ekonomi, linguistik gibi akla gelebilecek, yaşamın pek çok farklı alanına etki etmektedir. Ancak bu alanlarda yaklaşımlar ve sorunlar ayrı olduğu için farklı çözümler üretilmiştir. Buna bağlı olarak yapay zekânın bazı uygulama alanları şunlardır:

²<http://bilgisayarkavramlari.sadievrenseker.com/2013/04/02/turing-testi/>.Erişim tarihi: 4 Mart 2019.

³http://bagem.tripod.com/bagem/yapay_zeka3.html. Erişim tarihi: 3 Mart 2019

⁴Yapay zekâ perspektifinden ajan kavramı bir hareketi ya da görevi rasyonel bir yolla gerçekleştirebilen özerk varlıktır. Bir ajandan beklenen şey rasyonel bir şekilde görevini yerine getirmesidir. Ajanlar rasyonel davranışları gerçekleştirmeyi sağlayan birtakım sensörlerle hareket eder. Bu tıpkı insan bedenindeki işleyişe benzemektedir. Göz, kulak, dil vb. bu sayede ajanlar belirli görevleri yerine getirmektedir (Jones, 2009: 249-250).

- Bilgisayarlı görme (vision): Yapay görme olarak da adlandırılan bu dal gördüğü nesnelere insan gözü gibi tanımlamayı hedefleyen, yapay zekânın oldukça geniş alt dallarından biridir. BG’de, gerçekliğin aksine bir veya daha fazla görüntüde gördüğümüz dünyayı tanımlamaya; şekil, aydınlatma ve renk dağılımları gibi özelliklerini yeniden oluşturmaya çalışılmaktadır. Cisimlerin şekilleri, renkleri ve geometrik özellikleri algılanarak tıpkı insan gibi görmeyi modelleyerek cisimleri tanımlamak amaçlanmaktadır. BG’nin uygulama şekilleri şöyledir: BG optik karakter tanıma örneğinin; el yazısı tanımlama, makine kontrolü/bakımı örnek olarak; uçak kanatlarının detaylı görüntülemesi. Perakende satış Örneğinin; otomatik ödeme şeritleri için nesne tanıma. 3B modelleme örneğinin; Bing Maps gibi sistemlerde kullanılan havadan fotoğrafların alınması. Medikal görüntüleme beynin belirli bölümlerinin görüntülenmesi. Araç güvenliği konusunda yayaların yahut araç etrafındaki cisimlerin algılanması. Maç hareketi. Örneğinin; filmlerde kullanılan belirli hareketlerin modellenmesi. Hareket yakalama (mocap). Örneğinin; aktörlerin hareketlerini yakalayıp animasyonlar için model oluşturma. Gözetleme, örneğinin; otoyol trafiğinin denetlenmesi ve son olarak parmak izi tanımlama ve biyometri gibi alanlarda BG’den faydalanılmaktadır (Szeliski, 2011: 5-6).
- Ses tanıma: Ses veya konuşmacı tanıma, bir makine veya programın, emir alma ve yorumlama veya sözlü komutları anlama ve yürütme yeteneğidir. Örneğinin; Siri, Cortana vb. uygulamalar bu sınıfa girmektedir.⁵
- Problem çözme (ispat): Bir çözüm uzayında sonucun aranmasına dayalı olarak gerçek hayattaki problemlerin çözümünün bulunmaya çalışılmasına yarar. Örneğinin satranç oynamak için tasarlanmış bir uygulama yahut bir matematik problemini çözmek için tasarlanmış bir program gibi şeyler problem çözmenin alanına girmektedir. Belirli modellemeleri kullanarak özel problemlerin çözülmesine olanak sağlamaktadır (Barr ve Feigenbaum, 1981: 7).
- Planlama: Bir plan, gerçekleştirilmesi istenilen görevin en uygun sırayla belirli bir hiyerarşiyle yerine getirilmesi esasına dayanır. Yapay zekânın da karşılaştığı sorunları çözümlenmesi esnasında problemi çözen esnasında tek aktörle sınırlı değildir. Bunun yanında, çevresel faktörler ve öngörülemez şeyler de vardır. Planlama tam bu noktada koşullara uygun yeni yöntemler sunma ve çözüme ulaştırma işlevi edinir. Örneğinin; uzak bir gezegende görev yapan uzay aracı planladığı rotadan beklenmedik şekilde saptığında yeni bir

⁵ Son güncelleme: Ocak 2018 “Voice Recognition (Speaker Recognition)”
<https://searchcustomerexperience.techtarget.com/definition/voice-recognition-speaker-recognition>.
erişim tarihi: 24 mart 2019.

plan oluşturması planlama sayesinde gerçekleşir (Cohen ve Feigenbaum, 1982: 515-516).

- Makine ğrenmesi: M gözetimli, yarı gözetimli yahut gözetimsiz Şekilde bir yapay zekâ uygulamasının belirli ham verilerden yola çıkararak problemin tespit edilmesi ve daha ileri seviye çözümler geliştirilmesi esasına dayanır. Bu anlamda M teknolojisi, modern topluma pek çok yönden g katmaktadır: Web aramalarından sosyal ağlarda içerik filtrelemeye, e-ticaret web sitelerinde tavsiyelere, kameralar ve akıllı telefonlar gibi tüketicilerde giderek daha fazla yer almaktadır. Öğrenmenin temelinde derin olsun ya da olmasın gözetim yatmaktadır. Söz gelimi yeni bir sistem oluşturduğumuzu dşunelim, en azından belirli Şeylerin biri tarafından tanımlanması ve sınıflandırılması gerekmektedir (LeCun v.dđr., 2015: 436). Gözetimli ğrenmede danışman, eldeki bilgiyi doğru veya yanlış olarak değerlendirir. Ancak gözetimsiz ğrenme Şekli bundan farklıdır. Gözetimsiz ğrenmede cisimler verilerden yola çıkılarak tanımlanır (Jones, 2009: 16).
- Doğal dili işleme ve anlama: Yapay zekânın dili işleme ve anlama görevi çok miktarda kelime bilgisi ve ifadeler sayesinde, cmler yorumlanırken belirli Şekillerde mantıksal olarak anlamlandırılmasına dayalıdır. Tartışmalı bir konuda konu hakkındaki kelimeyle, ana fikre en yakın tahmine ulaşmayı hedeflemektedir. (Barr ve Feigenbaum, 1981: 8-9).
- Robotik: Bu sahada yürütülen araştırmalar belirli bir görevi belli dizilimlere uyacak Şekilde programlanmış robotlarca yürütülmesine dayanır (Barr ve Feigenbaum, 1981: 10). Örneğin Endüstri 4.0 gibi sistemler bu kapsamda değerlendirilebilir.
- Malumat ifadesi (Knowledge representation): Adından da anlaşılacağı üzere Mİ bilgisayarlar için bilgiyi temsil etme pratiğini açıklar. Bununla kasıt, öz halindeki bilginin doğrudan yazılım tarafından manipüle edilebilecek bir forma sokulmasıdır. Bu önemli bir ayrımdır nk Mİ sadece bilgidен belirli çıkarsamalar yapılıp manipüle edilebildiğinde işe yarar hale gelebilir (Jones, 2009: 143). Örneklere arasında çıkarım motorları ve teorem kanıtlayıcıları bulunur.
- Genetik programlama: GP temel olarak evrimsel ilkeler⁶ doğrultusunda, rastlantısal arama tekniklerini kullanarak çözüm bulmaya çalışır. *“Goldberg’in tanımına göre, rastlantısal arama tekniklerini kullanarak çözüm bulmaya çalışan, parametre kodlama esasına dayanan sezgisel bir arama*

⁶Őartlara adapte olabilenler yaşamını sürdürürken; olamayanların yok olması ilkesi.

teknîğidir.” Mekanik öğrenme, finans ve pazarlama (finansal modelleme), otomatik programlama ve bilgi sistemleri gibi uygulama alanlarında genetik programlamadan faydalanılmaktadır (Elmas, 2011: 288).

- Uzman sistemler: US derken aslında uzmanlık geliştiren sistemler kastedilmektedir. US uzmanlık konusundaki problemlerin çözümüyle ilgili özel bilgileri içerir. Bu sistemler, farklı alanlardaki uzmanların problemlere geliştirdiği çözümlerin bilgisayarda modellenmesine dayanır. Böylelikle bu bilgilerin uzman olmayanlar tarafından da kullanılabilmesine olanak tanınır. Örnek olarak tıbbi ve askeri alanlardaki uygulamalar gösterilebilir (Nabiyev, 2012: 61).

1.2. Yapay Zekâ ve Politika

Yapay zekânın sadece mühendislik, fizik ve matematik gibi alanlarla değil; ayrıca başka uygulama alanlarıyla da ilişkili olduğu önceki başlıkta değinilmişti. Peki, bir aracı açıkça politikanın konusu yapan şey nedir? Yapay zekâ teknolojileri nasıl politikanın konusu haline gelmiştir? Esasen insan yaşamına etki eden ve yaşamın seyrini değiştiren her şey politikanın konusu olmayı başarmıştır. Yapay zekâ da bu anlamda belirli değişikliklere sebep olmuş ve çeşitli boyutlarda değişimlere neden olmaya devam edeceği de ön görülmektedir. Bu değişimler birer yönetim sorunu olarak ele alınırsa, iktidar ilişkilerinin de birer parçası olduğu sonucuna varılacaktır. Dolayısıyla böyle bir teknolojinin kendiliğinden, plansızca gelişeceği politikanın ruhuna aykırı ve temelsiz bir iddia olacaktır. Nihai olarak varılan sonuç, yapay zekânın politik bir araç olarak değerlendirilebileceği ve yönetsel bir sorun olarak belirlediğidir. Bu sebeple bu bölümün amacı yapay zekâ teknolojilerinin nasıl politik bir stratejinin parçası haline geldiğini göstermektir.

En dikkat çekici etkisiyle yapay zekâ, yeni bir ekonomik gelişim aracı haline gelmiş, modern sanayi reformunun temel itici gücü olarak kabul görmeye başlamıştır. Üretim, dağıtım, değişim ve tüketim ile ekonomik faaliyetlerin tüm yönlerini yeniden şekillendirmektedir. Makrodan mikroya varıncaya kadar çeşitli alanlarda yeni ürünler, endüstriler, biçimler ve modeller yaratarak ekonomik yapıdaki büyük değişiklikleri tetiklemiştir. Bunun sonucunda insana bağlı üretim, yaşam tarzı ve düşünce modelleri de derinden değişmiştir.⁷

⁷ Son güncelleme: 20 Temmuz 2017. http://www.gov.cn/zhengce/content/2017-07/20/content_5211996.htm. Erişim Tarihi: 21 Nisan 2019.

Geleceğin şekillenmesinde etkili bir araç olan yapay zekâ teknolojileri için ülkeler arasında bir rekabet söz konusudur. Gelişmiş ülkeler yapay zekâ teknolojilerini; ulusal güvenliklerini güçlendirmek, plan ve politikalarının tanıtımını hızlandırmak veya ekonomik standartlarını yükseltmek maksadıyla temel bir strateji olarak çoktan benimsemiştir. Tasarlanan yeni sistemler yapay zekâyla uyumlu olacak şekilde planlanmakta, altyapı ve yatırımlar buna göre geliştirilmektedir. Bunlar yapılırken piyasa kurallarına uygun hareket edilerek ticari dengeler de korunmaya çalışılmaktadır. Bu doğrultuda ülkeler bazında artık yıllık eylem planları yapılmakta, çeşitli birimler kurulmakta ve eğitimler gibi muhtelif eylemlerle dönüşüm desteklenmektedir. Buna Çin, Kanada, ABD, Rusya, Japonya gibi ülkeler başta olmak üzere birçok ülke dâhildir. Örnek olarak; Çin'in "*A Next Generation Artificial Intelligence Development Plan*"⁸, Kanada'nın "*Pan-Canadian Artificial Intelligence Strategy*"⁹, AB'nin "*Communication on Artificial Intelligence*"¹⁰, Hindistan'ın "*National AI Strategy*"¹¹, Japonya'nın "*Artificial Intelligence Technology Strategy*"¹² gibi plan ve stratejileri bulunmaktadır. Bu tarz programlara sahip onlarca ülke daha mevcuttur.

Kısaca yapay zekâ politik bir araç olarak kabul edilmiş ve ülkeler tarafından etik, kültürel, sosyo-politik ve ekonomik yönlerden geliştirilerek daha fazla verim alınmaya çalışılan bir teknoloji durumuna gelmiştir. Bu bağlamda yapay zekâ; ekonomi, sağlık, eğitim, üretim, güvenlik gibi insan yaşamında önemli yer tutan faktörlerin tümüne eklenmiş ve politik tutumları da etkilemiştir. Politikanın konusu olan nüfus, eğitim, beslenme, sağlık vb. yönetsel unsurların bir kısmını da doğrudan ya da dolaylı etkileyerek; iktidar ilişkilerinin işleyişinde bir takım değişikliklere imkân tanımıştır. İlaveten, iktidara ilişkin bilgi toplama, depolama, gözetleme ve denetleme gibi süreçlerin yürütülmesinde de önemli bir işleve sahip olmuştur.

Bu bağlamda yapay zekâ politik bir araç olarak ele alınabilecek olup, bu çalışmanın tartışma nesnesi haline gelmiştir. Dahası bir teknolojinin iktidar

⁸ Son güncelleme: 20 Temmuz 2017. http://www.gov.cn/zhengce/content/2017-07/20/content_5211996.htm. Erişim Tarihi: 21 Nisan 2019.

⁹"Annual Report of The Cifar Pan-Canadian AI Strategy" https://www.amii.ca/wp-content/uploads/2019/04/ai_annualreport2019_web.pdf. Erişim Tarihi: 21 Nisan 2019.

¹⁰ Son güncelleme: 25 Nisan 2018. "Communication Artificial Intelligence for Europe" <https://ec.europa.eu/digital-single-market/en/news/communication-artificial-intelligence-europe>. Erişim Tarihi: 21 Nisan 2019.

¹¹"National Strategy for Artificial Intelligence" http://niti.gov.in/writereaddata/files/document_publication/NationalStrategy-for-AI-Discussion-Paper.pdf. Erişim Tarihi: 21 Nisan 2019.

¹² Son güncelleme: <https://www.nedo.go.jp/content/100865202.pdf>. Erişim Tarihi: 21 Nisan 2019.

ilişkilerinden bağımsız olarak herhangi bir topluma yerleşemeyeceği aşikârdır. Bu bağlamda iktidar ve özne arasındaki ilişkilerin nasıl şekillendiğinden yola çıkarak bir izlek oluşturulacaktır. En genel durumda asıl sorun, yaşamın nasıl yönetilip geliştirileceğidir. Bu amaçla yapay zekâ teknolojilerinin içine yerleşeceği koşulları açıklamak için, sonraki bölümde biyo-politika ve yönetimsellik kavramları ele alınacaktır.

II. BÖLÜM

2. BİYOPOLİTİKADAN YÖNETİMSELLİĞE: İKTİDAR VE ÖZNE İLİŞKİSİ

2.1. Biyo-politika Kavramı ve Çerçevesi

Yaşam kadar sade ve basit bir olgu nasıl oldu da günümüzde bu kadar girift bir hale geldi? İnsan türünü diğer canlılardan ayıran şey bu sorunun cevabıdır aynı zamanda. Foucault'a göre "*İnsan, binlerce yıldır Aristoteles için neyse halen odur: Politik bir varlık olma yeteneğinin yanı sıra canlı bir hayvan; modern insan, canlı bir varlık olarak yaşamını kendi politikası dahilinde soru konusu edinen bir hayvandır*" (Foucault, 1993a: 105). Bu manada biyo-politika, günümüzde insan türünün yaşamı ve politika arasındaki ilişkileri anlama ve yorumlamada kilit bir kavram haline gelmiştir.

Biyo-politika bugünkü kapsamlı anlamına Foucault ile kavuşmuşsa da esasen daha öncesinde farklı anlamlarda kullanılmıştır. Kavramın isim babası, G. W. Harris olarak kabul edilmektedir. İlk defa 28 Aralık 1911'de "Bio-politics" isimli makalesinde bu kavramdan söz etmiştir. Etimolojik anlamda ilk katkıyı yapan isim Harris olsa da, "*1920'lerin başlarında, devleti bir yaşam formu, bir tür canlı organizma olarak tasvir edip siyasal sistemler ile biyolojik süreçler arasında bir tür analogi kuran İsveçli siyaset bilimci Rudolf Kjellen, kavramı sistematik hale getiren ilk kişidir.*" (Özpolat, 2015: 132).

İlerleyen süreçte Foucault, Collège de France derslerinde "biyo-politika" kavramını oldukça genişletmiştir. Ancak kavramı ilk defa kullandığı yer, 1974'te Rio de Janeiro Devlet Üniversitesi'nde yaptığı "Toplumsal Tıbbın Doğuşu" başlıklı konuşmasıdır. Bu konuşmada biyo-politika kavramı toplumsal tıbbın dönüşümünü açıklamak için kullanılmıştır (Özmkas, 2018: 118-119). Foucault, tıbbın biyolojik süreçler yoluyla insan bedenine nasıl nüfuz ettiğini tahlil etmiştir. Bireylerin önemli ekonomik aktörler haline gelmesi ve üretimin artması gibi çeşitli olaylar sonucu bu müdahaleler de kapitalist ekonomiyle bütünleşmiştir. Doğal olarak, bu sayede beden -

dolayısıyla yaşam- direkt olarak siyasal alanın sınırlarına sokulmuş ve düzenlenmesi gereken bir durum olarak iktidarın önünde belirmiştir.

Bu anlamda bedenin faaliyetlerinin tanzim edilmesi ve belirli pratikler vasıtasıyla ondan fayda sağlanması hedeflenmiştir. Tam bu noktada tıbbi bilginin, yaşamın düzenlenişinde siyasal mekanizmalarla ilişkili olduğu görülmektedir. Ayrıca cinsiyet, cinsellik, cinsel tuhaflıklar ve delilik gibi önemli toplumsal kodların inşasında tıbbi söylemin kayda değer bir rolü bulunur (Arpacı, 2016: 83).

Esasen burada vurgulanan nokta, yaşamın bizzat kendisinin artık iktidarla bağlantılı olduğu ve bunun belli pratiklerle yürütüldüğüdür. Ayrıca toplumun inşasında gerekli olan bu pratiklerin, iktidarın bilgisi dahilinde bir takım rasyonel süreçlerle yönetildiğidir. Bu bölümdeki amaç, sözü geçen süreçleri ele alan biyo-politika kavramını, genel çerçevesi ve tarihi gelişimi ekseninde değerlendirmek ve nasıl iktidar paradigması haline geldiğini, genel hatlarıyla göstermeye çalışmaktır.

İlk olarak, 1920'li yıllarda devletler, bireyler ötesi görülmekte ve canlı birer varlıkmış gibi tasavvur edilmekteydi. Farklı uzmanlık alanlardan kimseler, devletin biyolojik bir varlık gibi organik bir bütün olduğunu ve onun alt dallarının aslında bu bütünlü ile ilişkili olduğunu düşünmekteydi. Söz gelimi, politik ve hukuki bağlar bu bütüne endeksliydi. Bu fikre göre devlet, tıpkı bir insan gibi biyolojik yasalar tarafından yönlendirilmekteydi. Bu fikir 1960'lara doğru önemini kaybetti. Devlet artık çevre ve demografik meseleler üzerinden değerlendirilmeye başlanmıştı. Bunun esas sebebinin dünyada yaşanan nüfus patlaması ve kaynakların giderek azalmasına dair duyulan endişe olduğu düşünülmektedir. Bu tarz kaygılar çevreye ilişkin yeni yaklaşımları ortaya çıkarmış; hayat süreçlerine farklı bir bağlamdan odaklanılmıştı. Bu sebeple sağlık ve çevresel şartlar gibi durumlara atıf yapılmaktaydı. 1970'li yıllardaysa genetik biliminin gelişmesi ve DNA'ya dair daha fazla detayın ortaya çıkmasıyla dikkatler artık genetik bilginin şekillendirici etkisine kaymıştı. Burada görülen, hayatın daha fazla şekillendirilebilir ve müdahaleye açık oluşuydu. Artık hayat doğalcı görüşler üzerinden değerlendirilmemekte; tekniğe daha yatkın bir perspektif ortaya konulmaktaydı. Ancak sonuç olarak, bütün bu yaklaşımlar biyo-politikanın belirli alt dallarına odaklanmışsa da onun sınırlarını açıklamada yetersiz kalıyordu (Lemke, 2011: 25-51).

Süregelen bu tartışmalar dizisi bizi asıl olarak, yaşamı bir nesne formunda temel alan politikanın doğasındaki söz konusu değişimlerin; kimin tarafından, hangi amaç ve araçlarla dönüştürdüğü sorununa yöneltecektir. Daha derinlikli olarak, biyo-politika bireyle mi ilgilenir, toplumla mı ilgilenir ya da bireyi birey yapan en temel özelliklerin

politik amaçlar doğrultusunda düzenlenmesini mi izah eder? gibi sorular yöneltilebilir. Bu sorulara cevaben basitçe, sadece bireyle ilgilenmediği söylenebilir. Esasen biyo-politika ne biyolojik ne de salt politik olanı ön plana çıkarır. Biyo-politika elbet insan türünün özellikleriyle ilgilenmektedir. Ancak ayrıca insanlar arası ilişkilerle ve yine bir canlı türü olarak insanların çevreyle olan ilişkileriyle de ilgilenir. İnsanların yaşamının üzerinde etkisi olan iklim, coğrafi koşullar gibi tüm çevresel özellikler, biyo-politikanın öncelikli müdahale alanlarını oluşturur. Yani sonuç olarak biyo-politika, toplumla ya da bireyle değil; nüfusla ilgilenir. Nüfusun hem siyasetin hem de bilimin temel sorunu olarak ortaya çıktığı bir iktidar teknolojisidir (Koyuncu, 2016: 40). “*Biyo-politika, basit bir biçimde özel bir politik etkinlik ya da politikanın hayat süreçlerinin yönetimi ve düzenlemesiyle ilgilenen bir alt dalı olarak etiketlenemez*” (Lemke, 2011: 50). Bunu en kapsamlı şekilde açıklayan isim yine Foucault’un kendisidir.

Foucault, 1976 tarihli *Toplumun Savunmak Gerekir* başlıklı dersinde biyo-politiğin uygulamalarından olan doğum-ölümlerin oranı, üreme oranı, doğurganlık gibi süreçlerden örnekler verir ve biyo-politiğin müdahale alanının ilk olarak onsekizinci yüzyılda nasıl şekillendiğini açıklar. Bunu iki dönem etrafında inceler. İlk yasaklarla, sınırlandırma ve kapatma gibi tekniklerle bireysel bedenin düzenlenmesini hedef edinmiş disiplinci iktidarın hakim olduğunu belirtir. Bu dönem onyedinci yüzyıl sonu onsekizinci yüzyıl başına denk düşmektedir. Ancak bu durum onsekizinci yüzyılın ikinci yarısında değişmiştir. Bu da biyo-politika adına önemli değişimlerin yaşandığı ikinci dönemin başlangıcıdır. Foucault doğum, ölüm, hastalıkların oranı gibi bedeni ilgilendiren uygulamaların bir süre sonra global bir kitleyi hedef almaya başladığını söyler. Artık iktidar, bireylerin bedeninden ziyade insanların çokluğuna yönelmeye başlamıştır. İktidar bundan böyle biyo-politik bilgisini, çokluğun ortalamasından çıkarmaya başlayacak ve müdahale alanlarını ona göre belirleyecektir. Doğum, doğum kontrolü, hastalıklar, hastalıkların kontrolü, tedavisi, halk sağlığı, beslenme ve hijyen gibi tıbbileştirme manevralarından yararlanmaya başlamıştır. Üstelik bunların maliyetleri gibi meseleleri, istatistiki ölçümlere dayandırmış ve belirli bir sistematığe yerleştirmiştir (Foucault, 2002: 249-251).

Biyo-politikanın nesnelere artık, münferit insanların varlıkları değil; onların nüfus düzeyinde ölçülüp sınıflandırılabilen biyolojik özellikleridir. Söz konusu işlem belirli bir ortalama saptamayı ve bir standart belirlemeyi olanaklı duruma getirir. Hayat böylelikle ölçülüp gruplandırılabilen bir nesne durumuna gelmektedir (Lemke, 2011: 58).

Özetle, Foucault iktidarın yaşam üzerinde müdahale zeminini belirlediği bu tanımlamalardan yola çıkarak üç mühim hattın olduğunu belirtir: Birincisi, antlaşan bireylerin toplumsal varlığına atıfta bulunan hukuk kuramının ya da bireyi ve onun bedenini hedef alan disiplinci uygulamanın dışında yeni bir ögenin ortaya çıkışıdır. Bu, bireyleri ya da toplumu değil, çok sayıdaki bedeni hedef alan “nüfus” kavramıdır. Biyo-politiğin işi olan nüfus bu noktada siyasal bir problem olarak doğmuş, biyolojik sorun ve iktidar sorunu olarak değerlendirilmiştir. İkincisi, nüfusun dışında dikkate alınan fenomenlerin doğasıdır. Foucault bu fenomenlerin bireyler düzeyinde anlamsız bağıntılar olduğunu ancak nüfus düzeyinde; kendi zamanları içinde rastlantısallıklarını yitirerek belirli değerleri gösteren, saptamayı kolaylaştırıcı- görüngüler haline geldiğini belirtir. Üçüncüsü ve son olanı, biyo-politikanın yerleştirdiği mekanizmalarla birlikte istatistik, tahminler gibi olgularla disiplinci iktidardan farklı olarak yeni bir global mekanizmanın ön plana çıktığını vurgular. Bu sayede biyo-politik, global önlemler alır ve yeni bir ortalama tutturmaya çalışır. Disiplin değil ama bir ayarlama söz konusudur (Foucault, 2002: 251-252).

2.2. Biyo-Politikanın Tarihi Gelişimi

Yaşamın kendisine odaklanmış bu kilit kavram kronolojik olarak onsekizinci yüzyılda mı ortaya çıkmıştı? Esasen bütün bu özellikleriyle birlikte biyo-politika, onsekizinci yüzyıla kadar adı duyulmamış ve ilk defa deneyimlenen yeni bir fikir değildi. Agamben (2013: 9) gibi düşünörlere göre, antik Yunan’dan beri biyo-politika uygulanmaktaydı. Platon’un Devlet adlı eserinde, aile yaşamının cinsellik bağlamında; nüfusun üretimi ve niteliği açısından düzenlenişine şahit oluruz örneğın. Hatta Platon, tahayyül ettiğı devletin belirli bir alanda sınırlanmış ve kontrol edilebilecek bir nitelikte olmasına da vurgu yapar. Askerlerin, çocukların bedenlerine yoğunlaşan, eğiten, disipline eden ve bunu sistematik bir politika haline getirmeyi hedefleyen bir iktidar anlayışı söz konusudur (Platon, 2000: 54-74).

Öldürme yerine yaşatma yetkisiyle donanmış bir iktidar fikrine geçmişte değinilmişse de, sistemleştirilip modern haline gelişi ancak Foucault ile mümkün olmuştur. “*Biyo-politika, iktidarın yaşam üzerindeki tasarrufunun kurumsal anlamda en üst düzeyde profesyonelleştiğı momentin adıdır belki ama bu profesyonelleşme biçiminin hem pratik hem de teorik uzunca bir tarihi vardır.*” Agamben bu tarihi binlerce yıl geriye götürse de (Agamben, 2013) Foucault, on sekizinci yüzyıldan başlatmaktadır (Foucault, 2002). Çünkü bu yüzyıl ekonomik ve siyasal değışimlerin

yaşandığı ve nüfusun istatistikî durumuna kurumsal bir bakış açısının getirilmeye çalışıldığı yeni bir dönemdir.

Foucault, hükümrânın, uyruklarının yaşamı üzerinde söz hakkına sahip olduğu; yaşatma gibi öldürme konusunda da hüküm sahibi olduğu bir dönemin varlığından bahseder. Ancak bu dönemi, bedene odaklanan iktidar tekniklerinin çıktığı sürece kadar sınırlı tutar. Bu, onun çalışmalarında bir dönüm noktasını teşkil eder. Çünkü o böylelikle ölüm fikrinden, yaşam fikrine doğru yol alan sürecin izini sürer. Buna istinaden, onyedinci yüzyıl sonu onsekizinci yüzyıl başında, yaşam politikalarının bir farklılaşma içinde olduğu sonucuna varır. Çünkü bu dönemde, bedeni hedef alan politikalar artık; onu gözetleme, kapatma ve bir ceza sistemine dâhil etme gibi belirli pratiklerin sistematik şekilde uygulanmasına dayanmaktadır. Böylelikle bedenden fayda sağlanarak onu ekonominin ve iktidarın araçlarından biri haline getirme gibi ussallaştırma tekniklerine dayalı, daha az masraflı bir yönetme biçimi tasarlanmıştır. Foucault, bireyin bedenini hedef alan bu tekniklerin, disiplinci iktidar¹³ tarafından kullanıldığının altını çizmektedir. Onsekizinci yüzyılın ikinci yarısında, disiplinci tekniği dışarıda bırakmayan ancak; onun teknikleriyle beraber yenilerini de kullanan başka bir iktidar tekniğinden söz eder. Bu teknik disiplinci teknikten farklı olarak bedeni değil, onun oluşturduğu çokluğu yani nüfusu hedef alır. Amacı artık yaşamın kendisidir. Doğum, ölüm, hastalık, coğrafi şartlar ve kaynak kullanımı gibi yaşamsal süreçlerden etkilenen bir insan çokluğunu hedef alır.

“Demek ki, ilk olarak, bireyselleştirme yöntemiyle, beden üzerinde iktidar kurulmasının ardından, bireyselleştirici olmayan ama beden-insan yönünde değil, tür-insan yönünde gerçekleşen, bir anlamda yığınlaştırıcı olan ikinci bir iktidar kuruluşu var. XVIII. yüzyılda temeli atılan, insan bedeninin anatomo-politiğinden sonra, bu yüzyılın sonunda, artık insan bedeninin anatomo-politiği olmayan, ama insan türünün "biyo-politiği" olarak adlandıracağım bir şeyin belirdiği görülür.” (Foucault, 2002: 248).

Foucault biyo-politiğin dönüşümünden bahsettiği bu dönem için Cinselliğin Tarihi adlı eserinde ayrıca biyo-iktidar kavramını da kullanmıştır. Onyedinci-onsekizinci yüzyıl Batısında egemenliğin dönüşüm sürecinde, yaşam ve ölüm konusunda söz sahibi olan egemenin, zamanla yaşam üzerinde tasarrufu olan biyo-iktidara nasıl evrildiğini ele alır. Ancak bu kavram onun çalışmalarında muğlak bir biçimde kullanılmıştır.

¹³Yönetimsellik bölümünde işlenecektir.

Lemke'ye göre (2011: 54) zaman zaman biyo-politikayla eş anlamlı olarak kullanıldığı da olmuştur. Bu bağlamda Lemke'nin analizine göre, Foucault biyo-iktidar kavramını çalışmalarında üç farklı anlamda ele almıştır. Birincisi, egemen gücün dönüşümündeki tarihsel değişim ikincisi, modern ırkçılığın yükselişi hususu üçüncü ve son olarak, kendilik yönetiminin liberal yönetimle birlikte ortaya çıkan yeni bir şeklidir.

“Demek ki hem beden hem de yaşamın, ya da, şöyle diyelim, beden ve nüfus kutuplarıyla birlikte genel olarak yaşamın sorumluluğunu yüklenen bir iktidarın içindeyiz. Buna göre, uygulandığının hemen sınırında beliren paradokslarını anında saptayabileceğimiz biyo-iktidardır bu.”(Foucault, 2002: 259).

Foucault'a göre biyo-iktidar iki ayrı düzeyde işler. Bir tarafta bireysel bedenleri disipline eder ve normalleştirir. Bunu onları daha az yönetilebilir hale getirmeden yapar. Bu anlamda biyo-iktidar çeşitli disiplin yöntemleri ve normalleştirmelerden faydalanarak hayat bulmuştur. Onun etkisi okullardan hastanelere, koşullardan çeşitli kurumlara kadar yayılmıştır. Diğer yandan, istatistikten demografiye uzanan ve insan yaşamını etkileyen çeşitli unsurların bilgisi sayesinde tüm nüfusu düzenlemeyi hedefler (Foucault, 1990, aktaran: Ojakangas, 2016: 28). Özetle, bu aşamada liberalizmle birlikte ortaya çıkan biyo-politikanın, biyo-iktidardan ayrıldığı nokta; bireyin bedeninden ziyade nüfus düzeyinde daha az yönetimle daha geniş bir etkiyi hedeflemesidir.

Sonuç olarak, biyo-politika her iktidarın kavramak zorunda olduğu; yaşamsal süreçlerin siyasal süreçlerle olan ilişkisini yorumlayabilmek için gerekli bir kavramdır. Ancak belirtmek gerekir ki biyo-politika, basit bir biçimde sade bir politik etkinlik yahut yaşamın düzenlenmesiyle ilgilenen bir alt dal değildir. *“Biyo-politikanın anlamı bir yandan politika ile hayatın, kültür ile doğanın, soyutun alanı ile sorgulanamaz olanın, öte yandan da ahlakın alanı ile yasal eylemin arasında daima olumsal, daima kırılabilir olan farkı görünür kılma yeteneğinde yatar”* (Lemke, 2011: 50).

2.3. Beden: Birey ve İktidar Arasındaki Kordon Bağı

Beden hem bireylerin hem de toplumsal kimliğin oluşumunda siyasal mekanizmalarla yakın ilişki içerisindedir. *“İktidarın okuldan fabrikaya kadar her bireyi kendileriyle biçimlendirdiği stratejiler ve uygulamalar bedeni hedef alır.”*(Revel, 2012: 24). Beden hem üretim ilişkilerinin devamlılığı hem de nüfusun sürekliliği için önem atfeder. Ayrıca iktidarın müdahaleleriyle beraber hem bireyin hem de iktidarın hayat bulduğu bir kesişim kümesidir. Bu ve benzeri sebeplerle beden, yalnızca belirli dinamik ve değişkenlerle açıklanabilecek kadar sade bir olgu değildir. Siyaset, ekonomi, tarih,

üretim ilişkileri, sosyolojik yaklaşımlar, dini beklentiler vb. tartışmalar üzerinden ele alınabilir. Dolayısıyla konuyu ve siyaset felsefesini ilgilendirdiği kadarıyla beden; cinsellik tertibatı ve üretici güç olmak üzere iki temel hat üzerine inşa edilecektir.

Biyo-politik anlayış tek tek bireylerin bedenlerinden ziyade çokluğun bedeni olan nüfusu temel alır. Ancak nüfusun devamlılığı açısından cinselliğin düzenlenmesi şarttır. Foucault'a göre "*Cinsellik, bedenin ve nüfusun buluşma noktasıdır*" (Foucault, 1993a: 108). Cinselliğin Tarihi'nin ilk cildi Bilme İstenci'nde [La volonté de savoir] Foucault, Batı toplumunun ondokuzuncu yüzyılda değişen örgütlenme tarzının cinselliğe bir özneleşme¹⁴ rolü biçtiğini dile getirir. Foucault'un modern cinsellik olarak değerlendirdiği bu anlayışta beden, biyo-politikanın temel direği olarak kurgulanmıştır. Bu anlamda beden, sonsuz bir siyaset kaynağıdır (Zengin, 2012: 334).

Tarihsel gelişimi içerisinde bedenin önemi görmezden gelinmiş yahut inkâr edilmiştir. Buna bağlı olarak bastırma ve denetleme gibi girişimlerle yönetimin konusu haline gelmiştir. Foucault'un incelemelerinde beden, ilkin kilisenin boyunduruğu altına girmiş bilgiye bağlı güç ilişkilerinin merkezinde yer almıştır. Ancak bu durum kapitalizmin gelişmesiyle birlikte üretim ilişkileri ve siyasi kurumların bir çalışma alanı şekline dönüşmüştür. Zamanla artan bu kontrol mekanizmaları, beden üzerinde siyaset yapma etkinliğine evrilmiştir. Bu sebeple cinsellik modernizmle birlikte bilimsel bir söylem olarak hayat bulmuştur (Akgündüz, 2013: 2).

"Birkaç on yıldır, genetikçiler, yaşamı yalnızca üremenin tuhaf yeteneğine de sahip olan bir düzenleme olarak ele almakla kalmıyor, aynı zamanda üreme mekanizmasında biyolojik öğeyi devreye sokan şeyi, yani yalnızca canlıların değil, aynı zamanda da yaşamın matrisini görüyorlar. Ne var ki ta yüzyıllardan bu yana pek az 'bilimsel' olan ten kuramcıları ve uygulayıcıları, insanı zaten kaçınılmaz ve anlaşılır bir cinsel etkinliğin çocuğu olarak ele almışlardı. Cinsellik, her şeyin nedenidir." (Foucault, 1993a: 62).

Foucault'a göre cinsellik üremeye dolayısıyla biyo-siyasete olan olumlu etkisinin yanı sıra iktidara dolaylı bir avantaj sağlar. Bedenle alakalı olan cinsel gariplikler ya da hastalıklar sağlık teknolojisinin ve patolojik olanın da alanına girer. Ters yönden bakılacak olursa da, seks tıbbileştirilebilir bir şey olduğu andan itibaren iktidar, cinselliğin yükümlülüğünü de üstlenmiş ve bedenlere dokunmayı görev bilmiştir

¹⁴Özne Çözümlemesi başlığında değinilecektir.

(Foucault, 1993a: 40). Ayrıca iktidarın güçlenmesine neden olan şey, aynı anda, saldırıya uğramasının da nedenidir.

“İktidar bedeninin içinde mesafe katetmiştir, yine bedeninin içinde saldırıya uğramış bulur kendini... Toplumsal beden kuramlarının (doktorlar, politikacılar) serbest ilişki ya da kürtaj fikri karşısında duydukları paniği hatırlayın... Aslında, iktidarın kararsızlık gösterdiği izlenimi yanıltır; çünkü iktidar geri çekilebilir, yer değiştirebilir, başka yeri kuşatabilir... Ama savaş sürer.” (Foucault, 2012: 39-40).

Siyasal olandan bağımsız olmayan cinsellik tertibatı bu sebeplerle nüfusun düzenlenmesi noktasında üreme merkezli inşa edilmiş ve buna yönelik söylemlerle desteklenmiştir. Modern anlamda cinselliğin heteroseksüel ilişki tarzıyla belirlendiğini, salt biyolojik bir eylem olmaktan öte siyasal bir söylem olarak kurgulandığını belirten örnekler de mevcuttur. Berktaş'ın aktarımına göre; *“Cinselliğe ilişkin tanımlarımız, geleneklerimiz, inançlarımız ve davranışlarımız kendiliğinden değil, somut iktidar ilişkileri içinden oluşur. Tarihsel olarak binlerce yıl geriye giden ataerkil iktidar ilişkileri yalnızca devlet ve din tarafından değil, özellikle son 200 yıldır tıp, psikoloji, sosyal hizmetler, okullar vb. aygıtlar tarafından da doğallaştırılmakta ve pekiştirilmektedir. Bu nedenle cinsellik, modern toplumlarda iktidarın nasıl kurulup işlediğine ilişkin olarak merkezi önem taşır.”* (Berktaş, 2009: 60).

Cinsellik kısaca, doğal bir olgu olmaktan öte sosyo-kültürel olayların, tarihsel etkilerin ve siyasal yönlendirmelerin bir ürünüdür. Bu kapsamda beden onun konağıdır. Modern devlet içerisinde yaşayan bireyleri şekillendirmek için önemli bir kaynak sağlayan cinsellik; eş zamanlı olarak, bireylerin özne olarak kurulmasında da etkilidir. Modern devlette siyasi, idari ve ekonomik yönlerden inşa edilen öznenin cinselliği de bu denklem içerisinde bilimsel hukuki bir söylem olarak belirmektedir. Bütün bu uygulamalar iktidara oldukça kıymetli bir malzeme sunmuş ve günümüzün güç ilişkilerini üretmiştir (Hewitt, 1993 Aktaran: Saygılı, 2005: 336).

Diğer yaklaşımsa, kolektif bedene yönelen iktidar, sözü edilen biyolojik unsurun işleyişini temin etmesinin yanı sıra; kendi mekanizmasını sürdürülebilmek için bazı disiplinsel mekanizmalar ve gözetleme gibi kapatmaya dayalı pratiklere başvurur. Bu sayede ekonomik sistem için daha verimli bir beden üretir. Ayrıca onun daha yararlı bir hale gelmesi için sürekli olarak teşvik eder. Foucault bunu insan bedeninin anatomo-politikası olarak adlandırır (Foucault, 1993a: 102).

“Disiplinin tarihsel uğrağı, bedenın yalnızca yeteneklerine ya da tabiiyetinin yoğunlaştırılmasına değil, aynı zamanda itaatkâr olduğu kadar yararlı da olmasını sağlayan mekanizmadaki ilişkinin şekillenmesine de yönelen insan bedenine ilişkin bir sanatın doğduğu andı“ (Foucault, 1977 Aktaran: Lemke, 2011: 37)

Cinsellik ve nüfus arasındaki ilişki incelendiğinde onun etkinliklerine nasıl yön verildiği ortaya çıkacaktır. İnsan bedeninin üretici bir güç olduğunu düşünen Foucault’a göre, beden öylece var olduğu gibi bir nesne durumuna gelmez. Bu ancak siyasi bir sistemin içerisinde ve bir iktidar ilişkisinin sonucunda gerçekleşebilir. İktidar, bireye hareket edip çalışabileceği bir alan verir ve onun sınırlarını kontrol eder (Foucault, 2011b: 185).

Siyasal alanın içine giren bedenın üzerinde, iktidar ilişkileri ilk elden bir müdahale meydana getirmektedir. Örneğin; onu kuşatmakta, tanımlar içerisine yerleştirmekte ve hatta ondan belirli işaretler beklemektedir. Ancak bedenın siyasi olarak kuşatılması aslında onun ekonomik olarak kullanımına bağlıdır. Bedenın bu tarz bir kuşatma içerisinde yer almasının en büyük nedeni, önemli ölçüde onun üretici bir güç olmasındandır. Nitekim bedenın bir işgücü olarak yönlendirilip yararlı kılınması ancak onun bir tabiiyet ilişkisi içine alınması durumunda mümkün olur. Beden hem üretken hem de tabi kılınmış olduğunda yararlı bir güç halini alacaktır (Foucault, 2000b: 63).

Bütün bu tahlillerden hareketle kısaca, bedenın biyo-politik olarak incelenişi, nüfusun biyo-politikasının hangi pratikler çerçevesinde şekillendiğini sergilemektedir. Sonuç olarak, iktidarın nüfusun yeniden üretimine ve onun yarar sağlayacak etkinliklerine yön verdiği görülmektedir. Bu noktada cinsellik, birey ve toplum olmak üzere iki farklı yönde işlerlik kazanmıştır. Cinsellik hem bireyin bedeni itibariyle kendisini hem de nüfus yönüyle toplumu benzer şekilde etkilemektedir. Diğer taraftan iktidar, onun yeniden üretimi ve yönlendirilmesi için çabalar. Artık beden siyasi bir alanın içerisinde. Onun gücünü üretime aktarmak ve belli roller içerisinde devamlılığını sağlamak iktidar için bir vazife haline gelmiştir.

2.4. Foucault’un İktidar Kavrayışı

Biyolojik varoluşun siyasi düzlemde karşılık bulması ve nüfusun belli araçlarla düzenlenebilmesi yaşamı iktidarın nesnesi durumuna getirmiştir. Foucault, insan bedeninin ayrıca bir üretici güç olduğunu söyler. Ancak onun salt biyolojik bir nesne olarak var olamayacağını bilakis; siyasi bir sistemin içinde ve dolayımında var

olabileceğinin altını çizer (Foucault, 2011b: 185).İlaveten onsekizinci yüzyılda nüfus sorunlarının genelleşmesiyle birlikte, kontrol edilmesi gereken bir problem ya da ihtiyaç olarak belli fenomenlerin ortaya çıktığını belirtir. Bunun sonucunda da iktidarın düzenlendiğini söyler (Foucault, 2011b: 153).Buraya kadar yapılan alıntılardan da anlaşılacağı üzere iktidar meselesi Foucault'un çalışmalarında mühim bir temadır. Onun deyimiyle iktidar her yerededir. Hastanelerden fabrikalara kadar her yerde onun izlerini görmek mümkündür. *“İktidar her yerededir. Her şeyi kapladığından değil, her yerden geldiğinden dolayı her yerededir”* (Foucault,1993a: 73).

Foucault'un iktidar şeması genel olarak iki dönem üzerinden ele alınmaktadır. İlk dönem Deliliğin Tarihi'yle (1961) başlayan ve Hapishanenin Doğuşu'na (1975) kadar süregelen iktidar kavrayışıdır. Bu dönemde Foucault, iktidarı daha baskıcı bir yapıyı tasavvur etmek maksadıyla kullanmıştır. Baskıcı mekanizmaların ve bu mekanizmaların yarattığı yeni yapının serimlenmesi söz konusudur. Deliliğin Tarihi'ni göz önüne alan Özmakas'a göre; serseriler, cüzzamlılar ve ıslah edilmesi gereken kimseler gibi dışlanmış kişilerin baskı altında tutularak yönetilmesi sebebiyle, bu durum olağan gözükmemektedir. Sözü geçen kimselerin kapatılması, aklın alanına farklı bir seyir biçmiş olup; akıl ile delilik arasında yeni bir bağ kurmuştur. Sonuçta kurulan bu bağ iktidar ve özne arasında kurulan bağın da bir örneğidir. İkinci dönemiyse, Cinselliğin Tarihi (1976) kitabında somutlaştırılabilir. Artık Foucault, iktidarın yalnızca baskılayıcı olarak karakterize edildiği varsayımı askıya almış, iktidarın özneyi baskılamasının yanı sıra üretici bir boyutunun da bulunduğunu dile getirmiştir (Özmakas, 2012: 58).

İktidarın bir töz olmadığını, ilişkisel açıdan çözümlenmesi gerektiğini söyleyen Foucault, iktidardan ziyade iktidar ilişkilerine yoğunlaşır. İktidar, fethedilecek ya da devredilecek bir toprak parçası olmadığı gibi, sahip olunup takas edilebilecek bir mal da değildir. Foucault, nominalist bir iktidar kavramını tercih eder. İktidarın belli bir zümre ve sınıfa ait bir hak ya da özel mülk gibi olmadığı hususunun altını çizer. Buna istinaden iktidar ilişkilerini üst üste çakışan stratejilerin çoğulluğu olarak ele alır. *“Hiç şüphe yok ki nominalist olmak gerekir; iktidar bir kurum ve bir yapı olmadığı gibi, onunla donanarak belli bir güç kazanabileceğimiz bir şey de değildir; belli bir toplumdaki karmaşık stratejik duruma atfedilen bir isimdir”* (Foucault, 1993a: 72).

Ona göre; iktidarın belirli bir yere yerleşmiş olduğu ya da bir noktadan yayıldığı fikri birçok olgunun izah edilemediği yanlış temellendirilmiş bir analize dayanmaktadır. Oysa gerçekte iktidarın kendisi ilişkiler demektir. İktidar; örgütlü olan, tıpkı piramit misali organize edilmiş bir ilişkiler yumağıdır (Foucault, 2011b: 123).Bu noktada

Foucault, bazı Liberal ve Marksistlerin iktidarı tam anlamıyla kavrayamadıklarını vurgular. Burada altını çizdiği şey, iktidarın topyekûn bir analizle kavranamayacağı fikridir. Sözleşmeci modeli ön plana çıkaran liberallerin anayasa ve egemenlik gibi hukuki kavramlar üzerinden; ekonomiyi eksene alan Marksistlerin ise devlet aygıtı temelli genelleyci bir yaklaşımı benimsemelerini eleştirir (Işık, 2012: 105). Oysa iktidar, toplumun kılcal damarlarından yükselerek belli ilişkiler aracılığıyla kendini açığa vurur. Tek tip bir iktidardan ziyade belli iktidar ağları vardır. *Toplumda binlerce iktidar ilişkisi ve küçük çatışmalar anlamında mikro mücadeleler bulunmaktadır. İktidar, aşağıdan yukarıya doğru işlediğinden makro iktidarlar mikro iktidarların sonuçlarını oluşturmaktadır* (Foucault, 2012: 47). Bu sebeple iktidar ilişkileri indirgemeler, genellemeler veya belirlenmiş şemalar üzerinden anlaşılabilir. Çünkü bu ilişkiler sürekli olarak başkalaşır ve üretici bir yapıdadır.

“İktidar ilişkileri, başka tür ilişkilere (ekonomik süreçler, bilgi ilişkileri, cinsel ilişkiler) göre dışsallık konumunda değildir; onlara içkindir. Bu bağıntılar iktidar içinde oluşan bölüşüm, eşitsizlik ve dengesizliklerin dolaysız sonuçlarıdır ve buna karşılık onlar da bu farklılaşmaların iç koşullarıdır; iktidar ilişkileri, basit bir yasaklama ya da sürdürme rolü olan üstyapı konumunda yer almazlar; var oldukları yerde doğrudan üretici rol oynarlar.” (Foucault, 1993a: 72-73).

İktidarın bir töz olmadığını savunan Foucault'a göre; iktidar, kaynağı belirsiz, nereden geldiği belli olmayan esrarengiz bir sır değildir. O yalnızca bireyler arasında oluşmuş özel ilişkilerin bir tür yansımasıdır. Ancak bu ilişkiler onları besleyen kritik şeylere (ekonomi, mübadele ve iletişim gibi) eklenerek ortaya çıksa da; iktidar bütününde bunlarla ilişiksizdir. İktidarın temel özelliği, insanların davranışlarını belirli ölçüde, zorlama olmadan belirleyebilmesidir (Foucault, 2000c: 55).

Özet olarak, Foucault'un iktidar yaklaşımının daha iyi kavranabilmesi için ele aldığı beş noktaya değinmek faydalı olacaktır. Birincisi, iktidarı belirlenmiş tümel şekiller üzerinden yahut genel mekanizmaları ya da toplu etmenleri ekseninde çözümlenmek doğru değildir. Aksine iktidarı, onun en kılcallaştığı uç noktalarda; müdahale araçlarının iz bıraktığı mevzilerde aramak gereklidir. İkincisi “İktidarın niyeti nedir?” ya da “Ona sahip olan neyi amaçlar?” minvalinde sorularla incelemek yararlıdır. Ona, doğrudan dışsal bir yaklaşım sergilemek yerine, uygulamalarının eriştiği noktalarda, tam olarak ne şekilde nüfuz ettiğine bakılmalı ve izleri sürülmelidir. Üçüncüsü, iktidar her zaman işler ve bu işleyiş ağ biçimindedir. İktidar ve birey arasındaki ilişki tek taraflı bir tahakküm ilişkisi değildir. İktidar üzerinde dolaşan

bireyler eş zamanlı olarak onun uygulayıcısıdır da. Bireyler rıza gösteren pasif birer hedef değil bilakis onun aracısıdır da. İktidar, bireyler üzerinden geçiş yapar, onlara uygulanmaz. Birey, bu durumda basit bir hedef tahtası değildir, ya da tam tersi şekilde birey, iktidarın karşısında ondan ayrı bir varlık da değildir. “*Birey iktidarın bir etmenidir ve aynı zamanda, bir etmeni olduğu ölçüde de onun aracısıdır: iktidar, oluşturduğu bireyden geçiş yapar.*” Dördüncüsü, iktidarın, en aşağıdan en yukarıya doğru nasıl şekillendiği anlaşılmalı ve hemen bir iktidar sonucuna varılmamalıdır. Foucault’a göre iktidar mekanizmalarını tümel bir yöntemle incelemek, anlamsız ve bir o kadar da imkânsızdır. En alt düzeylerde iktidar olgularının, teknik ve usullerinin nasıl tesir ettiğine bakılmalıdır. Bu yansımalar içerisinden sonsuz küçük iktidar mekanizmalarının, taktiklerinin global egemenlik biçimleri tarafından nasıl dönüştürülüp yayıldığına dikkat edilmelidir. Beşinci ve son olarak, “*İktidarın büyük makinelerine ideolojik üretimlerin eşlik etmesi büyük bir olasılıktır.*” Söz gelimi bir eğitim ideolojisi, monarşik bir iktidarın ya da parlamenter demokrasinin vb. ideolojisi haline gelmiş olabilir. Lakin iktidar ağlarının uç noktalarında temas edilen şey ideoloji değildir. Bunlar birer aygıttır ancak bir iktidarın bunlarla sınırlandırılması mümkün değildir. Foucault’a göre iktidar, bu tarz şeylerle işlerlik kazanabilir fakat son kerte de iktidar bunlardan çok daha fazlasıdır (Foucault, 2002: 41-47).

2.4.1. İktidar Çözümlemesi

Foucault iktidar çözümlemesi yaparken iktidara kimin sahip olduğu ya da amacının ne olduğu gibi soruları sormak yerine; onun nesnesini, amacını ve uygulama alanını irdelemek gerektiğini belirtir. *İktidar “Bedenleri yönlendiren, jestleri yöneten ve davranışları aşılardan” kesintisiz süreçler ve boyun eğme biçimleri düzeyinde bir ilgiye sahiptir. İktidar çözümlemesi, “öznelerin tedrici ve ilerleyen bir biçimde çok çeşitli organizmalar, güçler, enerjiler malzemeler, arzular, düşünceler vasıtasıyla gerçek ve maddi olarak oluşturulmasını” kapsamaktadır* (Foucault, 2002: 41).

İktidarın verilemeyen, değiş tokuş edilemez bir bağıt olarak işlediğini vurgulayan Foucault, örneğin; ekonomik ilişkilerin korunması ve sürdürülmesi bağlamında iktidarın bir güç ilişkisi olarak dar bir çerçevede ele alınmaması gerektiğini söyler. Ayrıca bu tarz ilişkilerin, belirli güç bağıntılarını içerdiğini de ekler. İktidarın temel olarak bastıran bir yapısı olduğunu belirtir. Bu sebeple baskı mekanizmalarının da bir çözümlemesi olduğunun altını çizer (Foucault, 2002: 31).

İktidar ilişkilerinin temelde baskı araçları tarafından yönetilip yönetilmediğini sorgulayan Foucault, baskı ya da şiddet gibi unsurları temele alarak yapılan

açıklamalarda, iktidarın belirli bir uygulama tarzına indirildiğini tahlil etmiştir. Oysa ona göre iktidar ilişkileri ideolojik bir gerçeğin yansıması ya da başka bir gerçeğin ifadesi değildir. İktidar ilişkileri üretici bir yapıyı gerektirir. Bu sebeple bu tarz ilişkiler hem birey hem de topluluk tarafında yeni bilgi ve pratik biçimlerini desteklerler. Bu görüşlerden hareketle, iktidarın etkilerini yekpare tanımlamalarla olumsuzlama şeklinden vazgeçilmelidir. Çünkü iktidar dışlar, bastırır, sansürler ve yeniden şekil verir. Böylelikle o, gerçekliği var eder ve hakikatin ritüellerini¹⁵ üretir (Lemke, 2015: 16-17).

Temel olarak bireyler üzerinden onların aracılığıyla uygulanan iktidar; bastırmayı, şekillendirmeyi ve yeni bir gerçeklik üretmeyi hedefler. Ancak bunu sadece özgür bireyler üzerinde uygulayabilir.

“İktidar, mümkün eylemler üzerinde işleyen bir eylemler kümesidir: eyleyen öznelerin davranışlarının kaybolduğu imkân alanı üzerinde yer alır; kışkırtır, teşvik eder baştan çıkartır, kolaylaştırır veya zorlaştırır, genişletir ya da sınırlar, aşağı yukarı muhtemel hale getirir; uç noktada kısıtlar ya da mutlak olarak engeller; ancak eylemde buldukları ya da bulunabilecekleri ölçüde eyleyen özne ya da özneler üzerinde eylemde bulunma biçimidir.”(Foucault, 2000c: 74).

Söz gelimi zincire vurulup işkence gören bir adam, kendisi üzerinde güç uygulanmasına maruz kalmaktadır. Ancak Foucault’a göre bu bir iktidar şekli değildir. Ne var ki ölümü tercih etme pahasına konuşmayı kesinkes reddetmiş bir tutsak yine de konuşmaya kışkırtılabilmişse eğer; bu noktada kişi belli bir şekilde davranmaya itilmiştir. Bu durumda insanın özgürlüğü iktidara bağlı olmuştur. Eğer bir birey az da olsa özgürlük/direnış imkânına sahipse; bu özgürlük ne kadar dar kapsamda olursa olsun iktidar onu yönetime tabi kılmayı başarabilir. Yani potansiyel bir reddetme ya da başkaldırma olmadan iktidardan söz edilemez (Foucault 2000a: 55). Ancak iktidar ve özne arasında daima bir direniş olması gerektiğini söyleyen Foucault bu noktada tenkit edilmiştir. Çünkü Foucault, bu direnişin nasıl olması gerektiğini ve bunun yöntemini açıklamamıştır. Aslında bu tutum bir tutarsızlık değildir. Zira bu direnişe bir yön

¹⁵Foucault, iktidarın hakikat/gerçeklik üretimi olmadan varlığını idame ettiremeyeceğini söyler. İktidarın uygulanışı hakikat üretimi yoluyla gerçekleşir. Bu vesileyle insanlar üzerinde direkt temas olmadan kendi kimliklerinin de bir parçasını oluşturan hakikatler yoluyla iktidara tabi olurlar. İktidar mütemediyen araştırır, inceler, kaydeder ve hakikat arayışını kurumsallaştırır. *“Üretilen gerçeklik yasayı koyar, hukuk kurallarına iktidar kurallarına ve gerçek söylemlerin iktidarına bağlı olarak yargılanır, mahkûm edilir, sınıflandırılır, görevlere zorlanır ve belli bir yaşam biçimine ya da belirli bir ölme biçimine adanır hale geliriz.”* (Foucault, 2002: 38).

göstermek, başka bir iktidar ilişkisi doğuracağı için Foucault'un söylemleri kendi içinde tutarlı gözükmemektedir (Tekelioğlu, 1999).

Sonuç olarak, iktidar yalnızca “özgür özneler” üzerinde ve yalnızca onlar “özgür” oldukları sürece uygulanır. Özgürlük, iktidarın uygulanmasının ön koşuludur. Ancak son tahlilde iktidar, özgürlüğü tümüyle belirleme eğilimindedir (Foucault, 2000c: 75). İktidar ile direniş arasındaki ilişki bir tür karşılıklı mücadeledir. İktidar bireyi kışkırtmaya, bastırmaya ona belirli eylemleri yaptırmaya çalışırken; birey ona karşı koymaya ve yeni yollar aramaya çalışır. Bu anlamda birbirlerini hem tahrik hem de teşvik ederler. Ancak ortada duran gerçek, her zaman bir özgürlük alanının var olması gerektiğidir. İktidar ilişkileri direnme noktalarının çokluğu oranında hayat bulabilir. Aksi takdirde iktidar özgürlük/direnışten arındırıldığında onun yerini salt bir şiddet alacak ve tahakküme dönüşecektir. Bu sebeple iktidarın nesnesi, eylemleri üzerinde eylemde bulunabileceği, özgür bireylerdir (Işık, 2012: 110).

2.4.2. Özne Çözümlemesi

Foucault'un çalışmalarının merkezinde yer alan özne kavramı, iktidar ilişkilerinin anlaşılabilmesi hususunda önem taşımaktadır. İngilizce karşılığı subject, Fransızca karşılığı sujet olan “özne” kelimesi temel olarak “*bir faaliyetin taşıyıcısı, uygulayıcısı, kendisine faaliyet yöneltilen veya nesnenin karşıtı olan*”¹⁶ gibi manalara denk düşmektedir. Modern özneyse; “*düşünen, düşüncelerini dile getiren bir varlık olup kendisini ve çevresini zihninde yer alan değişmez yapıya dönüştürerek, kimliğini pekiştiren ontolojik bir inşa olarak*” tanımlanmaktadır (Beckett, 2005, Aktaran: Coşkun, 2010: 5). Foucault'a göre “*özne sözcüğünün iki anlamı vardır: Denetim ve bağımlılık yoluyla başkasına tabi olan özne ve vicdan ya da özbilgi yoluyla kendi kimliğine bağlanmış olan özne. Sözcüğün her iki anlamı da boyun eğdiren ve tabi kılan bir iktidar biçimi telkin ediyor*” (Foucault, 2000c: 63). Bu anlamlar birbirinin tamamlayıcısı olan nesneleştirme ve özneleştirme süreçlerine de karşılık gelir (West, 1998: 235). Foucault'da özne türleri belirli söylem ve pratiklerle üretilmesine karşın salt bunların eseri değildir. Ona göre özne kurucu bir bilinç olmaktan da uzaktır. Onun bu yaklaşımına göre, özne kurulmuş ve böylelikle giderek merkezlesmiştir (Best ve Kellner, 2011: 58). Foucault'a göre özne hem kendilik pratikleriyle hem de kendisi dışındaki ilişkiler vasıtasıyla özne olarak kurulmaktaydı.

¹⁶Bilimsel felsefe sözlüğünden yararlanılmıştır (Buhr ve Kosring, 1999: 322).

Aydınlanma düşüncesinin temel düşüncesi olan insana ve akla atfedilen önemden yola çıkan Foucault, bireye ayrı bir parantez açar. Zira iktidar bireylerin vasıtasıyla ve direkt onlara uygulanmadan türeyen ilişkiselliklerin bir ürünüdür. Foucault, bireyin belli bir direniş imkânı içerisinde iktidar ilişkilerine dahil olduğu kanısına varmıştır. O, esasen bireyi bir veri olarak ele almaz. Foucault, özneyi tarihsel olarak inşa edilmiş bir şey olarak değerlendirir. Bu sebeple birey kavramı, özne kavramından farklı bir manaya sahiptir. Keskin'in aktarımına göre; Foucault bireylerin tarihsel olarak yeniden kurulduklarını ve kimliğin dönüştürülebilir olduğu düşüncesindedir (Foucault, 2000c, Sunuş, Keskin: 15). Modern çağdaysa bireyin, üzerinde toplumun bilimsel-yönetmelere söylemleri içinde inşa edildiği yeni bir toplumsal özne olduğu kanısındadır (Tekelioğlu, 1999: 17). Esasen modern özne kavramı siyasal söylem ve hakikat üretiminin etkisi altındadır. Bu şekilde özne; direniş ve karşılıklı çatışma ilişkisinde olduğu iktidarla, oldukça dinamik bir tabiiyet ilişkisine sahiptir (Keskin, 2014: 737). Bu sebeple Foucault, geriye dönüp baktığında eserlerini karakterize eden şeyin aslında, insanların Batı'da nasıl özneye dönüştürüldüğünün tarihini yazmak olduğunu ileri sürer (Foucault, 2000c: 234). Bu yüzden bireyin özne olma süreci her şeyin bitip tükendiği bir son noktayı temsil etmez. Bilakis taraflar tarafından tüm ihtimallerin yoklanmaya çalışıldığı bir çekişmeyi konu alır. Özmakas (2018: 93)'a göre, “Foucault için özne kaybedilmiş bir dava, yası tutulacak bir mesele değildir. Aksine, özne varlığını sürdürmektedir.”

Özne ve onun selameti, toplumsal olanın taleplerine maruz bırakılmış ve modern devletin gerekliliklerine göre tasarlanmıştır. Modern bireyin yaşamı artık daha rasyonel bir hale bürünmüş; bu sebeple modern öznenin yaşamı da iktidarın hem öznesi hem de nesnesi olarak ortaya çıkmıştır. Foucault'un öznesi tam da bu tarz bir iktidar rejiminin ürünüdür. Buna mukabil Foucault ayrıca iktidarın işleyebilmesi için hakikat söylemleri yoluyla özneleştirme¹⁷ süreçlerinin yürütülmesinin gerekliliğine vurgu yapar. Böylelikle iktidar ilişkilerinin düzgün yürütülebilmesi ve iktidarın kendi çizdiği sınırlar içerisinde kontrol sağlayabilmesi mümkün hale gelecektir. Bunu sorunsallaştırarak toplumsal pratik ve tekniklerin bireyi nasıl dönüştürüp değiştirdiğine dair bir çözümlemeye dönüştürür. Cevapları kadar soruları da önem arz eden Foucault, bu defa klasik “Özne nasıl oluşur?” sorusunu sormak yerine iki yeni soru önerir: “Birey nasıl resmi bilgi için

¹⁷Dönüştürücü ve düzenleyici bir güç olan iktidar, bireylere bir hakikat yasası dayatarak onların yaşamlarına müdahale edebilmektedir. Foucault'a göre, iktidar belirli kategorizasyonlar yoluyla ve söylemler oluşturarak bireyleri kendine tabi kılar. Böylelikle onları yönetmeyi hedefler. Bireyler dayatılan bu yasaları çeşitli şekillerde içselleştirir. Bireylerin eylemselliğine dayanan ve bireyden özneye dönüşümün gerçekleştiği bu iktidar sürecine “özneleştirme” denilmektedir (West, 1998, Aktaran: Baştürk, 2012: 69).

bir sorun haline gelmektedir?” ve “Somut bireyler toplumsal öznelere nasıl dönüştürülür?” (Tekelioğlu, 1999: 17-24).

Bireylerin bilgi için nasıl bir sorun haline geldiği, esasen insanın yaşamının politikaya eklenmesi yoluyla iktidar tarafından öznenin nasıl kurulduğu sorununa da denk düşmektedir. Revel (2006: 119), Foucault incelemelerinde, tarihsel yönden, insanlar üzerinde bir iktidar biçimi olarak kullanılan bilginin iki fonksiyonu olduğu sonucuna varmıştır: İlki, nüfusa yönelik küresel ve nicel bir fonksiyondur; ikincisiyse analitik ve bireye yöneliktir. Birey kavramı tıpkı nüfus gibi siyasal bir yaratıdır. Bu sebeple kişi ve birey kavramları ona göre özdeş değildir.

Somut bireylerin öznelere nasıl dönüştürüldüğü konusundaysa Foucault: *“Bireyi kategorize ederek, bireyselliğiyle belirleyerek, kimliğine bağlayarak, ona hem kendisinin hem de başkalarının onda tanımak zorunda olduğu bir hakikat yasası dayatarak doğrudan gündelik yaşama müdahale eden”* bir iktidar şekline bahseder:

“Bu, bireyleri özne yapan bir iktidar biçimidir. “Özne” sözcüğünün iki anlamı vardır: Denetim ve bağımlılık yoluyla başkasına tabi olan özne ve vicdan ya da öz bilgi yoluyla kendi kimliğine bağlanmış olan özne. Sözcüğün her iki anlamı da boyun eğdiren ve tabi kılan bir iktidar biçimi telkin ediyor.” (Foucault, 2000c: 63). Sözü geçen kendi kimliğine bağlayan bu iktidar, yaşam üzerinde doğrudan müdahale etmek yerine söylemler¹⁸ vasıtasıyla varlık gösterir. Kişiler bu pratiklerin getirdiklerine uydukları/tabii oldukları müddetçe iktidarın varlığı pekişir.

İktidar, bireyin üzerinde yalnızca siyasal anlamda kurulan bir etkiyle sınırlı kalmaz; yaşamın bütününe sirayet eder. Foucault’un belirtmiş olduğu gibi iktidar gerçekten de her yeredir. Her şeyi kapsadığından değil; her yerden geldiğinden dolayı her yeredir (Foucault 2007). İktidarın yalnızca devletin uyguladığı bir güç değil de ilişkiler ağı olarak kavranması; öznenin pasif olmayan canlı, değişken, dönüşmeye müsait ve direniş halinde olan özgür bir kimlikte olduğu gerçeğine ulaştıracaktır. Birey, yaşamını idame ettirebilmesi için yaşamın içinde kendisine etkin bir rol atfeden ve aynı

¹⁸Dilbilimde dilin sözlü ve yazılı olarak kullanımı anlamına gelen “söylem” kavramı çeşitli anlamlarda kullanılmaktadır. Söylem, özellikle bir konu hakkında konuşmak için belirli bilgi türlerini temsil eden bir grup ifadedir. Bir konuyla ilgili ifadeler bir söylem içinde yapıldığında, söylem konunun belirli bir şekilde oluşturulmasını mümkün kılar. Ayrıca diğer bir ifadeyle, konunun sınırlanmasını da mümkün kılabilir. Ancak Foucault bu kavramı dilbilimsel anlamından farklı olarak, davranışların şekillenmesine etkide bulunan “söylemsel oluşum” manasında ele almaktadır. Ona göre tüm sosyal pratiklerin temelinde bulunan söylem, dil yardımıyla bilginin üretilmesine dayanmaktadır. Söylem belirli pratikler yardımıyla üretilebilir. Bu sebeple hareket ve düşünce tarzlarını belirli kalıplara sokarak mantıklı yollarla davranışlara yön verebilmeyi mümkün kılar (Hall, 1992: 291-292).

zamanda bazı ilişkiselliklerde bulunduğu sürece iktidar pratiklerini üreten etkin bir konumdadır. Başka bir deyişle birey, etkin bir özne durumuna gelirken aslında kendisini iktidara tabi bırakma sürecini de beraberinde getirmektedir.¹⁹ Çünkü öznenin bu tarz ilişkisellik düzeyinde kurduğu tüm pratikler iktidarı oluşturmaktadır. Bu döngüde iktidarın konumuysa kendisinin üretilmesinde rolü olan öznenin eylemlerinin bir kısmını belirleyebilmesi ve bunu modern öznenin varlık gösterdiği direniş sahası içerisinde gerçekleştirebilmesidir (Lemke, 2016: 137).

Kısaca, Foucault iktidar ile özne arasındaki ilişkiyi alışlagelmiş iktidar anlayışından farklı bir biçimde ele almıştır. Bu kavrayış tek yönlü bir şekilde olmayıp hem özne hem de iktidar açısından oldukça dinamik bir yapıya sahiptir. Ona göre, Kapital'de de bahsedildiği gibi birden fazla iktidarın olduğu fikri mantıklı görünmektedir (Revel, 2006: 125). Önceleri yalnızca baskıcı olduğu düşünülen iktidar, sonradan üretici bir niteliğe de kavuşmuştur. Böylelikle iktidar sorununun, geleneksel düşünüşün aksine, öznenin düzene dahil oluşunun sadece bir ret ya da kabulü ile basitçe açıklanamayacağı ifade edilmiştir (Özmağas 2012: 59). Başka tür ilişkilere dışsal konumda olmayan iktidar ilişkileri çözümlemesinde Foucault, iktidarın hangi yollardan geçtiği, nasıl çalıştığı, kimler arasında olduğu; hangi noktalara temas ederek ilerlediği, hangi yöntemleri kullandığı ve ne tür etkilerde bulunduğunu sorgulamıştır. Böylelikle onun ilişkisellik düzeyinde nasıl işlediğini göstermeye çalışmıştır (Foucault, 2013: 3).

2.5. İktidar Stratejileri

Foucault geçmiş analizlerinde, iktidarın özneyi stratejileri vasıtasıyla nasıl yönetilebilir hale getirdiğine sık sık dikkat çeker. Açıkça niyetinin; insan türünün temel biyolojik özelliklerini oluşturan şeylerin bir politikaya, bir politik stratejiye, genel bir iktidar stratejisine dâhil olmalarını sağlayan mekanizmaların bütününcü incelemek olduğunu ifade eder (Foucault, 1993a: 3). Bu durumda özne, iktidar ilişkilerinin dışında ya da merkezinde değil; bizzat bu ilişkilerin taşınmasında görevlidir. Bunun yanında onun nesnesidir de. Belirli stratejiler olmadan iktidarın sadece rıza ya da hakların devri şeklinde yeknesak işlemesi mümkün değildir. Eğer iktidar, özneyi dönüştürüp yoğuracaksa; bu her adımı planlanmış, belirli çekişmeler, karşı koyuşlar ve politik

¹⁹ “Doğuştan edindiği haklarına müdrük ve bunun korunması koşulu ve kendi iradesiyle hayatını devletin eline bırakan rasyonel bir birey anlayışı Foucault tarafından reddedilir. Foucault'a göre "birey" sözcüğü, ancak bir dizi iktidar ilişkisinin, hakikat oyununun, hükmetme tekniklerinin ve kendilik teknolojisinin iç içe geçtiği bir söylem alanında anlam kazanabilir.” (Tekelioğlu, 2005: 53).

kurgular yoluyla gerçekleşmelidir. Bireylerin söylemler, hakikatler, belli pratik ve stratejiler vasıtasıyla özneler olarak kurulması tam olarak Foucault'un sözünü ettiği bu kurumlaşmış mekanizmaların işlemeyle mümkündür. Bu kurum, başkalarının eylemleri üzerinde eylemde bulunan bir iktidar stratejisinin ürünü olabilir ancak.

İktidardan ziyade iktidar ilişkilerini merkeze alan Foucault için kurucu olan; bu iktidar ilişkilerinin mekanizmaları, düzeneği, dispozitifleri²⁰ ya da hakikat oyunlarıdır. Asıl olan, bu iktidar ilişkilerinin değişimi, dönüşümüyle beraber nelerin hakikat ve özne olarak üretildiğidir. Önemli olan delilik, cinsellik vs. şeyler ne zaman bir politik strateji içine koyularak üretilmiş ve özneleştirilmiştir. Daha genel olarak; yaşamın ne zaman ve ne şekilde bir iktidar stratejisi içine dâhil edilerek üretildiği ve nesneleştirildiğidir (Lemke, 2016: 141).

Foucault iktidar analitiğinde “üç düzey” tespit eder: Özgürlükler arasındaki stratejik oyunlar, yönetim ve tahakküm (Foucault, 2000c: 245). Konuyu ilgilendirdiği kadarıyla ilkin; stratejik oyunlar²¹ olarak iktidar, başkalarının eylemlerine yön vermesi manasında her yerde hazır ve nazırdır. Buradan iktidar ilişkilerinin dışında herhangi bir kişiler arası iletişim biçimi olmadığı ortaya çıkar. Bu açıdan iktidar ilişkileri topluma dışsal değildir; bilakis onun varlık nedenidir. Yani bir toplum içerisinde yaşamak, mutlaka başkalarının eylemlerine yön verecek şekilde yaşamak demektir. Bu perspektifle, iktidar ilişkilerinden muaf bir toplum yoktur. Stratejik oyunlara özgürlüğün ortadan kalkmasına ya da bireylere erişilebilir seçenekler sunma şeklinde sonuçlanmaz; aksine, özneleri güçlendirebilir ya da etkinleştirerek bireysel özgürlük ve tercih alanını genişletebilir (Lemke, 2015: 32-33).

İkinci olarak Foucault'un yönetimden kastı, stratejilerin özneyi yönetilebilir hale getirdiği noktalarıdır. Yönetim problemiyle beraber Foucault, özneleştirme süreçlerini bilgi ile iktidar çözümlemesine sistemli bir şekilde dâhil eder. Yönetim, yalnızca öznelerin eylemlerine etki eden bir iktidar modeli değildir; özneliğin biçimlenmesini hakikat üretimine bağlayarak yeni öznelliklerin üretilmesini amaçlar.

“Faaliyet kipi, “bireyi kategorize ederek, bireyselliğiyle belirleyerek, kimliğine bağlayarak, ona hem kendisinin hem de başkalarının onda tanımak zorunda olduğu bir hakikat yasası dayatarak doğrudan gündelik yaşama müdahale etmesidir. Bu bireyleri özne yapan iktidar biçimidir.” (Lemke, 2016: 459-460).

²⁰ İktidar ve bilgi başlığında işlenecektir.

²¹ Foucault “oyun” sözcüğüyle stratejik hamlelerin gerçekleştiği kurallar bütününe kastetmektedir (Foucault, 2000c: 242).

Üçüncü olarak, tahakküm ilişkilerine de değinen Foucault için iktidarın her yerde olmasının sebebi, onun her şeye gücü yeten bir şiddet ve baskı aracı olmamasıdır. Bilakis iktidarın sirayet ettiği kısımlardaki direniş noktalarının her yerde mevcut oluşundan kaynaklanmaktadır. Bu kavrayışa göre, yönetimin tek yönlü bir şekilde bir baskı aracı olarak gerçekleşmediği açıktır. Foucault buna karşılık, Batı uygarlığında öznenin soy kütüğünü araştıran birinin yalnızca tahakküme dayalı teknikleri değil ayrıca benlik tekniklerinin de hesaba katması gerektiğini vurgular. Yani burada Foucault için yönetim, bir tür cebir ve bastırmanın ziyade ayrıca bireyin direniş noktalarının sürekli olarak değişip dönüştüğü süreçleri de içeren, asla tek yönlü olmayan stratejiler vasıtasıyla kurgulanan bir denge işidir (Lemke, 2015: 37).

Foucault'un tahakküm anlayışı, sözü edilen özgürlük alanını sonlandırmadan, iktidar özne arasındaki ilişkilerin gidişatını, farklı araçlar ve yöntemlerle şekillendiren, belirlenim/determinasyondan uzak bir anlayıştır. Ona göre tahakküm ilişkileri belirli ölçülerde vardır. Ancak bu tahakkümü oluşturan mekanizmalar dahi diğer biçimlerle karmaşık ve dolaylı ilişkilere de girerler (Foucault, 2000c: 64). Ona göre *“İktidarın her şeyi denetleyen ve özgürlüğe hiçbir şekilde yer bırakmayan bir tahakküm sistemi olduğu fikri”* temelsizdir (Foucault, 2000c: 237). Bu çalışmanın temel aldığı tahakküm fikri, esasen öznelerin de iktidar ilişkilerinde bir taraf olabileceği; kimi iktidar stratejilerinin dışında kalabileceği varsayımına dayanmaktadır.

Özetle, stratejiler iktidar ilişkilerinin tutarlı olmasını sağlamaya yarar. Makro ve mikro düzlemler arasında ikili bir işlev üstlenir. Bir tarafta dağınık yerel iktidar dengelerinin genel şartlarla entegrasyonunu sağlarken; diğer tarafta, çoğulcu mikro iktidar ilişkilerinden tutarlı bir strateji üretmeyi amaçlar. Tüm bunlara karşılık başka bir çekişme de bu hareketi sabitleyerek mücadele etmeye dayalı yeni bir ilişki üreten ancak nihai olarak bu hareketten beslenen yeni bir ilişkisellik üzerinden konumlanır. Kısaca bu etkileşimler sonucunda, yukarıdan aşağıya doğru bir hareket çıkar. İşte tüm bu ilişkilerin genelleşip yayılması ve tutarlı bir bütün oluşturmasından stratejiler sorumludur (Lemke, 2015: 180).

2.6. İktidar ve Bilgi

Verili bir kullanım hakkına sahip olunmayan ya da bir kitlenin tekelinde olmayan iktidar düşüncesini, baskıcı değil üretici olarak tanımlayan Foucault; iktidarın mikro ağlar üzerinde toplumsal sistem boyunca uzanan, karmaşık bir stratejiden başka bir şey olmadığını söyler. Bu stratejinin uygulanabilmesi öncelikli olarak, iktidarın tabi kılma prosedürlerine karşı daima teyakkuz halinde olan öznenin ve özneler arası

ilişkilerin arka planının bilinmesine bağlıdır. Bu da doğal olarak, iktidar ve bilgi ilişkilerini doğurur.

Bilginin nasıl işlevsel hale geldiğinden bahsetmeden önce, Foucault'un bilgi tanımından bahsetmek yerinde olacaktır. Foucault Bilginin Arkeolojisi'nde, "*Söylemsel bir pratik tarafından düzenli bir biçimde oluşturulmuş ve bilime yer vermekle zorunlu olarak yükümlü bulunmadıkları halde, bir bilimin kuruluşu için gerekli olan elemanların bu toplamına bilgi adı verilebilir.*" tanımında bulunur ve "*Bilgi, kendisi yoluyla özelleşmiş bulunan bir söylemsel pratiğin içinde kendisinden bahsedilebilen şeydir.*" diye belirtir (Foucault, 1999: 233).

Foucault, derinlikli, teorik ve homojen olan, bu sebeple de arkeolojik çözümlene yoluyla elde edilen bilgiyi (savoir); derinliği olmayan, pratikle ilgili ve heterojen olan bu sebeple de soykütüksel çözümlene yardımıyla elde edilebilen bilme/bilme alanlarından (connaissance) ayrı tutar. Bu iki kavram arasında katı bir ayırım vardır (Urhan, 2007: 102). Hakikatin üretimi ve türdeş nesnelerin oluşturduğu sınıflar üzerine, ussallaştırma, özdeşleştirme ve hiyerarşik hale getirilmiş alanlara dağıtma yordamıyla söylemlerin oluşturulması gibi durumlar için tam da Foucault'un arkeolojik analizlerinde betimlediği derinlikli bilgi (savoir) ele alınmaktadır (Revel, 2005: 120).

Şiddet uygulamadan iktidar etme fikri belirli hakikatlerin üretilmesini ve söylem biçimlerinin düzenlenmesini gerektirir. Bu da direkt olarak bilgi iktidar ilişkilerini yüzeye çıkarır. Özneler esasen geleneksel, gündelik ya da bilimsel bilgi gibi bilgi türlerinin yarattığı hakikat biçimlerine uyarak, hareket tayin eder. Böylelikle bireylerin iktidarın çizdiği doğrultuda kurallara uymasıyla, onların eylemleri üzerinde eylem kipinde bulunmakla mümkün hale gelir. Foucault, bu sebeple çalışmasının tüm hedefinin "*Bir pratikler dizisi ile bir hakikat rejimi arasındaki birleşmenin bir bilme-yapma dispoitifini*²² *nasıl oluşturduğunu göstermektir.*" demektedir (Veyne, 2014: 119).

İşlevsel olarak bilgi, iktidar ilişkileri açısından hayati bir rol oynar. Bu sebeple iktidar onu serbest/bağımsız bırakmaz; tıpkı bedenler gibi dönüşüme sokar ve hedefleri doğrultusunda yeniden işler. Sürekli yenilenen bir şekilde bilgiyi üretir, yaygınlaştırır ve kendi denetimi altına alarak bir strateji olarak aksettirir. Rose'ye göre (1998: 75-76), bu sayede özneyle iktidar arasında, ussal ortak bir bağ kurularak öznenin hareket

²²Dispoitif kısaca bilgi türlerini destekleyen ve bilgi türlerince desteklenen iktidar ilişkileri, stratejileridir. Foucault'un dispoitif dediği olgu, epistemenin daha genel biçimidir (Lemke, 2016: 140).

alanlarının yol haritası çizilmektedir. Tam bu noktada, bilimsel bilgi de bireyi özneleştirilen bir hal alır. Kısaca bilgi gibi bilim de iktidarın tesiri altındadır.

İktidar, bilginin kurumsal anlamda yeniden üretimini devlet çatısı altında gerçekleştirir. Kurumsal olarak bilginin nasıl var edildiğini araştıran Foucault, bilimlerden bağımsız olan bilgilerin de var olduğunu öne sürer. Ancak sözü edilen bu bilgi şeklinin bir söylemsel pratik olmadan var olamayacağını, dolayısıyla söylemsel pratiklerin ancak kendisinin oluşturduğu bilgiyle tanımlanabileceğini belirtir (Urhan, 2013: 49).

Bilginin işlevsel hale gelişi tarihsel olarak onun üretimi, dolaşımı, depolanması gibi süreçlerin devlet kurumlarınca sistematik hale getirilmesiyle olanaklı olmuştur. Modern anlamda devletin²³ oluşumu; bilimin, nüfusun istatistiki bilgisinin ve bilgi toplama üzerine farklı yöntemlerin geliştirilmesi gibi ilerlemelerle mümkün olmuştur. Buna mukabil, onun işlerliği; diğer devletlerin zafiyetleri, onların güçlü yönleri yahut coğrafi bilgisi gibi çeşitli bilgi biçimleriyle de ilişkilidir. Bu bilgi hesaplanabilirlik imkânı sağlamanın yanı sıra, ihtimaller bütününden yola çıkarak yön tayin etme ve olasılıkları bilme imkânı da sunar. Buradan hareketle, devlet içindeki aktörler de ilgili bilgi şekillerini politika yapmak için kullanır. Kısaca bu aygıtlar, eldeki mevcut kaynaklarla hesaplama yapabilmek ve onu politik amaçlar doğrultusunda kullanabilmek için gerekli tasarımı temin eder. Bu anlamda politik bilgi devletin oluşumunda çift taraflı bir rol oynar. İlk hakikatin oluşumu için gerekli metodu ortaya çıkarır ve buna göre yönetme imkânı tanır. Böylelikle devlet kurumları bu bilgiyi üretilip yaygınlaştırır. İkincisiyse zaten devlet, bu bilgiler tarafından üretilen söylemler, hakikatler ve düşünce tarzları gibi araçlar tarafından oluşturulur. *“Dahası, bu simgesel araçlar bir aktör olmanın ne manaya geldiğini, kimin politik bir özne ve yurttaş olarak nitelendirilebileceğini de belirler.”* (Lemke, 2015: 48-49).

Bu aşamada, sistematik olarak üretilen ve dolaşıma sokulan bilgiyle iktidarın ilişkisinin, başka ilişkileri doğurduğu açıktır. Temel düzeyde iktidar için bilgi bir gereksinimdir; ancak ne bilgi iktidarın bir aracı ne de iktidar bilginin efendisidir. Foucault bu noktada taraflar arasında bir üstünlük olmadığını vurgular. İktidar ve bilgi

²³Burada devleti basitçe iktidarın uygulama biçimlerinden biri olarak düşünmemek gerekir (Lemke, 2015: 55). Deleuze *“Lokalizasyonun postülası olarak iktidar devlet iktidarı olup, “özel” iktidarların dahi sadece görünürde bir dağılım gösterdikleri ve hâlâ özel devlet aygıtları olarak kalacakları bir devlet aygıtında konumlandırılırdı.”* tespitinde bulunur. Buna ek olarak Foucault, devletin başka bir seviyede yer edinerek, belirli bir “iktidar mikro fiziği” teşkil eden çarklar ve mihrakların çokluğunun genel bir sonucu olarak ortaya çıktığını aktarır. Sadece özel sistemlerin değil ayrıca devletin de içselleştirdiği, kontrol ettiği, kapsadığı vb. belirli pratikleri bulunur (Deleuze, 2013: 45). Bununla birlikte devlet, yalnızca bir etki değildir; aynı zamanda stratejik eylem için bir alan ve bir araçtır da (Lemke, 2015: 57).

arasında daima içkinliğe²⁴ dayalı bir ilişki söz konusudur ona göre. Bu bağlamda iktidar ilişkileri, bilgi bakımından sadece basitleştirici ya da mani olucu gibi etkilerle sıradan rollere sahip olmamakla birlikte; çıkarlar ya da ideolojiler yoluyla da birbirine düğümlenmiş değildir. Mesele iktidarın bilgiye nasıl şekil verip işlevsel hale getireceği sorunu da değildir. Çünkü temelde hiçbir bilgi öteki bilgi biçimlerinden etkilenmemiş şekilde, yani safi olarak oluşamaz. Dolayısıyla bu işleyişin şekli zaten bir iktidar biçimi olarak tezahür eder. Yani kısaca bilgi üretimi her iktidar için olmazsa olmaz bir gerekliliktir. İşte bu düzeyde *“Bir yanda bilme öte yanda toplum ya da, bir yanda bilim öte yanda devlet yoktur, ama iktidar-bilginin temel formları vardır.”* (Lemke, 2016: 139).

Sonuç olarak; yanlışın-doğrunun, normalin-anormalin, politik olan ve olmayan gibi stratejilerin belirlenmesinde daima bilgi iktidar ilişkileri etkindir Bilgi söylemsel pratikleri ve hakikat üretimini olanaklı hale getirir. Modern iktidar bireyleri homojen bir tür şekline getirmek için rasyonelleştirme, sınıflandırma ya da özdeşleştirme gibi mekanizmaların süzgecinden geçirir. Buradan hareketle özdeşleştirme sürecinde iktidarı, dünyayı daha rahat şekillendirebilmesini sağlayan daha rahat yönetim imkânı veren bilgi ilgilendirir. Bu sayede iktidar; kurduğu özneleri tanıma, olabilecekleri ön görme ve denetleme imkânı elde etmiş olur (Revel, 2005: 119-121).

2.7. İktidar Teknolojileri

Geç dönem çalışmalarında Foucault, iktidar söylem alanı kavramının ötesine geçer. Bunun yerine teknoloji kavramını kullanıma sokar. İktidarın belirli bir usallık çerçevesinde hareket ettiği ve bir amacı olduğunu belirten Foucault, pek çok yerde bu usallıkları açıklamak için strateji, teknoloji ve teknik gibi kavram setlerini kullanır. Bir iktidar teknolojisinin ne olduğuna gelmeden önce Foucault’un, insanoğlunun maddi çevresini değiştirmek amacıyla geliştirdiği araç gereçler ve bunlara ilişkin bilgiyle doğanın hâkimiyet altına alınması anlamına gelen “teknoloji”²⁵ kavramını neden tercih ettiğini bilmek yararlı olacaktır. Doğrusu Foucault, bu kavramı ilk anlamından bağımsız bir şekilde kullanmıştır.

“Politik teknoloji kavramı, insanı, kendisini dışarıda bırakan bir tekniğin karşısında konumlandırılan düşünce biçimine karşı, ... bilimsel ve teknik dünyada her

²⁴ Foucault’un öne sürdüğü içkinlik yasasında iktidar-bilgi süreçlerinin işleyişi tek tarafa indirgenemez. Bu tarz bir açıklamanın ya bilgiye ya da iktidara tek taraflı bir üstünlük yaratarak bir yanlışa sürükleyeceğini iddia eder. Ona göre bilgi iktidardır, iktidar da bilgidir (Lemke, 2016:143).

²⁵ TDK’nin çevrimiçi sözlüğünden yararlanılmıştır. Adres: <http://sozluk.gov.tr/>

nasıl ise, aynı sistematik örgütlenmenin ve dolayısıyla aynı kategorilerin parçası olan düşüncelerimizin, yaşamımızın, var olma şeklimizin ve hatta gündelik varoluş kipliklerimizin de bu dünyayı temsil ettiğini göstermek amaçla kullanılır.”(Gordon ve Colin: 1980 aktaran: Lemke, 2016: 133)

Bir başka kavram olan teknik ise en az teknoloji kavramı kadar önem arz etmekte ve Foucault’un çeşitli söylemlerinde yer almaktadır. Teknik, kişilerin kendileri tarafından, kişiye özel olarak geliştirilmiş “kendilik ilgisi” olarak adlandırılan bir takım davranış biçimlerini konu alır. Oldukça kişiseldir. Teknoloji kavramıysa tüm davranışları ihtiva eden daha genel bir yapıdır (Tekelioğlu, 1999: 234).

“İktidarın teknolojik kavramlar altında incelenmesi iktidar kurumlarından ve iktidar sahiplerinden iktidar ilişkilerine doğru bir perspektif değişimine izin verir. Böylelikle, iktidarın ilişkisel niteliği çözümlenmenin odağı haline gelir. İktidarın teknoloji olarak tariflenmesi şu demek değildir: Hangi teknolojiler iktidarı etkin bir şekilde kullanır; aksine şudur: Hangi teknoloji iktidardır?” (Lemke, 2016: 134).

İktidar teknolojilerinin iktidar süreçlerinin işleyişini görünmezleştirerek fazla iz bırakmadan yönetme imkânı sağladığını düşünen Foucault (Lemke, 2016: 136), çalışmalarında bu stratejileri, kendilik teknikleri, kendiliğin yönetimi ve normalleştirme olmak üzere üç temel başlık altında ele almaktadır.

Etiği insanların kendilerini özne olarak oluşturmalarının bir yolu olarak tanımlayan Foucault’a göre, (2000c: 222-223) kendilik teknikleri, bireylerin kendi etik anlayışlarını oluşturan strateji ve pratikleri ifade etmektedir. Yani bireylerin kendileriyle kurdukları ilişkinin nasıl gerçekleştiğini açıklamaktadır (Rose, 1998: 156). Kendilik tekniklerinin bütün kültürlerde değişik şekillerde kurulduğuna inanan Foucault, daha genel olarak, “kendilik pratikleri” yoluyla öznenin kendisini aktif bir şekilde nasıl oluşturduğunu ele almaktadır. Ama esasında bunlar, bireyin kendisinin icat ettiği şeyler değildir. Bilakis kültürü, toplumu ve sosyal grubu tarafından kendisine önerilmiş yahut dayatılmış; kendi kültüründe bulduğu birtakım modellemelerdir. Örnek olarak, geçmişten bugüne kurulan cinsellik anlayışı ve bireyin kendini bugün konumlandığı noktalar birbirine oldukça uzaktır. Buna bağlı olarak da bireyin içine dâhil olduğu iktidar ilişkileri kökten değişmektedir. Bu gerçekten, öznenin tamamen kendi kendisini yaratmadığını göstermektedir (Kelly, 2013: 517).

Foucault, yönetimi kendiliğin yönetiminden başkalarının yönetimine giden bir süreci kapsayan bir idare şeklinde tanımlar (Lemke, 2016: 216). Foucault felsefesinde,

ben pratikleri, yani insanın kendi kendisini bir özne olarak biçimlendirmesine yarayan; bireylerin kendi beden, ruh ve davranışları üzerinde değişiklikler yapmasına imkân tanıyan belirli müdahaleleri konu alır. Bireyin kendisini kontrol etme ve dönüştürmesiyle başlayan bu süreç, kültür ve normla olan ilişkisine kadar uzanır. Kabaca kendiliğin yönetimi, bireyin benliğinin yönetimiyle başlayan sürecin, kendisini bir kültürün moral bir öznesi haline getirmesi suretiyle, nasıl toplumsal bir varlığa dönüştürdüğünü ifade etmektedir (Falzon, 2001: 101).

Öne çıkan bir başka iktidar teknolojisi de normalleştirme'dir. Foucault'un bakış açısına göre normalleşme, iktidarın minimum güç harcayarak maksimum sosyal kontrol sağlamak için tespit ettiği taktikler topluluğundan sadece biriydi. Normal olanın temelinde norm vardır. Bir norm, "toplumsal olarak değerli, istatistiksel olarak ortalama, bilimsel olarak sağlıklı ve kişisel olarak arzu edilen" demektir. Normlar ekseriyetle politik hedeflerle aynı doğrultudadır (Rose, 2004: 76). Örneğin; heteroseksüelliğin normal olarak kodlandığı bir toplumda, cinselliğin üremeye dönük olması pek de şaşırtıcı olmayacaktır.

Özetle, iktidar teknolojileri hem kişilerin kendilik tekniklerini ortaya koymak hem de daha genel olarak, toplumun belirli stratejiler ekseninde yönetilmesine ve incelenmesine olanak tanıyan çift yönlü bir işleve sahiptir. Bunu yaparken yönetimi daha az görünür kılmak; öznelerin, yönetimi içselleştirmesini sağlamak ve normalleştirmek esas amaçtır. Böylelikle iktidar ilişkilerini incelemek, izlerini takip edip, yeni stratejiler geliştirmek; yani kısaca daha yönetilebilir hale getirmek mümkün olmaktadır.

2.8. Yönetim ve Yönetimsellik

Tarihsel düzlemde modern devletin ortaya çıkışı, nüfusun politik bir aktör olarak belirmesiyle yakından ilişkilidir. Hedefi nüfus olan biyo-politikanın hem bilimsel hem de siyasal anlamda iktidarın karşısına yönetimsel bir sorun olarak çıktığını düşünen (Foucault, 2002: 251) Foucault'un nüfustan kastı; "*İçlerinde var oldukları maddiyata ancak özsel olarak, temel olarak, biyolojik olarak bağlı oldukları ölçüde var olabilen bireyler çokluğudur.*" (Foucault, 2013: 23). Nüfus ve yönetim sanatının tarihinden yola çıkan Foucault, nüfusun tarihsel olarak yönetimin aracı ve amacı olarak belirlediğini ifade eder (Foucault, 2013: 95). Politik özne olarak nüfus, geçmiş dönemlere nazaran daha farklı bir biçimde oluşmaktadır. Esasen hem bir nesne hem de özne olarak belirmektedir. Bir yanda kendisi üzerinde bazı mekanizmalarla etkide bulunulurken, diğer yanda kendisinden belirli davranış şekilleri beklenmektedir (Foucault, 2013: 41).

Kısaca insanların biyolojik özellikleriyle ilişkili olan nüfus, siyasal bir sorun olarak belirmektedir. Nüfusa özgü doğurganlık, yaşam süresi, tedavi olanakları, iş gücüne katılım, beslenme, yaşam şekli, yaşam yerleri ve güvenlik gibi pek çok unsur farklı iktidar teknikleriyle yönetilmek, yönlendirilmek ve düzenlenmek durumundadır. Foucault, bu teknikleri “yönetimsellik” kavramı altında ele almaktadır (Özdil, 2016: 261).

Foucault’un nüfusun yönetimi, denetimi ve bu süreçlerin işleyişini sağlayan dinamikleri ele aldığı bu kavramı açıklamak için ilkin “yönetim” ile olan farkını ortaya koymak gereklidir. İngilizce’de government, Fransızca’da gouvernement ifadelerine karşılık gelen yönetim kelimesi, genel olarak bir ülke yahut belirli bir yer ya da insan grubu gibi siyasi birimlerin idare süreci olarak bilinmektedir.²⁶

Yönetim çözümlemesinde genel anlamda yönetim meselesini politik yönetimden ayrı tutan Foucault, bu yöntemi, kavramın yetersizliğinden ziyade tarihsel olarak sınıflandırma ihtiyacından ötürü tercih etmiştir. Yönetim alanının kapsamı oldukça geniş olmasına karşın, yönetimin bu anlamları içerisinde bir politik yapıya atıf söz konusu değildir. Günümüzde yaygın şekilde kullanılan yönetimin politik manasının onsekizinci yüzyıla dek bilinir olmadığı ortaya çıkmaktadır. Ancak Foucault, yönetimin bu çoğul anlamının; aile ve çocukların idaresi, ruhların yönetimi ve hane halklarının kontrolü gibi meselelerle ayrıca daha geniş semantikle yönetime dair bir ortaklığın bulunduğu da altını çizer. Aslında bunların tümü, insan idaresine dair şeylerdir. “*Bu sebeple Foucault, yönetimi kendiliğın yönetiminden başkalarının yönetimine giden bir süreci kapsayan idare olarak tanımlar.*” Oysa siyasal anlamda günümüzün yönetim anlayışı aslında daha özel bir biçimi temsil etmektedir (Lemke, 2016: 215-216). Bu tarihsel manayı yeniden değerlendiren düşünür, yönetimin politik şekliyle genel anlamda yönetim sorunsalını birbirinden ayırır. Özneleştirme ve devlet oluşumu aşamasını birbirinden bağımsız olarak görmeden, daha geniş bir anlamda değerlendirmeyi önerir. Bu nedenle modern devletin soy kütüğü aynı zamanda öznenin de tarihidir. Çünkü Foucault, modern devleti merkezileşmiş bir yapı olarak addetmez bilakis; bireyleştirme ve genelleştirme izleklerinin aynı politik yapılarda hayat bulduğu bir tür güç bileşimi olarak düşünür (Lemke, 2015: 20).

Yönetimin (conduct) başı çeken anlamlarından bir başkası da; direkt ya da işaret ederek ve belki de neyin nasıl yapılacağına ilişkin olarak, çeşitli hesaplamaları

²⁶Çevrimiçi Cambridge sözlüğünden yararlanılmıştır. Adres: <https://dictionary.cambridge.org/tr/s/%C3%B6z1%C3%B6ck/ingilizce/government>

göstermektedir. Etik veya ahlaki anlamda, “dönüşlü bir fiil” olarak kendiliğin yönetimine işaret eder. Burada iş, aile yaşamı ve benzer ilişkilerde durumlara uygun şekilde kendi kendini yönetme ve hareket etme olgusuna vurgu yapılıyor gibi görünmektedir. Bir diğer anlamında isim (ad) olarak; davranışlara, hareketlere ve hatta tavırlarımıza yönelik bir atıf söz konusudur. Yönetim az ya da çok hesaplanmış, çeşitli teknik ve bilgi formlarının kullanıldığı; arzu, istek, çıkar ve çeşitli inançlar vasıtasıyla davranışların değiştirilmeye çalışıldığı, çoklu otorite ve aktörlerin dâhil olduğu rasyonel bir etkinliktir. Mikro ölçekte davranışları biçimlendirme/düzenleme “conduct to conduct” olarak da ele alınır. Bahsi geçen karmaşık iktidar süreçlerinin uygulanmasında kullanılacak taktikler, hesaplama ve teknolojilerin dâhil olduğu bir bireşimdir (Dean, 2010: 17-18). Basitçe yönetimselliği, nüfusa özgü istatistiklerin belirlenmesini sağlayan idare şekilleri ve davranışların düzenlenişi (conduct of conduct) olarak ifade etmek mümkün olmaktadır. Yönetimsellik, daha yönetilebilir bir öznenin oluşturulmasını mümkün kılar. Bu noktada söylenmesi gereken şey, Foucault’un çalışmalarında başat rol oynayan özne iktidar ilişkisinde, öznenin tarihsel olarak oluşturulduğu ve bireylerin belirli şekillerde özneleştirildiği kanısıyla, yönetimsellik olgusunun paralellik gösterdiğiştir.

Özetlemek gerekirse, Foucault yönetimsellik derken üç şeyi kastetmektedir: Birincisi temel hedefi nüfus, etkin bilgi biçimi ekonomi politik ve temel mekanizması güvenlik olan; karmaşık iktidar stratejilerinin uygulanmasına olanak tanıyan bir bütündür. İkincisi, Batı’da yönetim olarak tanımladığı iktidar tipinin, diğerleri üzerinde de etkin kılınmak istenen yayılmacı eğilimi ifade eder. Bu da devletin yönetimselleştirilmesi sorununa işaret etmektedir. Üçüncüsü ve son olarak, yönetimsellikten kastı on beş ve on altıncı yüzyıllarda ortaçağ adalet devletinin yönetimselleştiği süreç ve onun sonuna varan bir dilimi belirtmektir (Foucault, 2013: 98).

2.8.1. Yönetimsellik Çözümlemesi

Batı’da modernite ve kapitalizmin geçirdiği dönüşümle beraber hukuki-söylemsel modelin iktidar ilişkilerini açıklamakta yetersiz kaldığını düşünen Foucault; bu dönemde beliren üretken iktidar ilişkilerinin “biyo-iktidar” kavramı çerçevesinde değerlendirilmesi gerektiğini ileri sürer (Foucault, 2014 Sunuş, Keskin: 3).1977-78 yılındaki derslerde biyo-iktidar temasıyla başlayan Foucault’un bir başka düşüncesi de iktidarın nasılına ilişkindi. Biyo-iktidar, toptan bir nüfusun yönetimi şeklinde, insan

türünün biyolojik özelliklerini manipüle eden (örneğin; doğum oranları, doğurganlık gibi) bir takım izlekler veya ilişkilere atıf yapmaktaydı (Dean, 2010:23).

Yönetimsellik modeli, yönetimin uygulama alanını insanlardan ziyade “şeyler” olarak görür ve bu şeyleri insanla ilgili olan mekân, toprak, ekonomik mübadele gibi ilişkilerin toplamı içinde ele alır. Burada şeyler ile kastedilen sadece cansız nesnelere ibaret değildir (Keskin, 2016: 74). “*Yönetimin nesnesi, yönetim ediminin gelip dayandığı nokta, bireyler değildir. Geminin kaptanı denizcileri değil gemiyi yönetir.*” (Foucault, 2013: 109). Bu sözler Foucault’un yönetimselliğe yaklaşımını açıkça özetlemektedir. Buradan yapılabilecek çıkarım, her ne kadar iktidarın nüfus üzerinde yönetimsel bir müdahalesi varsa da; asıl olarak yönetilen, nüfusu etkileyen faktörlerin kendisidir. Bu bağlamda Foucault’un özgürlükten kastı da ortaya çıkar. O, öznenin iktidardan tamamen bağımsız bir alan içerisinde hareket etmediğini ya da tamamen onun güdümünde olmadığını gösterir. Peki, öznenin içerisine yerleştiği hareket alanı nasıl belirlenmektedir?

İktidar tarafından öznelerin eylemlerinin önceden belirlenmesi ve istatistiki bilgiye dayalı olarak hareket alanların saptanması; bunun özne tarafından nasıl onandığı sorusunu akıllara getirmektedir. Bu da konu açısından başka önemli bir vurguya işaret eder: Rasyonalite. Rasyonalite basitçe, bir amaca en etkin biçimde ulaştıracak araçları kullanmayı gerektiren tutum anlamına gelmektedir.²⁷ Dean’ın incelemesine göre, rasyonel (ussallık) terimi, harici ya da dâhili şeylerin nasıl yönetileceğine dair gerekli hesaplamalar için herhangi bir rasyonellik formunu kullanma girişimine atıf yapmaktadır. Max Weber’den beri bilinmektedir ki bütün düşünme biçimlerini kapsayan evrensel bir standart yoktur. Bu sebeple yalnızca Batı’ya mahsus bir rasyonalizmden bahsedilmektedir. Foucault’dan sonra, modern olan formunda bile - kültürden kültüre dahi değişen- birden çok rasyonalite çeşidi vardır. Oldukça sistematik bir şekilde hesaplamalar yapan, amaçları olan ve bilgiyi kullanan; farklı biçimlerde işleyen rasyonalitelere bunlar (Dean, 2010: 18-19). Bu bağlamda rasyonalite, bireyin seçimlerinin belirli amaçlar doğrultusunda gerçekleştiğini ve bu seçimlerin çeşitli fayda ve çıkarları konu alarak tutarlı bir bütünlük göstermesi sonucu tanımlanabilir bir duruma gelişine atıfta bulunur.

Biyo-politika analizini kavramak için yönetimsel aklın idrak edilmesi gerektiğini düşünen Foucault’a göre, ilkin yönetimsel aklın temelinde bulunan -ekonomik hakikatin

²⁷ TDK’nin çevrimiçi sözlüğünden yararlanılmıştır. Adres: sozluk.gov.tr

de içinde yer aldığı- genel rejimi kavramak gereklidir. Buna bağlı olarak, devlet aklına²⁸ karşı gelerek onu radikal bir değişime uğratan Liberalizmin esaslarını anlamak da elzemdir (Foucault, 2015: 23). Çünkü ona göre kişiyi yönetimselleştirilebilir olarak kılan şey, bir homo ekonomikus olmasıdır. Bu, birey ve iktidar arasında bir eklem noktasıdır. Ancak vurgulamak gerekir ki bundan, her şey ekonomi üzerinden oluyor anlamı çıkarılmamalıdır (Foucault, 2015: 209).

Bu anlamda yönetimsellik, liberal bir yönetim sanatıdır. Foucault, tıpkı piyasadaki hareketler gibi, bireyin eylemleri üzerinde eylemde bulunulacağı özgürlük alanının, doğal yahut müdahalesiz bir şekilde meydana gelmediğini vurgular. Yani bırakınız yapsınlar “*laissez-faire*” vurgusu hiçbir müdahalenin olmadığı bir duruma denk düşmez, bilakis mümkün eylemler alanı hâlâ şekillendirilmektedir. Bunu yine en iyi şekilde ifade eden Foucault’un kendi cümleleriyle aktarmak yerinde olacaktır. Ona göre Liberal olmak:

“‘Manchestercılar’ gibi arabaların başıboşça istedikleri her yönde gitmelerine müsaade etmek değildir. ‘Planlamacılar’ gibi her bir araba için belli çıkış saatleri ve güzergâhlar da belirlemek değildir. Liberal olmak, belli trafik kuralları belirlemek, fakat günümüzün hızlı taşıtları ve geçmişin at arabaları için aynı kuralların uygulanmayacağını kabul etmektir.” (Foucault, 2015: 136).

Bu noktada Foucault’un başka bir vurgusu, Liberalizm’e kadar süregelen bütün iktidar şekillerinin aslında birbirinden bağımsız olmadığı hususundadır. Bir yönetim sorunu olarak ortaya çıkan; önceleri, tanrı buyrukları, ahlaki edimler vb. şeylere uygun şekilde yönetim sergilenip sergilenmediği gibi sorgulamaların yerini alan devlet aklıyla beraber devletin maksimum potansiyeline nasıl ulaştırılacağı gibi sorunlar tartışılmışsa da eski taktik ve stratejiler tamamen terk edilmemiştir. Bu bağlamda, ardı sıra gelen olayları radikal bir değişim gibi düşünmemek gerekir. Yani hükümlerlik toplumunun yerine bir disiplin toplumu, onun yerine de yönetim toplumu geçiyor şeklinde değildir. Aslında temel hedefleri nüfus, temel mekanizmaları da güvenlik düzenekleri olan yönetimsel bir idare şeklinde düşünmek gereklidir (Foucault, 2013: 97).

²⁸Kaynaklarda “Raison d’État” ya da “reason of state” olarak da geçen bu kavram Foucault’un Biyo-politikanın Doğuşu adlı eserinde, devlet içerisinde tarihsel dönemde yönetim pratiği olarak belli bir akılsallığın belirişine atıfta bulunmak maksadıyla kullanılır. Ona göre devlet verili durumdaki bir pratikten hareketle ulaşılmak istenene yani ideal olana doğru yönelir. Buysa zamanla inşa edilecek olan devlettir. Aslında onun vurgusu var olanla ulaşılmak istenen arasındaki pratiğin akılsallaştırılmasıdır. Yani “*yönetimin yapması gerekeninin devletin olması gerekeniyle özdeşleşmesi*” ve bu sayede devletin ulaşabileceği en yüksek mertebeye getirilmesidir (Foucault, 2015: 6).

Bu bilgiler ışığında, yönetimsellik modeli için amaç mevcut gerçekliği görebilme ve yönetimi bu düzeyde ele alabilmektir. Başka bir deyişle, gerçekliği düzenlemek, kayıt altına almak, istatistiki bilgiye dayalı ölçülebilir bir duruma getirmektir. Böylelikle artık gerçeklik içerisinde nelerin hangi aralıklarla meydana gelebilme olasılığı taşıdığını bilmek, olabilecekleri tahmin etmek veya önceden görmek hedeflenmektedir. Buna bağlı olarak da engelleyici tedbirler almak mümkün hale gelecek ve iktidar tarafından öznelerin eylem alanlarının düzenlenmesiyle kendisine uygun eylemlerin teşvik edilmesi amaçlanmaktadır (Foucault, 2014 Sunuş, Keskin: 6).

Özetle yönetimsellik, temel hedefi bedenlerin toplamı olarak addedilen nüfusu merkeze koyan ve ekonomi politiği bilgi biçimi olarak ele alan, temel mekanizması ise güvenlik olarak kabul edilen rasyonel bir yönetim sürecini konu alır. Keskin'in aktarımıyla böylelikle yönetimsel iktidarın hem makro hem de mikro düzlem olmak üzere iki veçhede işlemesi mümkün olur. Nüfusu bir bütün olarak ele alan geniş makro iktidar teknolojileri söz gelimi emek, sermaye, işsizlik, sağlık harcamaları, ihracat ve ithalat yönetimi gibi durumları hedef alır. Daha bireyselleştirici teknikler söz konusu olan mikro düzlemdeyse; insanların sisteme gönüllü olarak dâhil olmalarını sağlamak hedeflenmektedir. Yani davranışların düzenlenişi şeklinde "*conduct to conduct*" bireylerin eylem alanlarının yönlendirilmesine dayanmaktadır (Foucault, 2014 Sunuş, Keskin: 9). Bu sayede bireylerin davranışlarının tahmin edilmesi, hesaplanması onların üzerinde iktidar strateji ve taktiklerinin uygulanması mümkün hale gelir. Böylelikle, iktidarın ürettiği hakikat sınırları içerisinde toplumun denetiminin sağlanması olanaklı olur. Bütün bu bilgiler göz önüne alındığında; iktidar, özneyi yönetmeden yönetebilir hale getirmiştir. Bunu yaparken rasyonelliğe özgü, hesaplanabilir pratikler içerisinde, yeni hareket alanları oluşturmuş ve öznellikler üretmiştir. Buradan çıkarılabilecek sonuç, ortada her harekete direkt olarak müdahale sergileyen, buyurgan, disiplinci bir iktidar yerine; topluma yayılmış normlar aracılığıyla, hem makro hem de mikro düzlemde öznelenştirdiği bireyleri otonom bir yönetim anlayışına tabi tutan düzenleyici bir iktidar anlayışı söz konusudur.

2.8.2. Disiplin ve Norm

Foucault, hükümlerlik toplumunun yerine bir disiplin toplumu onun yerine de yönetim toplumunun geçmediğini söylemektedir. Bunun yerine iktidar tipleri arasında kullanılan yöntemlerin değişirken eski stratejilerin de tamamen terk edilmediği tespitinde bulunur. Bu bağlamda Foucault'un çalışmalarında üç tip iktidar şekline bahsedildiği görülür. Bunlardan ilki, iktidar alanını toplumsal alandan ayrı tutan; yasak,

ceza ve sınırlandırmalarla hareket ederek klasik iktidar anlayışına denk düşen “egemen iktidar”dır. İkincisi Hapishanenin Doğuşu adlı çalışmada ele alınan ve ileride bahsi geçecek olan “disiplinci iktidar”dır. Üçüncü ve son olanıysa, güvenlik düzenekleri ve gözetim olanaklarını kullanarak nüfusun düzenlenişine imkân tanıyan “düzenleyici iktidar”dır (Gambetti, 2009: 153). Güvenlik ve denetim toplumlarını anlayabilmek için disiplinin anlaşılması elzemdir. İkinci bir husussa en azından neyin disiplin olmadığını anlayabilmek için teknik olarak yine disipline değinilmesini gerekli kılmaktadır.

Disiplinin öznenin oluşturulma sürecindeki rolü biyo-iktidar açısından oldukça kritiktir. Yeni tekniklerle tarih sahnesinde beliren biyo-iktidar, insan türünün biyolojik yaşamını yönetmek için ortaya çıkmıştır. Bunu sağlamak için başlıca iki yöntemi kullanmıştır. İlki, üretimle ilgili olarak bireysel insan bedeninden yararlı bir emek gücü elde etmek amacıyla kullanılan, Foucault’un insan bedeninin anatomo-politikası olarak adlandırdığı disiplin mekanizmalarıdır. İkincisiyse bu emek gücünü yeniden üretilip çoğaltmak için insan türünün tümüne uygulanan nüfusun biyo-politikasıdır (Keskin, 2014: 746). Disiplinin buradaki rolü üretici bir güç olarak nüfusun ekonomik süreçlere uygun kılınmasını sağlamış olmasıdır. Ayrıca öznel deneyimin kurulmasında da bir rolü olduğu aşikârdır. Örneğin onsekizinci yüzyılda hapishane ve ıslaha dayalı diğer kurumların kuruluşundaki asıl faktörün ekonomi olduğunu belirten Foucault, ıslahattan ziyade normal olanın oluşturulması aşamasında akıl hastalarının, suçluların ve dilencilerin kapatıldığını aktarır. Böylelikle disiplin norma uygun olan yeni bir standart üreterek bireyleri buna uygun davranmaya itmiştir (Foucault, 2011a: 8).

Disiplinin esasen merkezci (centripete) olduğunu düşünen Foucault’a göre, disiplin bir mekânı kuşatabildiği ölçüde işlerlik kazanabilir. Onun hedefi iktidar mekanizmalarının işlerlik kazanabildiği bir ortam yaratmaktır. Foucault’a göre disiplin kuralcıdır. Yasak yapılan ya da izin verilen gibi kodlar uyarınca hareket eder. Ancak sonuç olarak disiplinin ilgilendiği şey, yaygın kanaatin aksine yapılmaması gereken şeyler değil; bilakis yapılması gerekenlerdir. “*İyi bir disiplin, size her an ne yapmanız gerektiğini söyleyendir.*” (Foucault, 2013: 45).

Böylece insan çokluğunu yönetmeyi amaçlayan disiplin; gözetler, eğitir, kullanır, sorunu tespit eder ya da cezalandırarak çokluğu bireysel bedenlere dönüştürmeyi hedefler (Foucault, 2002: 248). Ancak Foucault’un tezi, “[...] *İnsan bilimlerinin oluşumu ve onu oluşturan bilginin yapısındaki değişimin, yeni politik ve ekonomik gelişmelerin belirli bilgi bağlantılarının iktidar ilişkileri içerisine yerleştirilmesini gerektirmesi ile mümkün olduğuydu.*” Bu çerçevede sadece kurum,

aygıt, ekonomi yahut ideoloji gibi genellemelere indirgenemeyen disiplin; iktidar icra etmenin bir şeklidir. Sadece sabit, belirlenmiş tarzlardan değil; ayrıca yeni teknik ve bilgi biçimleri tarafından da desteklenmektedir. Nihai olarak, amacı bedenleri mükemmelleştirmek ve onları yönetmeyi sağlamaktır (Lemke, 2016: 109-119).

Varoluşu değiştiren bu süreçte bir başka yardımcı disiplinci teknik olan normalleştirme ön plana çıkar. Normalleştirmenin kökenindeyse norm vardır. Normun normal olandan önce geldiğini düşünen Foucault, disipline dayalı normalleştirmenin normdan doğduğunu ve daha sonra, normal ve anormal ayrımlarına gidildiğini aktarır (Foucault, 2015: 216). Biyo-iktidarın gelişimiyle birlikte normun önem kazandığını iddia eder. Çünkü bu sayede artık hukuksal yasa sistemini belirleyebilecek konuma gelmiştir. Hedefi yaşam olan her iktidarın toplumu düzenlemeye ve denetlemeye ihtiyacı vardır. Bu da normlar üzerinden gerçekleştirilmektedir. Ancak normun öne çıkışı yasayı ortadan kaldırmış olmaz. Yalnızca yasa artık norm gibi işlemeye başlar ve amacı yaşamı düzenlemek olan aygıtlara dâhil olur. Kısacası biyo-iktidar bir normasyon toplumu oluşturur ve insanları normlara uymaya iter (Keskin, 2014: 747).

Normun işlevi burada tam olarak çift yönlüdür. Foucault, normun, disiplinci olandan düzenleştirici olana yayıldığını; hatta aynı şekilde beden ve nüfusa doğru bir diğerinden ötekine doğru genişlediğini belirtir. Bu sayede hem biyolojik ögenin hem de nüfusun rastlantısal olaylarının denetlenebilir hale gelmesini olanaklı kıldığını aktarır (Foucault, 2002: 258).

Daha çok klasik çağın sonunda etkin olan normalleşme ve disiplin altına alma teknolojisinden, düzenleyici iktidarda da tamamen vazgeçilmemiştir. Yöntemleri ya geliştirilmiş ya da farklılaşarak kullanılmıştır. Foucault, bu yöntemlerin eğitim, hastane, hapisane vb. yerlerde cisimleştiğinin altını çizer. Okulların, hastanelerin hapisanelerin normalleştirilmesi, iktidarın araçlarından biri haline gelmesi için yeterli olmuştur (Foucault, 2000a: 274). Söz gelimi, eşcinsellik önceleri tedavi edilecek bir hastalık olarak görülürken, zamanla tam tersi bir görüşün yerini alması, normalleştirme tekniklerinin nasıl kullanıldığına bir örnektir. Ya da önceleri psikolojik sorunlara farklı bir yaklaşım sergilenirken, tıbbi dönüşüm sonrası mental hastalıkların da tedavi edilebilir olarak görülmesi, normal olanın politikalara nasıl eklemelendiğine dair bir göstergedir. Bu açıdan nüfusun tümüne bir türdeşleşme sağlayan normalleştirme, bireysel anlamda da Foucault'a (2000c: 274)göre; düzeyleri ölçer, özellikleri saptar, farklılıklardan benzerlikler yaratarak bunları yararlı hale getirir ve bireyselleştirir.

Kısaca, iktidar icra etmenin bir yolu olan disiplin, bireyleri kuşatmak maksadıyla mekânları kapatmayı, kontrol etmeyi ve nelerin yapılıp yapılamayacağı gibi pek çok hususta sınırlar çizmeyi hedefler. Normal olanı belirlemeyse hem bedenler düzeyinde hem de nüfus ekseninde bir düzenleme yapabilmeyi olanaklı kılar. Böylelikle bireyden nüfusa yayılan normasyon nüfusa dair süreçlerin denetlenebilmesini mümkün hale getirir.

2.8.3. Gözetim

Toplumsal düzeni şekillendirmeyi kendine hedef edinmiş iktidar için, işleyişi gereği belirli norm ve kurullarla beraber toplum yaşamını yönlendirecek mekanizmaları kullanmak hayati önem arz eder. Gözetim de bu mekanizmalardan biridir. Sosyal bilimlerde büyük önem taşıyan gözetim, Max Weber ve Taylor gibi önemli kuramcılar tarafından ele alınmışsa da genel kabul görmeye başlaması Bentham'ın görüşlerinden etkilenerek Panoptikon²⁹ metaforunu geliştiren Foucault ile birlikte olmuştur (Dolgun 2008: 21-25). Panoptikon kısaca Bentham'ın tasarladığı bir yapı tarzının felsefesine dayanır. Panoptikon düşüncesini ortaya atan Bentham, ortasında kule olan bir mekân tasarlar. İçeride bulunan bireyler kuledeki gözlemci tarafından gözetlenmektedir. Ancak kişiler kim tarafından ve ne zaman gözetlendiklerini asla bilmezler. Bu sebeple ceza alacaklarını bildikleri için daima gözetleniyormuşçasına eylemlerini sınırlandırır. Bentham, bu kontrol şeklinin belirli bir otoriteye atıfta bulunduğunu belirtir. İlâveten, bu düşüncenin daha geniş alanlardaki kitlelerin baskılanmasında kullanılabileceğini de iddia eder (Bentham, Watkin, Werret v.dğr., 2016: 14-15).

Panoptik gözetlemede yaygın kanaatin aksine amaç, görünmeden gözetlemek ve bu sayede bireyleri belirli davranış biçimlerinden vazgeçirmek değildir. Deleuze (2013: 53)'ye göre asıl amaç, insan çokluğuna bir davranış şeklini dayatmaktır. Bu noktada, bir sistem içerisinde gözetlemeye ihtiyaç duyulması, bedenleri daha verimli hale getirir. Böylelikle gözetleme, özneleri belirli davranış biçimlerine yönlendirmek dışında; üretim aygıtının bir parçası haline getirmiş ve ekonomik düzenin işleyişinde de etkili olmuştur. Bireyin iktidar düzeyinde belirli bilgi bağlantılarıyla özneleştirildiğini düşünen Foucault, gözetim konusunda iktidarın; dışlayan, bastıran, püskürten yani üretici olan yapısına fiili bir etkisi olduğu kanaatindedir. Dahası ona göre *Panopticon*, “nesnesi ve amacı hükümranlık ilişkisi değil de, disiplin ilişkileri olan yeni bir siyasal anatominin genel ilkesidir.” (Foucault, 2000b: 262-307).

²⁹Bütün anlamına gelen “pan” ve gözetlemek manasına gelen “opticon” kelimelerinden oluşturulmuş bu sözcük “bütünü gözetlemek” anlamına gelir. Kaynak: <https://www.etymonline.com/word/panopticon>

Tam bu noktada genel bir yanlış anlaşılmaya karşı değinilmesi gereken şey, mevzubahis disipline etme şekliyle kapatılmışlık olgusunun bir olmadığıdır. Bentham, disiplinler aracılığıyla kapatılmışlığın tüm bir topluma yayılabileceğini belirtir (Bentham, Watkin, Werret v.dğr., 2016: 21). Ancak Foucault, Bentham'ın iddiasına karşılık, disiplinlerin kapatılmışlıktan nasıl çıkarılacağıнын yöntemini tasvir eder. Söz gelimi, bir veba alanının kontrolü gibi bir disiplin şebekesinin tüm topluma nasıl nüfuz edebileceği ve programlanacağıнын tahayyül edildiğini söyler (Foucault, 2000b: 309-319).

Mana olarak, görmeye dayalı eylemleri açıklayan gözetim, ayrıca başka anlamları da ihtiva etmektedir. Bu bağlamda, iki ayırım üzerinden değerlendirilir. İlk olarak, bireylerin eylemlerini denetim altında tutmak için yararlanılan bilgi birikimine isnat eder. İkincisi, bireylerin iktidar tarafından izlenmesine denk düşmektedir. Yani aralarındaki fark, biri kayda dayalı bir gözetimi temel alırken; diğeri izleme tekniklerini merkeze almaktadır. Günümüzde her iki teknikten de yararlanılmaktadır. Kayda dayalı gözetimde bilginin saklanması, depolanması ve kullanımı söz konusuyken; ikinci gözetleme tarzı daha çok denetimle ilişkilidir. Günümüz toplumunda bu tarzlar, bilgi ve iktidar ilişkilerine bağlanma yoluyla “enformatik gözetim” olarak da anılan yeni bir gözetim şekline dönüşmüştür. Bu gözetim şekli, enformasyon teknolojilerinin iktidar alanlarını meşrulaştırmak amacıyla bilgi, dolayısıyla güç sağlamak için kullanılması şeklinde gerçekleşir. Böylelikle günlük hayat bireysel ve kitlesel olarak inceleme altına alınmış olur (Dolgun, 2008: 4-5).

Sonuç olarak bu bilgilerden hareketle, mevzubahis dönüşümü sadece aygıtlar ve araçlar ekseninde değerlendirmek hatalı bir yaklaşım olacaktır. Kastedilen, bu teknolojilerin dönüşümü farklı bir eksene kaydırmasıdır. Zira geçmiş yöntem ve tekniklerinin de birer bilgi çeşidi olduğu kabul edilirse; her sistemin bir öncekinin bilgi birikimleri üzerine inşa edildiği görülecektir. Bu sebeple enformatik gözetleme de mevcut teknolojik koşullar ve birikimle bütünleşerek gözetime çeşitli olanaklar yamar. Özne-iktidar ilişkisine yeni boyutlar ekler. Daha somut bir şekilde, Panoptikon'daki gözetleme kulesinin yerini artık çeşitli teknolojik gözetleme mekanizmaları alırken; mekânsa tüm topluma yayılmıştır. Gözetlemenin disiplinci sürümünden sıyrılarak yeni şekillere bürünmesi zor olsa da hâlâ kullanılan teknikler arasında önemini korumakta, belirli bilgi şekilleriyle bütünleşerek işlerlik kazanmaktadır. Dolgun (2008)'a göre, Gözetleme, bilginin sistematik olarak toplanması dışında; planlanması, hangi amaçlara göre kullanılacağı, kimlere yönelik kullanılacağı gibi şeylerin hesaplanmasında da önemli bir işleve sahiptir. Yani amaç hâlâ özne-iktidar mücadelesinin farklı şekillerde

sürdürülmesidir. Bütün bu bilgiler göz önüne alındığında, gözetimin bilgisiyle iktidarın icra edilmesini daha az masraflı kılmak ve daha kolay yönetmek amaçlanmaktadır.

2.8.4. Denetim

Sürekli dolaşımda olan ve yeniden üretilen bilgiyi, gözetleme yoluyla elde eden iktidara önemli bir avantaj sağlayan gözetim, tek başına sadece öznenin bilgisinden ibarettir. Önceleri disiplinler sayesinde bireyin üzerinde kendini belli eden iktidar günümüzde belirli sınırlar çizerek, normalleştirerek, yeni hakikat ve söylemler üreterek öznelerin davranışlarını düzenlemektedir. Revel (2005: 138)'e göre, bu durum sonuçları açısından başka bir iktidar biçimini gerekli kılar: Denetim.

Denetim de tıpkı gözetim gibi uç uca eklenmiş, birbiriyle bağlantılı bir dizi siyasal sürecin sonunda ortaya çıkmıştır. Bununla alakalı olarak denetim, eski disiplin tekniklerini dönüştürmüş ve toplumsal bedenin yönlendirilmesini amaç edinmiştir. Yönetimin hem amacı hem de aracı olan nüfus, önce geçen alıntılarda da belirtildiği üzere, kontrol altında tutulmak durumundadır. Bu anlamda gözetim ve denetim yakın ilişkiler içerisindedir. İnsanların davranışlarını, olayların seyrini etkileme veya yönlendirme gücü olarak ele alınan denetim³⁰ iktidarın icra edilişi için sınırlar belirleme ve belirlediği limitler içerisinde öznelerin esnek şekilde hareketine imkân tanır. Bu yönüyle bireyin bedenini hedef alan disiplinci uygulamalardan uzaklaşarak farklı bir alan açar. Deleuze'ye göre günümüzde iktidar artık disiplinler aracılığıyla değil denetim ağıları teçhizatlarıyla icra edilir (Arnott, Holland, Patton v.dğr., 2005: 86).

Bu noktada, disiplinci tekniklerle insan yaşamına ait özellikleri denetleme ve düzenleme hedefinde olan biyo-iktidar sadece gözetleme ve bilgi toplamak yerine ek olarak bu bilgiyi düzenleyici olarak da ortaya çıkar. Biyo-iktidar ve denetim arasındaki farkın ilk argümanı farklı kapsamlara gönderme yaptıkları yönündedir. Biyo-iktidar yaşam ve canlı varlıklar üzerinde kurulan politik kontrol üzerinden tanımlanırken; denetimse açıkça iktisadi ve bilgi içerikli bir kapsamı imlediği ileri sürülmektedir. (Morar, Nail, Smith, 2016: 249). Buradan hareketle denetim derken aslında biyo-iktidarın kontrol mekanizmasını da kapsayan daha geniş bir teknikten söz edilmektedir. Tam bu noktada Foucault'un yönetimsellik tanımına geri dönmek faydalı olacaktır: Yönetimsellik derken Foucault; temel hedefi nüfus, etkin bilgi biçimi ekonomi politik ve temel mekanizması "güvenlik" olan bir tanımlamayı esas alır. Dolgun (2008: 22-23)'a göre, nüfusu ve onun etkinliklerini belirli bilgi bağlantıları vasıtasıyla

³⁰ Cambridge çevrimiçi sözlüğünden yararlanılmıştır. <https://dictionary.cambridge.org/tr/s/C3%B6zl%C3%BCK/ingilizce/control>

yönlendirme amacı taşıyan denetimin ana sebebinin, güvenlik kaygısından ileri geldiği düşünülmektedir.

Foucault, güvenlik kavramıyla ne kastettiğini, iktidar biçimlerine ilişkin bir dizi örnekle açıklar. İlk ceza formunu ele alır. Bu form basitçe yasaklar koyar ve onu çiğneyenleri cezalandırır. Temelinde yasa yani hukuki bir mekanizma vardır. Hukuki mekanizmadan farklı olarak ikincisi, gözetim ve ıslah mekanizmalarıyla donanmış disiplinci bir mekanizmadır. Onda amaç bir suç işlenmeden suçtan vazgeçirmek, mekânları ayırmak, gözetlemek ve kontrol altında tutmaktır. Disiplinin temelinde norm vardır. Normun belirlediği bir yasa. Son olarak üçüncü biçim, güvenlik mekanizmalarını belirtir. Foucault'a göre güvenlik düzeneği:

“Genel olarak söylersek hırsızlık gibi bir fenomeni, olası bir dizi olayın parçası olarak ele alır. İkinci olarak bu tip bir fenomene karşı iktidarın tepkilerini bir hesaba, bir masraf hesabına dâhil eder. Son olarak da, yasaklananla izin verilen arasında bir paylaşım yapmaktan ziyade önce optimal kabul edilen bir ortalama saptar ve sonra da ‘kabul edilebilir’ olanın, artık ötesine geçilmemesi gerekenin sınırlarını çizer.” (Foucault, 2013: 7).

Güvenliğin işleyişinde, düzenlemeye ve saptamaya dair bir eğilim vardır. İktidar kendi şematik algısına yönlendirmek yerine artık; eğilimlerin sınırlarını öğrenme ve normalliğin eğrisini çıkararak sistemin devamlılığını sağlayacak şekilde bir norm belirlemeyi tercih eder. Kısacası disiplinci normasyondan farklı olarak düzenleyici bir “normalizasyon” ön plandadır. Güvenlik mekanizmalarını öne çıkaran nokta, riskin sıfıra indirilmesinin olanaksızlığıdır. Geleceğin belirsizliği ve sayısız ihtimalin bilinmezliğini hesaba katan bir yöntem belirlenir. Buna göre ihtimaller kümelenir, yol açabileceği sonuçlar öngörülmeğe çalışılır. Bu kümeler olasılık hesaplarıyla kontrol edilemeyecek kadar açık uçludur (Gambetti, 2009: 153). Bu sebeple Foucault, bu ihtimallerin yönetiminin güvenlik mekanizmasının taban noktasını oluşturduğunu belirtir (Foucault, 2013: 25). Üç iktidar türü arasındaki fark, bununla beraber daha da keskinleşir. Güvenliği diğerlerinden ayıran şey, hukuki özneler ya da belirli davranış biçimlerine hapsedilmiş bedenler biçiminde değil; nüfusun tümüne “içinde yaşadıkları maddiliğe biyolojik anlamda mahkûm bir çokluk olarak” işlemesidir. Örnek olarak, bırakınız yapsınlar, bırakınız geçsinler serbest piyasa mantığı buna uygundur. Doğal bir işleyiş mantığından hareketle, piyasaya direkt bir müdahale söz konusu değildir. Bu anlamda güvenlik paradigmasının ayırt edici özelliği riskin tüm nüfusu tehlikeye atmayacak şekilde yönetimidir. Nüfus düzeyinde uygulanan bu teknik, temelinde güce

karşı güç kullanımını içerir. Gücü kısıtlayıp, engelleyerek ya da denetleyerek ilerlemeyi hedef edinmez. Güvenlik, riskleri baştan kabullenir (Gambetti, 2009: 153-154).

Montesquieu politik özgürlüğü güvenlikle ilişkilendirmiş; Jeremy Bentham suçlulara karşı özgürlüğün teminatı olarak güvenliği politik zeminde kutsamıştır. Özgürlük ve güvenliği aynı denklemde buluşturan bu modern söylem artık özgürlüğün güvencesinin sıkı bir denetim mekanizmasından geçtiğini gözler önüne sermektedir. Burada güvenlik ve özgürlükle ilgili olarak dikkat çeken şey, özgürlüğün kaldırılma riskinin belirmesidir (Kartal, 2016:211). Koşutlu olarak, özgürlük için güvenlik; güvenlik için de denetim gereklidir. İktidar, güvenliği bir risk olarak üreterek özgürlüğün üzerinde baskı oluşturur. Bu sayede hastalıklara karşı sunulan antikor misali, yeni bir bağışıklık ilişkisi geliştirir. Böylelikle riskten beslenen iktidar, riski tamamen sıfırlamamış ve güvenliğe; dolayısıyla kendisine duyulan ihtiyacı sürdürmüştür. Buradan hareketle içinde bulunduğumuz dönem için daha fazla özgürlük daha fazla denetime içkindir demek pekâlâ mümkündür.

Sonuç olarak, gözetleme ve denetim klasik yöntemler yahut disiplinci uygulamalardan sıyrılarak günümüz teknoloji ve olanaklarıyla yeni şekillere bürünmüştür. Gözetim ve denetim arasında hâlâ önemli bir ilişki bulunmaktadır. Gözetim artık cezalandırıcı ve sınırlandırıcı bir işlevde kullanılmamakta; görünmeden nüfuz edebilen bir iktidarın tesiri altındadır. Bu anlamda gözetim, belirli yönlendirmeleri ve tutumların değiştirilmesini sağlamak için gerekli olan bilginin bir baskı yahut kapatmaya ihtiyaç olmadan elde edilmesine imkân tanıyacak şekilde değişmiştir. Denetimse gözetim yoluyla elde edilen bu bilginin; nüfusun davranışlarının gözlemlenmesi, potansiyel durumlar hakkında bilgi edinilmesi ve davranışların düzenlenmesi gibi unsurları sağlamaktadır (Dolgun, 2008: 25).

Bu bilgilerden hareketle sonraki bölümde biyo-politika ve yönetimsellik kavramları doğrultusunda yapay zekâ teknolojilerinin günümüzde nasıl bir denetim sorunu haline geldiği tartışılacaktır. Bu tartışmanın sonucunda da yapay zekânın iktidar ilişkilerini bir tahakkümle sonuçlandırıp sonuçlandırılmayacağı sorgulanacaktır.

III. BÖLÜM

3. YAPAY ZEKÂNIN İNCELENMESİ

Aristoteles, bir gün dokuma tezgâhlarının kendi kendine dokumasıyla birlikte köleliğe gerek kalmayacağını söylemiştir (Aristoteles, 2014: 15). Oysa günümüzde tam tersi bir düşünce hâkimdir. Teknoloji geliştikçe, insanların köleleşeceğine dair duyulan kaygı da artmaktadır. Benzer şekilde yapay zekâyâ dair en büyük endişelerden biri de; bir gün insanların, makinelerin ya da onlara sahip olanların kölesi haline geleceği fikridir.³¹ Daha teknik terimlerle ifade edilecek olursa; bu fikirlerin arka planında yer alan ortak düşünce, yapay zekânın üstlendiği politik işlevin kritik bir role sahip oluşudur. Yapay zekâ bugün geldiği noktada, yaşamın pek çok alanına sirayet etmiş; toplumları ablukaya alan geniş bir denetim ve gözetim ağına ortam hazırlamıştır. Bu düşünce, bireylerin daha fazla iktidar kuşatması altında olduğuna yönelik ortak bir kanıya dönüşmüştür. Öte yandan bu teknoloji, bireyin özgürlük alanını kısıtladığı ölçüde, genişletmektedir de. Ancak bir teknoloji nasıl olur da bireyin direniş imkânlarını tümünden yok edebilir? Yani tahakküme sebep olabilir? Buradan varılabilecek sonuç, asıl sorunun teknoloji değil; “yaşam”ın nasıl şekilleneceğine ilişkin bir “yönetim” meselesi olduğudur. Bu bağlamda burada bir denetim sorunu olarak beliren yapay zekâ teknolojilerinin, tahakküme sebep olmayacağı iddia edilmekte ve üç temel bağlam üzerinden bu tez tartışmaya açılmaktadır: Yapay zekâ ve beden, yapay zekâ ve bilgi, yapay zekâ ve güvenlik.

İlk bölüm yapay zekâ ve beden ilişkisinden yola çıkarak üretici güç olarak bedenin konumunun yapay zekâ teknolojileriyle nasıl etkilendiği tartışılacaktır. Bunun yanı sıra cinsellik ve sağlık bağlamında biyo-politik etkileri ayrı ayrı incelemelere tabi tutulacaktır. Devamında yapay zekânın; nüfus, bilgi ve güvenlik ilişkisinin yönetimsellik bağlamında, modern iktidar ve özne ilişkisinde ne tür bir değişime neden olduğu tartışılacaktır.

³¹“Elon Musk uyarıyor: yapay zekâ kaçışın mümkün olmadığı ölümsüz bir diktatöre dönüşebilir!”
Washingtonpost, 12 Mayıs 2019.

Tüm bu hayati iktidar ilişkilerinin göstergelerine bakılarak bir tahakküm ilişkisinin olup olmadığı ele alınacaktır.

3.1. Yapay Zekâ ve Beden

Birey ve iktidar arasında bir buluşma noktası olan beden sadece iktidarın kendini gösterdiği bir saha değil; aynı zamanda bireyin özneleşme süreçlerinin de yürütüldüğü bir alandır. Bedenlere dokunmayı kendine görev bilen iktidar, onun tıbbi bakımından ekonomik etkinliğine varıncaya dek eylemlerinde eylem kipinde bulunmayı amaçlar. Bu perspektiften hareketle, beden ve yapay zekâ ilişkisi; üretici güç ve cinsellik olmak üzere iki maddede tartışılacaktır.

3.1.1. Üretici Güç Bağlamında Yapay Zekâ ve Beden İlişkisi

Eski dönemlerden bugüne değin önemli bir üretici güç olan beden, yapay zekâ teknolojileriyle birlikte kimi etkinliklerinde zayıflama görülmüştür. Hatta yapay zekâ, bazı uygulamalarda tamamen beden, yerini almış ve gelecekte daha fazla alanda etki göstermeyi hedefleyen bir teknoloji durumuna gelmiştir. Biyo-politik süreçler açısından önem arz eden beden, geri plana alınması onun üzerinde etkinlik gösteren iktidarın rolünü nasıl etkileyecektir?

İnsan emek gücüyle yürütülen yani bedenle ilişkili kimi işler; inşaat, sürücülük, taşıma, kargolama, paketleme, montaj, imalat sektörü, tarım işleri vb. insan müdahalesi ve el göz koordinasyonu gerektiren, mavi yaka olarak da adlandırılan meslek gruplarını ilgilendirmektedir. Ayrıca beyaz yakalı olarak da anılan, hizmet sektörü çalışanlarının da işleri yapay zekâ tarafından gerçekleştirilebilmektedir. Bu alanlarda da insanlardan daha verimli ve etkin olarak kullanılan yapay zekâ uygulamaları mevcuttur. Ticaret, pazarlama, satış, müşteri servisi ve analiz gibi uygulamalar başlıca örneklerdir.³²Bu anlamda emeğin değeri yapay zekâyla birlikte tekrar dönüştürülmektedir. Günümüzde bu uygulamaların hedefi ekonomik olarak daha fazla verim elde etmektir. Örneğin; Amazon'un depo ve kargolama sistemi, Kiva adı verilen yapay zekâyla donanmış robotik sistemlerce yönetilmektedir. Bu dağıtım merkezinde iki yüz robot, günlük on bin ila yirmi bin arasında değişen siparişi paketlemektedir. Bu robotların yardımıyla

³² Son güncelleme: 17 Eylül 2018. "If They Don't Want to Lose Their Jobs to a Machine, Doctors Will Need to Become Compassionate Human Connectors" <https://www.vox.com/platform/amp/2018/9/17/17867990/kai-fu-lee-ai-superpowers-book-artificial-intelligence-jobs-doctors-kara-swisher-decode-podcast>. Erişim Tarihi: 27 Ocak 2019

toplam verim 3.5 kattan 5 kata kadar yükselmiştir. Böylelikle iş hızı yükseldiği gibi işçi maliyetlerinden de tasarruf edilmesi sağlanmıştır (Li ve Liu, 2016: 48).

Bu tarz sistemlerin üreticiler açısından avantajı, daha fazla çalışana ücret ödemek durumunda kalmadan kâr payını yükseltebilmesidir. Bir başka açıdansa, bu sistemler insanlardan farklı olarak; 7/24 çalışabilmekte, iş kaynaklı kazaları önleyebilmekte ve insana bağlı hastalık vb. durumların ön görülemez sonuçlarını azaltarak üretimdeki dalgalanmaları en düşük seviyeye indirebilemektedir. Bu gelişmeler ekonomik açıdan, yapay zekâyı insan emeğine karşı daha cazip kılmaktadır. Bu sebeple üretimde beden yerine yapay zekâ tercihi ön plana çıkmaktadır. Ancak bedenin belirli işlerden geri çekilmesi, onun iktidar nezdindeki önemini ve hâlâ hedeflerinden biri olduğu gerçeğini değiştirmez. Ondokuz ve yirminci yüzyıllardaki makineleşme sürecinde de benzer bir etki görülmüştür. Tam bu noktada, Heller ve Feher'in fikirleri konuyu destekleyici niteliktedir. Onlara göre, modern sanayi, insan emek gücünün yerine makinenin geçirilmesini ve böylelikle beden kullanımının sınırlandırılmasını hedeflemiştir. Esasen bedeni merkeze alan siyasal kurguda birey, kendi bedeni içine hapsedilmiştir. Fakat *“biyo-politika aracılığıyla beden görünür kılındığında, onun karşıt kutbunda yerleşmiş olan özgürlük ve tinsellik tahakküm altına alınır”* (Özden, 2016: 96-98).

Bedene dair bir şeylerin değişmesi onun önemini nasıl azaltabilir? Bir başka mantıktan hareketle, bedene dair bir hakikatin değiştirilmesi aslında onun üzerinde hâlâ bir etkinlik gösterildiğinin belirtisidir. Yani onu değiştirip dönüştürmek de aslında onu olduğu gibi kabul etmek yerine, başka bir forma sokmak demektir. Bu düşüncenin temelinde, doğal olanı kabul etmeyerek yeni, yararlı bir beden yaratma arzusu vardır. yapay zekânın üretici bir güç olarak belirmesi, insan yaşamını etkileyen ekonomik faktörlerin yeniden şekillendirilmesinden başka bir şey değildir. Bu durumda emek, işçi hakları vb. kavramlar sözü edilen değişimler sonrası yeniden sorgulamaya tabi tutulacak, değişen koşullara göre farklı tartışmalar ortaya çıkacaktır. Tıpkı ondokuzuncu ve yirminci yüzyıllarda makinelerin insanların yerini almaya başladığı süreçte olduğu gibi günümüzde de benzer değişimler yaşanmaktadır. Yaşamın şekillenmesinde bir araç olarak kullanılan yapay zekâ, hâlâ aynı kurallar çerçevesinde ilerlemektedir. Bedenin üretim sürecinde arka plana itilmesi, aslında iktidarın görünmezliğini artırmaktadır. Ancak direniş ve çatışma teması hala merkezde yer almaktadır.

Bu bağıntılara dikkat edildiğinde, yapay zekânın üretici güç bağlamında, hala yaşamı önelediği, iktidar ilişkilerini radikal biçimde etkileyecek, tahripkâr bir güç

sağlamadığı görülecektir. Çünkü yapay zekâ var olan stratejilere eklenerek ilerlemektedir. Sonuç olarak, tabi kılınmış, biyo-politik bir beden yaratma hedefinden sapılmamıştır. Ancak geleneksel üretici beden gücü değişmiştir. Günümüzde beden, eskisi gibi bir mekânda kapatılarak ondan sağlanan üretimden elde edilen verimle değil; tüketim süreçleri ve sosyal bağlantılar üzerinden değerlendirilmektedir. Geçmişten farklı olarak artık beden daha fazla tüketilebilen, sosyal kodlara göre yeniden inşa edilebilen; moda, haz, arzu, cinsellik, sağlık gibi tüketime dayalı süreçlerle dönüştürülerek, yeni özneleşme şekillerinin bir konusu haline gelmiştir. Günümüz siyasal bedeni, belirli normallik buyrukları çerçevesinde hareket eden, estetik değerlere uyum sağlayan ve tüketim formlarına uygun işlev kazanmış bir biçimdedir.

3.1.2. Cinsellik Bağlamında Yapay Zekâ ve Beden İlişkisi

Biyo-politikanın da temeli olan beden, nüfusun ve siyasetin sonsuz kaynağı olarak belirlemiştir. Tam bu noktada aslında cinsellik, insanlık tarihinin bir nedeni olarak kabul edilmelidir (Foucault, 1993a: 62). Bunun yanında tıbbileştirilebilir bir şey olan cinsellik, sağlık ilişkisiyle tekrar siyasetin hedefi olarak ortaya çıkar. Bu sebeple bu bölüm yapay zekâ teknolojilerinin hedef aldığı cinsellik ve sağlık tartışması bir arada yürütülecektir.

Belirli bir görev için tasarlanan yapay zekâ teknolojileri, yaşamın birçok alanını hedef aldığı gibi cinselliği de hedef almaktadır. Yapay zekâyı diğer teknolojilerden ayıran şey tam olarak, insani doğanın daha fazla hedef alınması ve böylelikle yaşam politikalarının alanına direkt olarak sokulmasıdır. Örneğin, son yıllarda ortaya çıkan yapay zekâ seks robotları bu kapsamda değerlendirilebilir. Tıpkı insanlar gibi belirli komutlara karşılık verebilen, insan gibi hareket etmeyi amaçlayan bu robotlar düşünüldüğü kadar basit ürünler değildir. Daha önce üretilen silikon seks oyuncaklarından farklı olarak akıllı seks robotları üretme fikri sorgulanmaya değerdir. Sullins'e göre bununla, bazı kullanıcıların güçlü cinsel reaksiyonlarını uyandırabilecek uyarılar sağlayan makineler yaratmanın mümkün olduğu ve bu başarıyla beraber daha karmaşık duyguların taklit edebileceği anlaşılmıştır (Sullins, 2012: 398).

Yapay zekânın cinselliği hedef almasının sonuçlarından ilki özneleşme şekillerinde bir eksen kaymasına neden olacağı yönündedir. Özneleştirme yöntemlerinden biri olarak da görülen cinsellik tarihsel süreçte üzerinde politikalar uygulanan, çeşitli şekillerde iktidarın çizdiği sınırlar içerisinde tutulmaya çalışılan nüfus için, üretici bir güç olarak düşünülmekteydi. Önceleri cinsellik, iktidarın denetiminde üretici bir beden oluşturma hedefiyle baskı altına alınan ve kontrol edilen bir iktidar

aracıydı. Ancak artık iktidar üremeye dönük, üretici ve yararlı bir beden yaratma hedefinden uzaklaşmıştır. Cinselliğe dair özneleşme şekilleri çeşitlenmiştir. Cinsellik tıpkı diğer normalizasyon şekilleri gibi iktidarın çizdiği sınırlar içerisinde işlerlik kazanmaktadır. İktidar bu işleyişin sürekliliğini sağlamak amacıyla tıp, hukuk, eğitim gibi kurumsal üretim biçimleriyle desteklemektedir. Cinselliğin söylemleri belirli toplumsal inşa kodlarıyla birleştikçe özel ve kamusal alanın sınırları da buna göre şekillenmektedir. Mahrem olan ve olmayan yahut normal ve anormal gibi tanımlamalar cinselliğin sınırları içerisinde belirlenmektedir. Sapkınlık, tuhafılık, aşırılık yahut patolojik olanın sınırları gibi anlamlandırmalar da iktidarın ürettiği bu söylemler neticesinde anlam kazanmaktadır (Foucault, 1993a). Cinsellik; tıp, hukuk ve psikiyatri gibi artık teknolojinin de bir konusu haline gelmiştir. O halde özel alanın sınırları içerisinde cinsellik, bugün yeni bir özneleşme biçimini de desteklemektedir denilebilir. Yapay zekânın gündeme getirdiği güncel tartışmalar da bu bağlamda öznel kimlik çeşitlenmelerini sağlamaktadır. Bunun dolaylı etkisiye mahrem olanın ve normal olanın sınırlarını yeniden belirleyebilmesi; cinselliğe dair yeni tartışmaları gündeme getirerek buna bağlı özneleşme kiplerini tartışmaya açmasıdır.

“Hiçbir şey iktidarın uygulanması kadar maddi, fiziksel, bedensel değildir. Bana öyle geliyor ki onsekizinci yüzyıldan yirminci yüzyılın başlarına kadar bedenin iktidar tarafından kuşatılmasının ağır, kafa yorucu, titiz ve sabit bir süreç olması gerektiğine inanılıyordu. Okullardaki, hastanelerdeki, kırsaldaki, fabrikalardaki, şehirlerdeki, yurttardaki, ailelerdeki korkunç disiplinler rejimlerin sebebi de budur. 1960’lardan başlayarak böyle hantal bir iktidar biçiminin eskiden zannedildiği kadar kaçınılmaz olmadığı ve sanayi toplumlarının beden üzerinde çok daha gevşek bir iktidar biçimi kurmakla yetinebilecekleri anlaşılmaya başlandı. O zaman cinselliğin denetiminin zayıflatılabileceği ve bu denetime yeni biçimler verilebileceği keşfedildi. Günümüz toplumunun ne tür bir bedene ihtiyacı olduğunu incelemek gerekir” (Power/Knowledge, 1980 Aktaran: Megill, 2008: 366-367).

İkinci olarak, sağlık konusunda önceki bölümlerde (bölüm 2)cinsellik hakkında, bazı cinsel tuhafılıkların ve hastalıkların tıbbın konusu olarak belirdiğinin altı çizilmişti. Esasen modern öznenin cinselliği bu tür mikro ağlar sayesinde güç ilişkilerinin merkezinde yer almayı başarmıştır. Cinselliğin bilimsel hukuki bir söylem olarak oluşmasında, normal olan ve olmayanın belirlenmesinde kayda değer bir rolü olan tıbbi uygulamalara, yapay zekâ eklenmektedir. Böylelikle insanın yüzyıllar boyu inşa edilen cinselliğine farklı bir boyut kazandırmaktadır. Özellikle sağlık uygulamalarında insandan daha hızlı ve kesin karar verebilen yapay zekâ uygulamaları, belirli cinsel

hastalıkları ve onların incelenişini erken tanı ve teşhis gibi yöntemlerle değiştirmektedir (Yu v.dğr., 2018: 719).Ancak bunu yaparken bireyler hakkında bilgiler toplanmasını mümkün kılarak aslında tarihten beri süregelen bilgiye dayalı güç ilişkilerini de devam ettirmektedir.

“Cinsellik üzerindeki söylemler, terapide, eğitimde ve hukukta uygulanan yöntemlerle her şeyi anlatmak zorunda bırakılan insanın üç yüz yıldır hapsoldüğü güç ilişkilerini üretmiştir” (Hewitt 1993, Aktaran: Saygılı 2005: 336).

Daha somut bir örnekle, yapay zekâ teknolojileri pek çok şekilde HIV / AIDS tedavisinde etkili olmaktadır. Bunlar: klinik araştırmaların hızlandırılması; test, teşhis, bakım ve tedavi operasyon verimliliğini artırması gibi şeylerle; insan sermayesi ihtiyacını azaltması, uzak bölgelerde sağlık hizmetlerine erişimi geliştirmesi ve çok daha fazlası olarak yansımaktadır. Ancak, UNAIDS ve diğer paydaşlar tarafından, HIV hizmetleri alan kişilerin haklarının ihlal edilebileceği riskine dikkat çekilmektedir. Zira bireylerin kişisel verilerinin kontrolü direkt olarak bir kamusal data setine dönüşmektedir (Kong v.dğr., 2019: 2-3). Bunun sonucu olarak bu tarz hastalıklara sahip kimseler toplum tarafından dışlanmakta, bu bilgiler başka kullanıcılara aktarabilmekte ve hastaların mahremiyeti tehlikeye atılmaktadır (Kong v.dğr., 2019: 8). Tam bu noktada başka bir ayırmadan söz etmek gereklidir: Normal ve anormal.

İktidarın hapishanelerden hastanelere kadar belirli söylemler ve hakikat üretimi yoluyla normalleştirmeden yararlandığı bilgisinden yola çıkılırsa; yapay zekânın normal ve anormal olanın dönüşümünde tesiri olduğu sonucuna ulaşılabilecektir. HIV/AIDS örneğinde olduğu gibi, cinsel hastalıkların ve tuhafılıkların siyaset eliyle bilinçlendirme kampanyalarına dönüşmesiyle birlikte, buna yönelik çözümlerin geliştirilmesi artık bu hastalıkları daha normal kılmaktadır. Önceleri tuhaf görülen kimi hastalıkların, bilimsel gelişmeler ışığında normal olarak kodlanması ve her tarih döneminde yeniden oluşturulması; öznenin kurulması fikrine dışsal bir konumda gözükmemektedir. Lemke (2016: 144)'ye göre, öğretmen, hâkim, uzman ve doktor vb. kimselerin söylemleri iktidar süreçlerine içkindir. Zira onlar araçsallaştırılabilecek bir bilgiyi oluşturmazlar bilakis; bu durum bilginin kendi normalleştirici etkisinden ötürü gerçekleşmektedir. Bu bilgi normal olan ve olmayanın belirlenmesinde etkin olan, normların oluşturulmasını sağlayan bilgidir. Yani kısaca yapay zekâ da bu bilginin sınırlarını ve bireyler üzerindeki güncel etkisini mütemediyen yenilenen bir şekilde değiştirmektedir.Bunu sağlık uygulamaları, tedavi cihazları veya tedavinin takip süreci gibi çeşitli süreçlerde etkin olarak başarmaktadır.

Bunlarla bağlantılı olarak bir başka etkisi, geliştirilen belirli yapay zekâ uygulamalarının, uygulama geliştiricilerinin de bahsi geçen kişisel verilere ulaşımının mümkün olmasıdır. Örneğin beğeni, konum ve kişisel bilgileri depolayan siteleri aracılığıyla toplanan veriler (Fortier ve Burkell, 2015: 61-64). Bu sayede iktidar ağı daha geniş bir düzleme yayılmaktadır. Tıpkı doktorların hastalar üzerinde bir iktidar gücü olduğu gibi; yapay zekâ uygulama geliştiricilerinin de hastaların kişisel bilgileri üzerinde bir erişim imkânı bulunmaktadır. Bu açıdan merkezi politik iktidarın yönetsel gücünün daha fazla denetimle güçlendiği iddiası bu noktada eksik kalmaktadır. Zamanla yapay zekâ tıpta da daha etkin olmaya başladığında; belki de yapay zekânın kararlarına güvenmeye başlayacağız. Bu bir bakıma doktorların elinde olan yaşam-ölüm bilgisinin makinelere karar verici olarak dönmesini sağlayacaktır (Bartlett, 2018: 22). Yani artık tıbbi anlamda etik ve ahlaki değerlere bağlı Hipokrat yemini etmiş doktorların yerini, etik değerlere bağlı olduğu net olmayan; yalnızca belirli kararları vermek için programlanmış yapay zekâların alması bu sürecin boyutunu değiştirecektir. Tıpkı doktorların iktidar gücü gibi artık bu teknolojiyi yaratanların da etik ve bilgi anlamında politika üzerinde bir etkisi mevcut olacaktır (Packin ve Lev-Aretz, 2019: 95-96). Buradan varılabilecek sonuç, iktidar gücü daha fazla parçaya ayrılmış ve ayrılmaya da devam edecektir. Bu anlamda yaşanan bu gelişmeler, tahakküme neden olabilecek gücün esasen daha merkezci olması koşutuna ters düşmektedir (Foucault, 2013: 45). Dahası, gelişen teknoloji ve bilgi ağıyla beraber görülen şey; iktidarın daha fazla parçaya ayrıldığı ve bu sayede etkisinin daha çok görünmezleştirdiği. Ancak bu dönüşüm biyo-politikanın ruhuna aykırı olarak değil; bilakis onun hedefleri doğrultusunda gerçekleşmektedir. İktidar hala, bilgi-güç ilişkilerinin merkezinde yer almakta, yaşamın kontrol edilmesini gaye edinerek bunu çeşitli şekillerde devam ettirmeye gayret etmektedir.

Konunun sadece cinsel hastalıklar değil ayrıca daha geniş kapsamda sağlıklı olan ilişkisine de değinmek gereklidir. Şu an görüldüğü kadarıyla yapay zekâ kaynaklı tıbbi uygulamaların kullanımı, hastalıkların tedavisinde daha etkin kullanılmakta ve yanlış tanı ihtimalini en aza indirerek olası riskleri önleyebilmektedir. Bunun yanında yapay zekâ, robotik cerrahi alanını da dönüştürmeye başlamıştır. Bu noktada yarı otomatik cerrahi işler yapan ve daha yüksek verimlilikle çalışabilen robotlar ortaya çıkmıştır. yapay zekâ, doktorların yerini tamamen almayacak elbette, hastada bakılması gereken (aort anevrizması öyküsü, yüksek tansiyon, koroner tıkanmalar, sigara içme öyküsü, önceki pulmoner emboli, kanser, implante edilebilir cihazlar gibi) ilgili verileri sağlayarak onlara yardımcı olacaktır (Kashyap v.dğr., 2018: 5). Bu tarz uygulamalar sayesinde hem sağlık çalışanlarının hem de doktorların yükleri hafifletilmiş olacaktır.

Böylelikle bir doktorun ya da sağlık çalışanının yetiştirilmesi gibi ağır maliyetlerin bir kısmından kurtulmuş olunacaktır. Yapay zekâ tıbbi durumların teşhisinde tele-tıp'ın³³ (tele-medicine) daha kapsamlı bir şekilde konumlandırılmasını da sağlayabilir.³⁴Yahut tomografi çekilmesi ve sonuçlarının değerlendirilmesi ya da görüntüleme gibi yüksek maliyetli işleri hem daha hızlı hem de daha az maliyetli şekilde sonuçlandırabilmektedir (Yu v.dğr, 2018: 726). Bu örnekler incelendiğinde görülen şey; sağlık düzeyi, doğum ve ölüm oranları, yaşam süresi gibi konularda yapay zekânın olumlu bir tesiri olduğudur. Bu sayede nüfusun verimliliği ve politika olarak yaşamın daha sorunsuz olarak inşa edilmesine olanak sağlamaktadır. Böylelikle nüfusun hastalıklardan arındırılması, verimliliği gibi biyo-politik unsurlar muhafaza edilmektedir.Bu da bedenın öneminin azalmadığının; bilakis yaşama dair unsurların geliştirilmeye çalışıldığının bir göstergesidir.

Peki, o halde yaşamı bu denli geliştiren bir teknoloji neden olumsuz söylemlerin odağındadır? Yapay zekâyâ karşı oluşan olumsuz etkilerin altında başka bir iktidar tekniği de saklı olabilir: patolojikleştirme.“*Toplumun normalleştirilmesi onun sürekli patolojikleştirilmesini gerektirir*” der Lemke (Lemke 2016: 331). Yapay zekânın bir tahakküme neden olacağına dair toplum içinde yarattığı distopik endişede bu patolojikleştirmenin de bir etkisi vardır. Ancak ironik bir şekilde, bu tarz gerçek dışı tutumlar dahi bireyler nezdinde iktidara karşı direnişin şiddetini artırmaktadır.

Sonuç olarak yaşam politikaları iktidar süreçleriyle bağlantılı şekilde ilerlemektedir. Bu süreçlerin işleyişinde sadece iktidarı yahut sadece özneyi avantajlı kıldığını söylemek mümkün gözükmemektedir. Burada ulaşılan sonuç, yaşamın hâlâ iktidarın bir nesnesi olduğudur. İktidarın bu süreçleri yönetip yönlendirmek için yapay zekâda dâhil tüm imkânları kullandığı; buna karşılık direnişin ve karşı koyuşun ortadan kalkmadığı, karmaşık ilişkilerin söz konusu olduğudur.

³³Tele-tıp radyolojik görüntülerin, mikroskopik görüntülerin, doktor görüşlerinin yahut hastaların hayati bulgularının (kalp grafiği, tansiyon, nabız vb.) telekomünikasyon ağları aracılığıyla iletilmesine dayanır. Ayrıca teşhis, tedavi gibi süreçlerin doktor yanında olmadan yahut hastaneye gitmeden de gerçekleştirilebilmesini olanaklı kılan bir teknolojidir. Böylelikle sağlık hizmetinden yararlanan kişilerin, buldukları bölgeden bağımsız olarak, hizmetlere eşit ulaşılabilmesi amaçlanmaktadır (Korkmaz ve Hoşman, 2018: 253).

³⁴ Son güncelleme: 1 Mart 2018. “14 Ways AI Will Benefit Or Harm Society” <https://www.forbes.com/sites/forbestechcouncil/2018/03/01/14-ways-ai-will-benefit-or-harm-society/#4ca8283e4ef0>. Erişim Tarihi: 13 Şubat 2019.

3.2. Yapay Zekâ ve Nüfus

Foucault nüfusa özgü doğum, ölüm, yaşam süresi ve hastalıklarla mücadele gibi durumların yönetilip yönlendirilmesi sürecini yönetimsellikle bağdaştırır. Yapay zekâ bu süreçlerin yönetiminde giderek işlevsel bir konuma gelmektedir. Bu bağlamda yönetimselliğin mütemmim cüzü olan nüfusa yönelik etkisi iktidar özne arasındaki süreçleri de şekillendirmektedir. Bu bölümde yapay zekânın iktidar özne arasındaki ilişkilere olan etkisi, demografik politikalar üzerinden tartışılacaktır.

İdeal bir siyasal sistemde nüfusun ideal düzeyde tutulması gerekir. Söz gelimi aşırı nüfus yahut yetersiz nüfus, ekonomik ve sosyal açıdan sıkıntılar yaratabilmektedir. Dünyanın en fakir ülkeleri çoğunlukla nüfus artış hızının yüksek olduğu yerlerdedir (Şahin, 2010: 20-21). Çünkü nüfusa özgü iş yaratma, güvenlik sağlama, sağlık imkânlarını geliştirme ve eğitim olanaklarını artırma gibi faktörleri nüfusun artış hızıyla paralel yönetmek güçleşmektedir. Ayrıca kaynakların kullanımı artmakta buna bağlı olarak gelişen doğal kaynakların tüketimi ve çevreye dair sorunlar da artmaktadır (Şahin, 2010: 62). Bu bağlamda yapay zekânın aşırı nüfus sorunuyla mücadele konusunda da etkili olacağı öngörülmektedir

Demografi, ekonomik büyümeyi etkiler çünkü işgücü, tasarruf, yatırım ve kamu sektörü harcamaları üzerinde etkileri vardır. Tüm bunlar, örgütsel ve teknolojik değişim ile birlikte sermaye birikimi nedeniyle artan ekonomik üretkenlikle ilgilidir. Bu sebeple, azalan nüfusa karşı teknolojik yollar bulmak, ekonomik büyümenin sürdürülmesine dayanan politik gücün korunmasında anahtar rol oynamaktadır.³⁵ Gelişmiş ülkelerde de nüfusun yavaş artmasına bağlı olarak gelişen iş gücüne duyulan gereksinim, yapay zekâ olanaklarıyla kısmi olarak aşılmaktadır. Nüfusa özgü bu temel bilgilerden yola çıkıldığında söylenebilecek olan, yapay zekâyla birlikte artık nüfusun niteliği ön plana çıkmaktadır. Çin gibi ülkeler bu sebeple yıllardır yapay zekâyı büyük yatırımlar yapmaktadır.³⁶ Bu yatırımlar daha çok insan makine iş birliğini geliştirme ve insan iş gücünü azaltan bir doğrultuda devam etmektedir. Yapay zekâ daha verimli tarım yapma, akıllı sistemlerin denetimi yardımıyla kaynakların israfını önleme, zararlı tarım ilaçlarının kullanımını azaltma, kaynakların daha verimli ve etkin kullanımını sağlama; insan hayatında etkili olan çevreye daha az zarar verme ve çevreyi insan yaşamı için

³⁵ Son güncelleme: 11 Ocak 2017. "Will Artificial Intelligence Solve The Demographic Problem?"<https://geopoliticalfutures.com/will-artificial-intelligence-solve-the-demographic-problem/>. Erişim Tarihi: 27 Nisan 2019.

³⁶ Son güncelleme: 20 Temmuz 2017. http://www.gov.cn/zhengce/content/2017-07/20/content_5211996.htm. Erişim Tarihi: 21 Nisan 2019.

daha ideal hale getirme gibi olumlu etkileri sayesinde yönetimin aracı ve amacı olan nüfusun devamlılığını garanti altına almaya yardımcı olur.³⁷

Yapay zekâ ve nüfus ilişkisinde görülen, yapay zekânın yönetsellik fikrine yatkın bir iktidar aracı olduğudur. Çünkü temelde yapay zekânın sınıflandırma mantığı kişileri birer birey değil kategori/sınıf olarak ele alır. Bu anlamda biyo-politikanın unsurlarından olan nüfusun bir bütün olarak incelenmesi prensibiyle, işleyiş mantıkları benzerlik göstermektedir. Yapay zekâ teknolojileri sayesinde iktidar, nüfusa içkin olan kaynaklar, çevre vb. faktörleri de şekillendirebilmektedir. Bu bağlamda önemli bir iktidar aracı olan nüfusu şekillendirmesi doğal olarak yapay zekâyı iktidar ilişkilerini etkileyen bir araç durumuna getirmektedir. Nihai olaraksa, yapay zekâ mutlak bir tahakküm aracından öte, iktidarın gücünü perçinleyen, görünmezliğini artıran, nüfus üzerinde verimlilik sağlayan ve bunu yaparken de iktidarın tesirini yoğunlaştırdığı bir araç haline dönüştüğü çıkarımında bulunulabilir.

3.3. Yapay Zekâ ve Bilgi

Başka tür ilişkilere içkin olan iktidar ilişkileri, bilgi yoluyla daha ileri seviyelere götürülebilmektedir. İktidarın dünyayı daha kolay şekillendirebilmesine olanak tanıyan bilgi ayrıca; bireyin özneleşme sürecinde de rol alarak, insan türünün yaşamını şekillendiren politik bir etkinliğe bürünür. Buna mukabil, yapay zekâyla birlikte bilgi de farklı bir seyir almıştır. Zira toplumsal ve toplumsal olmayan bilgi yapay zekânın da varlığını teşkil eder. Bilgi üretiminin yaygınlaşması, depolanması ve takibi gibi süreçlerin insan zekâsına alternatif bir teknolojiyle yürütülebilmesi, yönetsel bağlamda iktidar özne arasındaki ilişkilerin gidişatını da etkilemiştir. Bu bölümün tartışması, yapay zekâyla birlikte bilginin, iktidar ve özne arasındaki ilişkilerde ne tür bir değişime neden olacağı ve bunun olası yönetsel sonuçları üzerine olacaktır.

Yapay zekânın insanlar hakkında karar vermesinin tehlikeli olduğu düşünülse de aslında çoktandır yapay zekânın karar aldığı bir sistemin içinde yaşıyoruz. Örneğin; okullar, hastaneler, hapishaneler, spor takımları ve hatta polis merkezleri vb. yerlerde bu dönüşüm gerçekleşmektedir. Akıllı evler, sürücüsüz araçlar, CCTV'ler, sağlık ve eğitim hizmetleri vb. örnekler sunulabilir (McPherson, 2018: 8). Şekil olarak bu dönüşüm, kapitalizmin geliştiği dönemlerdeki gözetim ve denetimle beraber gelen değişimle

³⁷Son güncelleme: 21 Kasım 2018. "Artificial Intelligence – Fighting Overpopulation" <https://blogs.timesofisrael.com/artificial-intelligence-fighting-overpopulation/>. Erişim Tarihi: 19 Nisan 2019.

oldukça benzeşmektedir. Çünkü bütün dönüşüm ekonomik ve sosyal hayat üzerinden yani yaşam alanları üzerinden gerçekleşmektedir.

Temel olarak, biyolojik yahut yapay olan zekânın her ikisinde de ön plana çıkan şey, aslında bilginin işleniş biçimine dayalıdır. Söz gelimi insana, doğaya ya da farklı bir etkinliğe yönelik bilgi, nasıl yorumlanır ya da ne tür bir çıkarımla işlev kazanırsa iktidar ilişkilerinin yönü de ona göre temellenecektir. Örneğin; cinselliğin bilgisi, hastalıkların bilgisi, bireylerin bilgisi ya da nüfusun bilgisi nasıl yorumlanırsa; iktidar ilişkilerinin temelini teşkil eden direniş ya da çatışma noktaları da ona göre şekillenir. Doğal olarak tüm bunlar, yeni bilgi biçimleri ve hareket tarzlarını oluşturacaktır. Yapay zekânın bu anlamda bilginin hem iktidar hem de özne tarafında işleyişine çeşitli etkileri olacaktır.

Bilginin söylem ve hakikat yoluyla işlerlik kazandığına daha önceki bölümlerde değinilmişti. Yani bilgi hem başka bilgi biçimlerini desteklerken hem de belirli davranış ve hareket biçimlerine sebep olmaktadır (Lemke, 2016: 139). Örneğin; Google gibi yapay zekâ uygulamaları kullanıcılarının bilgilerini dosyalamakta, sınıflandırmakta; bu bilgiler istihbarat, reklam gibi amaçlar ya da ekonomik hedefler doğrultusunda kullanılmaktadır. Bunu yaparken eskiden insana dayalı gözetimle bilgi toplama sürecini hem özgürlük alanının sınırları içerisinde hem de herhangi bir baskı oluşturmadan gerçekleştirebilmektedir. Böylelikle bireylerin tercihleri, gelirleri, harcamaları,³⁸ cinsel eğilimleri (Wang ve Kosinski, 2018) hatta potansiyel hastalıkları dahi tahmin edilebilmektedir.³⁹ Üstelik tüm bunlar insan hatasından ve insana bağlı doğal sınırlandırmalardan arındırılmış bir şekilde gerçekleştirilmektedir. Burada iki hususa dikkat çekilecektir: Özgürlük ve insan faktörü.

İlkin özgürlük kapsamında, yapay zekânın belirli etkinliklere bağlı olarak, hareket ediş biçimlerini düzenlediği fark edilmektedir. Bu tam da Foucault'un bahsettiği yönetimsellik için geçerli olan bireyin tercihlerini yönlendirme ve ona bağlı faktörleri düzenleme durumuna denk düşmektedir (Foucault, 2015). Yapay zekâ uygulamalarının çoğunluğu ekonomik olarak kâr sağlama maksadıyla piyasaya sürülmektedir. Arama motorlarından, android cihazlara, video izleme, müzik dinleme uygulamalarına

³⁸ Son güncelleme: 24 Mart 2018. "Want to freak yourself out? I'm gonna show just how much of your information the likes of Facebook and Google store about you without you even realising it" <https://threadreaderapp.com/thread/977559925680467968.html>. Erişim Tarihi: 5 Şubat 2019.

³⁹ Son güncelleme: 17 Ocak 2019. "The Invisible Warning Signs That Predict Your Future Health" <https://www.bbc.com/future/article/20190116-the-invisible-warning-signs-that-predict-your-future-health>. Erişim Tarihi: 21 Ocak 2019.

varıncaya dek birçok alan fethedilmiştir. Tam bu noktada bu tarz uygulamalar kullanıcılara sunulan, bilgiye daha kolay ulaşma, daha fazla seçenek sunma gibi avantajlarının yanı sıra; eş zamanlı olarak onlar hakkında bilgiler toplayarak özgürlüklerini de sınırlandırmaktadır. Esasen bu da daha önce yönetimsellik bölümünde sözü edilen daha fazla özgürlüğün daha fazla esarete içkin olduğu kaidesini imlemektedir. Burada dikkat çeken husus, yine tek taraflı bir avantaja dönüşen iktidar uygulamasına rastlanılmamış olmasıdır. Hem bireyin hem de iktidarın karşılıklı olarak şekillendiği bir tür ilişki söz konusudur. Sonuç olarak bireyler bu uygulamaları bir zorunluluk ya da baskı yoluyla değil kendi faydaları doğrultusunda kullanmayı seçmiştir. Diğer yönüyle de bu uygulamaların ekonomik olarak finanse edicileri yine bu bireylerdir.

İkincisi insan faktörü, yapay zekâ uygulamalarında önemli bir etken olarak belirlemektedir. Söz gelimi herhangi bir uygulamanın geliştiricisi aslında yapay zekâyâ kendi hayat görüşü ve hedefleri doğrultusunda hareket edebileceği algoritmaları ekleyebilmektedir. Bu da çeşitli gruplar arasında tehlikeli eğilimlerin devam ettirilmesine olanak tanımaktadır (Packin ve Lev-Aretz, 2018: 98). Yani teknolojiyi yaratan elit zihniyet de önemlidir. Örneğin, beyazların yarattığı bir uygulama siyahlar üzerinde ırkçılığa sebep olabilmekte; yapay zekâ bunu insanın kodladığı ön yargılarla beraber sürdürebilmektedir (Bartlett, 2018: 32). Bir nevi ırkçılık, ayrımcılık vb. şeylerin de sürdürülmesine olanak tanıyan bir sistem de mümkündür. yapay zekânın yaratıcıları ve onların ahlaki tutumları aslında yapay zekânın işlevleri üzerinde de etkilidir. Burada beliren sorun, bu teknolojiler eğer planlanma aşamasında ortak değerler üzerinden belirlenip yaratılmazsa olumsuz sonuçlar doğurabilir.

Bir başka örnek, 2014 yılında Amazon firması kendisine gelen binlerce CV'yi inceleme konusunda hem hız kazanmak hem de parlak adayları kaçırmamak adına insan kaynaklarından alarak, yapay zekâ kaynaklı bir program tasarladı. Makine öğrenmesine dayalı bu sistem, son on yılda işe alınanların listesinden yola çıkarak ve belirli verilerden beslenerek işe alım süreci için yeni bir proje oluşturdu. Ancak uygulamada görüldü ki yapay zekâ, erkek adayları kadın adaylara karşı öncelikli olarak tercih ederek cinsiyete dayalı bir ayırım yapmaktaydı. Ardından bu hatalar düzeltilerek sistem tekrar sürdürüldü. Bu defa da adayları rastgele seçtiği, diğerlerinden başarılı olan kişileri elediği fark edildi. Tüm bunların sonunda 2017 yılında Amazon bu projeye son vermek durumunda kaldı.⁴⁰ Bu örneklerden hareketle, yapay zekâ, karar verme aşamasında

⁴⁰ Son güncelleme: 11 Kasım 2018. "Amazon Scraps Secret AI Recruiting Engine that Showed Biases Against Women" <https://medium.com/datadriveninvestor/amazon-scraps-secret-ai-recruiting-engine-that-showed-biases-against-women-995c505f5c6f>. Erişim Tarihi: 7 Nisan 2019.

insana bağılı hataların ayıklanmasını da sağlayabilir yahut tam tersi şekilde daha fazla homojenleşmeye de zorlayabilir. Bunların gerçekleşmesi aslında bir toplumdaki iktidar ilişkilerinin ne şekilde sürdürüldüğüyle ilişkilidir. Söz gelimi iktidarın daha az baskıcı olduğu, direniş imkânının daha fazla olduğu bir toplumda bu tarz bir teknoloji kabul görmeyecekken; başka bir yerde daha farklı etki gösterebilir. Bu sebeple burada yapılabilecek yorum, direkt bir tahakküm ilişkisinin yine mümkün gözükmediği, en azından belirli dönüşümlerin geçirilmesi gerektiğidir. Ancak bu tarz bir tahakkümü gerçekleştirmek için dahi denetimi denetlemek için yeni araçların geliştirilmesi ve özgürlük alanının sürekli olarak baskılanması; dolayısıyla yoğun gayret sarf edilmesi gerekecektir. Maliyet açısından, bireylerin sınırlarını bilmek ve bu sınırları baskılayan faktörlere yönelik hareket etmek, daha az maliyetli ve kolay bir yönetim imkânı sağlayacaktır. Dolayısıyla rasyonel bir sistem içerisinde zararları getirilerinden fazla olabilecek bu tarz bir tercih hiç de mantıklı olmayacaktır.

Sonuç olarak aslında temel problem zihniyettir. Yapay zekâ bir şeyi değiştirmiyor. Değişen, davranış şekillerinin eldeki bilgiyle ne ölçüde etkilendiğidir. İlâveten bu değişimleri gerçekleştiren, hareket ve davranışları üzerinde eylem kipinde bulunan, iktidarın üzerinden işlediği bireylerdir. Bu teknolojinin kullanımı karşılıklı fayda ve çıkarlar doğrultusunda gerçekleşmekte ve özgürlüğün hem baskılandığı hem de genişleme eğiliminde olduğu bir mücadele alanıdır. Bu mücadelenin yönünü belirleyecek olansa iktidar ve özne arasındaki mücadeledir.

3.3.1. Gözetim ve Yapay Zekâ: Mikroskobun Altında Bir Yaşam⁴¹

İktidara bilgi sağlayan gözetim sayesinde önceden olabilecekleri görmek ve tedbir almak mümkün olmaktadır. Gözlemi sadece gündelik yaşam üzerinden düşünmemek gereklidir. İş yaşamı, halk sağlığı, eğitim, güvenlik gibi meseleler üzerinde de gözetleme sürdürülmektedir. Bu bağlamda gerçekten de iktidar her yerdedir.

Foucault iktidarın uygulanması için belirli bir özgürlük alanının olması gerektiğine vurgu yapar. İktidar, özgür öznelerin eylemleri üzerinde eylemde bulunmaktadır. Yapay zekâ günümüze kadar ulaşan gözetleme teknikleri içerisinde, insan faktörü ve ona bağılı hata payını en aza indirgemesi nedeniyle en başarılılarından. Sıkı bir teknik gözleme olanak verdiği için bireylerin eylem alanlarını daraltmaktadır. Bir başka açıdan da haber alma, hesap verebilirlik, şeffaflık

⁴¹People vs Tech kitabındaki başlıktan yararlanılmıştır (Bartlett, 2018: 20).

vb. şekillerde sağladığı imkânlarla bireylerin özgürlük alanını genişletmektedir. Bu durumda, herhangi bir direniş göstermeden iktidar uygulanması fikrine direkt olarak tahakküm fikri ters düşmektedir. Falzon'un aktarımıyla insanoğlu kendine dayatılan sınırları aşmak için vardır. Bu anlamda yeni hayat tarzları yaratmak, belirlenmiş sınırların ötesine geçmeye çalışmak hususunda bireyler direnişe yatkındır (Falzon, 2001: 104). Bu durumda yapay zekânın getirdiklerini sadece iktidara avantaj sağlayan bir strateji olarak kabul etmek; iktidar ve özne arasındaki direniş ilişkilerinin doğasını görmezden gelmektir. Yapay zekâ iktidar stratejilerinin yürütülmesinde kullanılan bir tür araç olarak ele alındığında, bir tahakküm oluşturacağını söylemek; öznelerin direniş imkânlarını yok saymak olur. Tahakküme giden süreç hiçbir karşı koyuş ya da itiraz ile karşılaşmayacak mıdır? Bunun cevabı için önceki dönüşüm evrelerine bakmak yeterlidir. 19.yüzyıl kapitalizminde disiplinlere karşı direniş nasıl ki kapatma alanlarında dönemin araç ve imkânlarıyla beraber gerçekleştiyse; aynı şekilde günümüzde de tahakküme direniş günümüz imkânlarıyla gerçekleşecektir. Eğer bastırma, yıldırma varsa bunun karşısında da direniş mutlaka olacaktır. Çünkü temel olarak bu bastırmanın sebebi, karşılığında beklenen mukavemettir.

Yapay zekâ gözlem ve denetim şekilleri tıpkı daha önceleri olduğu gibi ekonomik araçlar, eğitim ve sağlık kurumları gibi şeyler üzerinden gerçekleşmektedir. Bu, onun başka biçim bilgilere eklenildiğinin bir göstergesidir. İktidar topluma yayılmış bunlar gibi sayısız mikro parçacık üzerinden üretici bir yapı kurarak nüfuz etmeyi amaçlar. Böylelikle pek çok parçaya bölünerek her yeri kuşattığı için kendi varlığını da görünmez kılar (Foucault, 2011b: 37). Burada fark edilen şey, direniş noktalarının tümünden ele geçirilmesinin imkânsızlığıdır. Bunun yerine bilgi sayesinde öznelerin belirli davranış biçimlerine yönlendirilmesi söz konusudur. Örneğin; iktisadi özneler olarak bireylerin verilerinin şirketlere satılması yahut reklamlar vb. mesajlarla tüketime yönlendirilmesi gibi. Bu tam olarak Foucault'un işaret ettiği disiplinsiz bir toplumdur. Bireylerin daha fazla ayrıştığı, birbirinden daha bağımsız olduğu; geleneksel homojen toplum tipine aykırı, daha fazla kategorinin türetildiği bir disiplinsizliktir.

“Yeni toplumsal rejim, yurttaşı sabit bir kimlik olarak disipline etmektense ona herhangi bir kimlik ya da daha doğrusu kimlik yerine sonsuz bir esnek yer tutucu olarak denetlemek peşindedir” (Arnott v.dğr., 2005: 105).

Yapay zekânın da içerisine dahil olduğu bütün bu gözetim ve denetim süreci, yönetsellik hedefleri doğrusunda işlemektedir. Böyle geniş bir sahanın, yani öznelerin hareket alanlarının tespit edilmesi amaçlanmakta ve belirli davranış şekillerine

yönlendirmek hedeflenmektedir. “[...]Yani devlet insanların bilincine müdahale etmelidir; bunu da hükümlerinin insanları kendilerinin meşruluğuna ya da rakiplerinin gayri meşruluğuna inandırmaya çalıştığı gibi yalnızca onlara doğru veya yanlış bazı inançlar dayatmak için değil, kanaatleri değişsin ve kanaatleriyle birlikte yapıp etme, hareket etme biçimleri, iktisadi özneler olarak, politik özneler olarak davranışları değişsin diye yapılmalıdır. “(Foucault, 2013: 243). Yapay zekâ bilişsel düzeyde öznelerin davranışlarını değiştirebilir ancak bu demek değildir ki öznenin özgürlüğü tümden yok olmuştur.

2016 yılında gerçekleşen ABD başkanlık seçimleri, yapay zekânın bireylerin fikir ve tercihlerini nasıl yönlendirebileceği konusunda önemli bir örnektir. Donald Trump’un dijital kampanyası; mikro hedefleme (micro targeting) şirketi Cambridge Analytica sayesinde seçim sonuçları üzerinde etkili olmuştur. Bu çalışmada hedeflenen; daha fazla bağış toplamak, daha geniş kitlelere ulaşmak ve kararsız seçmenlerin oylarını kazanabilmektir. Ancak bu seçimde yapay zekânın etkisiyle geçmiştekilerden farklı bir olay yaşandı. Cambridge Analytica adlı şirket Facebook kullanıcılarının beğenilerinden yola çıkarak, tüketicilerin veya seçmenlerin davranışlarını etkileme olasılığı yüksek olan mesajlar kullandı. Bunu “mikro hedefleme” yeteneği sayesinde, milyonlarca kullanıcının verilerini analiz ederek; onların politik görüşleri, ekonomik durumları vb. birçok bilgiyi kullanmak suretiyle hedef kitlenin beklentilerine yönelik özel reklamlarla oy kullanma davranışlarını değiştirmiştir (Isaak ve Hanna, 2018: 56-57). Cambridge Analytica yetkililerinin ifadesine göre, kampanya on altı tane kritik seçim bölgesinde 13.5 milyon ikna edilebilir seçmeni hedefleyerek, özellikle anketlerin görmezden geldiği Orta Batı’daki gizli Trump seçmenlerini keşfetti ve sonuç olarak başarılı bir kampanya yürüttü (Persily, 2017: 65). Burada dikkat celbeden husus, bütün bu davranış şekillerinin tahmin edilebilir olmasıdır. Yönetimselliğin temel kaidelerinden biri olan ve bireylerin hareketlerinin belirli fayda ve çıkarlara yönelik olmasını konu alan rasyonellik, bu etkiyi mümkün kılmıştır. Bireyler bu teknolojik uygulamaları belirli bir zorlama yahut baskıyla değil; bilakis isteyerek kendi özgür iradeleriyle tercih etmektedir. Bireyler birer ekonomik aktör olarak hareket ettiği için yönetimselleştirilebilmektedir. İktidarın burada yaptığı, nüfusun bilgisini istatistiksel bir hale getirmektir. Bu örnek yönetimselliğin bir başka yüzünü göstermektedir: Bireylerin hareket alanlarını değiştirmek yerine onların potansiyel hareket alanlarını bilmek ve onların çokluğuna göre hareket etmek. Buradan varılabilecek sonuç, nüfusun yönetimselleştirilmesinin belirli sınırlar içerisinde yürütüldüğüdür. Teknolojinin direkt olarak tek başına politikanın işleyişini belirlemediği; hem iktidar hem de özne tarafında çekişmeye dayalı güç ilişkilerinin doğasına uygun hareket edildiği anlaşılmaktadır. Bir

tahakkümün olduğunu belirtmek için iktidarı salt teknolojinin belirleyicisi olarak kabul etmek gereklidir. Oysa örnekte de belirtildiği gibi bunu mümkün kılanın tek başına iktidar olmadığı, toplumsal karşılıklı çıkar ilişkileriyle şekillendiği açıkça fark edilmektedir.

Yapay zekâyla birlikte çeşitli platformlardan insanlar hakkında toplanan datalar hata yapma ihtimalini düşürürken; bir yandan da görünmez bir şekilde normları ve ahlaki tutumları değiştirmektedir. Artık bilgiye ulaşmanın daha kolay olması ve onun hızlı yayılması sayesinde yapay zekânın dolaylı olarak dönüştürdüğü topluluklar oluşmaya başlamaktadır. Böylelikle siyasetin yarattığı ahlak algısı, zamanla yerini gizlenemeyen bu sebeple de kabul edilmiş yeni ahlaki normlara bırakabilir. Dolayısıyla bilgi, ahlaki şekilleri ve düşünüş biçimlerini de etkileyerek davranış şekillerinde değişime neden olacaktır. Burada yapay zekânın etkisi; bilginin sistematik olarak kesintisiz elde edilebilir olmasıyla daha da artmaktadır. Ayrıca bir bilgi nesnesi olan nüfus ve yapay zekâyı kullanan insan grubu bu düşünüş şeklinden etkilenmektedir. Bunu sağlayan bilginin kendisidir. İlave olarak bu bilginin giderek daha fazla gruba, şirkete, kullanıcıya vs. yayılması iktidarı da görünmezleştirir. İktidar da artık bilgi gibi geniş, anlaşılması tek celsede mümkün olmayan bir ağa yayılmıştır. Sadece bu faktörleri etkileyen şeylerin denetimi ve yönlendirilmesi yönetselliğe farklı bir boyut kazandırmıştır. Yapay zekâ bu parçaların sayısını artırmıştır. Tüm bunlar göz önüne alındığında, bir tahakkümden ziyade bireylerin daha fazla atomize olduğu ve bu sayede iktidar karşısındaki direnişin şiddetinin azaltıldığı söylenebilir. Ancak yine de bu, Foucault'un bahsettiği manada bir tahakküm şekline denk düşmemektedir.

Tahakküm meselesinin detayları düşünülürken yeterince önemsenmeyen bir başka nokta, öznelerin iktidara dışsal bir konumda olduğunun tahayyül edilmesidir. Oysa iktidarın özneyle kurduğu ilişkinin yanı sıra, öznelerin kendisiyle kurduğu bir ilişki de söz konusudur (Foucault, 2002: 259). Kendilik şekillerinin de yönetsellik üzerinde etkili olduğu bilgisinden hareketle, yapay zekânın bu süreçte de etkili olacağı düşünülebilir. Gözetim süreçlerinde etkili olan yapay zekâ eskisine oranla daha fazla bilgiyi elde etmeyi sağlayacaktır. Bu bilgi, özneleri sadece belirli davranış şekillerine yönlendirmekle kalmayacak; eş zamanlı olarak öznelerin kendilik teknikleriyle de bütünleşecektir. Bu da onların bazı davranış şekillerine yönelmemesi gibi durumları da tetikleyebilecektir. Özneleşme süreçlerinde bilginin ve etik kaygının bireyleri dönüştürdüğü bu tip bir duruma örnek olarak, bireylerin kimi zaman oto sansüre başvurması sunulabilir.

Özetle yapay zekâ, bireylerin gözetim ve denetiminde eski usul tekniklerden çok daha derinlikli ve detaylı bir dönüşüme sebep olmuştur. Ancak onun bu ciddi etkisinin, sadece olumsuz bir hüküm biçiminde bir iktidar olumlamasına dönüşmesi doğru bir yaklaşım değildir. Öznelerin hareket alanının sabit, değişmez bir parametre olarak düşünülmesi bu hatalı kanıya sebep olmaktadır. Fakat yönetimsellik bağlamında düşünüldüğünde esas problem; bireyin direnişinin daha geniş bir özgürlük alanı mı yoksa daha dar bir çerçeve içerisinde mi hayat bulacağıdır.

3.4. Yapay Zekâ ve Güvenlik

Temelinde saptama ve düzenlemeye dair bir eğilim olan güvenlik, yönetsel süreçlerin işleyişinde öncelikli olarak; riskin ve suçun önlenmesi, azaltılması yahut üretilmesi gibi aşamalarda nüfusun bilgisinden faydalanarak, iktidarın varlığını pekiştirir. yapay zekâ bu noktada hem bilgi sağlanmasında hem de güvenlik önlemlerinin alınmasında ön plana çıkmaktadır. Yönetimsellik çalışmalarında güvenlik genel olarak bilgi ve öznellik kavramları üzerinden değerlendirilmektedir. Bu sebeple bu bölümde güvenlik; bilgi ve öznel bağlantılar üzerinden ele alınacaktır.

İktidarın önemli kaynaklarından biri olan denetim, güvenlik kaygısından ileri gelmektedir. Bir bakıma özgürlüğün de teminatı olarak, nüfusa ve bireye dair risk oluşturan şeylerin kontrolü için gerekli bir düzenlemeye dönüşmüştür. Bu aşamada yönetimsellik anlayışında Foucault'a göre güvenlik, belirli olayların kendi düzlemleri içerisinde gerçekleşme sıklıkları gibi durumları normal olarak ele alır ve bunlardan yola çıkarak uygun kabul edilebilecek bir ortalama saptar. Bunu da belirli bir maliyet hesabı içerisinde gerçekleştirir (Foucault, 2013: 7). Yapay zekâ bu aşamada denetim ögesiyle bütünleşerek hem suçun işlenmesini sınırlandırır hem de güvenliğin etkin kılınmasını sağlayarak riskin sıfırlanmasını engeller. Örneğin; ABD'de bazı polis ekipleri nereye yönlenecekleri konusunda yapay zekâ odaklı data modellerinden faydalanmaktadır. Suç işlenme eğilimi yüksek olan düşük gelir gruplarının bölgelerine, sistem daha çok polis ekibi atamaktadır. Genellikle bu modelin verdiği geri dönüşleri temel alarak gerçekleşen olaylarda, sözü geçen bölgelerde tutuklanan insan sayısının arttığı fark edilmiştir (Bartlett, 2018: 25-26). Bir başka örnekte kimi yerlerde, polisin belirli suç mahallerine gidiş süreleri arasında farklılıklar vardır. Polis gelir seviyesi yüksek kimselerin semtlerine daha hızlı giderken düşük yerlereyse daha geç ulaşmaktadır.⁴²

⁴²Son güncelleme: 11 Mart 2019. "Predictive Policing Using AI Tested by Bay Area Cops" <https://www.govtech.com/public-safety/Predictive-Policing-Using-AI-Tested-by-Bay-Area-Cops.html>. Erişim Tarihi: 13 Mart 2019.

Bireyler açısından alınan güvenlik önlemleri, cep telefonlarından, retina tarayıcılarına kadar uzanmaktadır. Böylelikle parmak izi, retina, el izi, taban ağırlığı vb. beden uzuvları giderek bireyin kimliği haline gelmektedir. Bu noktada bedenin öneminin azalmadığı; bilakis bedenin bir kimlik olarak yeniden inşa edildiği anlaşılmaktadır. Buna bağlı olarak sosyal medya hesaplarının terörist saldırılara karşı, suç işleme riski olanlara yahut potansiyel pedofil, katil vb. kimselere karşı analiz edildiği ve olası risklerin öngörülme çalışıldığı bilinmektedir. Data lar potansiyel şeyler hakkında da bilgi verdiği için hükümetler bunları potansiyel suçlular, hastalar vb. durumlar için de kullanmaktadır (Bartlett, 2018: 20). Bütün bu denetim esasen bireylerin de rızasıyla gerçekleşmekte, temelinde güvenlik kaygısını barındırmaktadır. Bir başka açıdan nüfusun güvenliğini sağlamaya yönelik yapılan bu eylemler diğer yandan özgürlükleri sınırlandırmakta olduğu belirtilmektedir. Zira suçun araştırılması için kişisel bilgilere ulaşım da dahil her yöntem uygulanmaktadır. Bu da güvenlik riskinin diğer bir yönüne dikkat çeker: Daha fazla özgürlük daha fazla denetim gerektirir. Ancak bu denetim biyo-politikaya aykırı olarak gerçekleşmez. Amaç yaşamın merkeze alınması ve nüfusun istatistiki bilgisiyle kontrolün sağlanmasıdır. Bu iddiaya örnek olarak; sosyal medya uygulamalarında yapay zekânın sağladığı analizler sayesinde intihar eğiliminde olan kişilerin tespitinin yapılması gösterilebilir. Facebook, Twitter, Siri, Google Assistant, Alexa, Cortana, Woebot, Radar uygulamaları bunlardan bazılarıdır (Andrade v.dğr., 2018: 3). Bu örneklerden de anlaşılacağı üzere yaşam hala merkezde yer almaktadır.

Bedene dair değişen bir başka unsur yine güvenlik düşüncesindeki bir değişimden ileri gelmektedir. Modern dönemde artık beden savaş için bile olsa ölüm tehdidinden uzaklaştırılmaktadır. Yeni savaş teknolojilerinin geliştirilmesi, insan ordularının sayısının azalması ve olası savaşların yöntemini değiştirebilir. Mayınların ve bombaların imhası, operasyon ve arazi araştırması gibi durumlarda yapay zekâ robotlar kullanılmaktadır. Hatta benzer şekilde göçük araştırma, radyasyonlu bölgeye girme, kurtarma operasyonları ve uzay araştırmalarında da yapay zekâ destekli teknolojiler kullanılmaktadır (McPherson, 2018: 59). Yapay zekânın buradaki rolü yaşamı merkeze alan iktidar kavrayışının hala bir parçası olmasıdır. Önceki örneklerde de fark edilen ortak nokta bedenin güvenlik kaygısıyla kaçınılmaz/biricik kimlik olarak kurgulanmasıdır. Bu da insan bedenini giderek dijitalleştirmektedir. Bütün bu önlemlerin güvenlikle olan bağlantısıysa ülkeler arası güvenlik ağının sağlandığı noktalar içerisinde daha rahat dolaşım imkânı yaratmasıdır. Güvenlik teknolojilerinin, örneğin; biyometri, tam vücut tarayıcıları veya CCTV gibi artan kullanımı, çağdaş liberal güvenlik düzenleri tarafından da değerlendirilmektedir. Örneğin; havaalanında

yapılan retina taramaları, kimlik, pasaport vb. belgelerde kullanılan parmak izi gibi şeyler... Bütün bunlar sonuç olarak ekonomik getirilere de sahiptir. Sınırlara veya kentsel yerlere kurulan güvenlik teknolojileri bu anlamda nüfus düzeyinde dolaşım süreçlerini ekonomik ve rasyonel bir şekilde yönetme girişimidir (Wichum ve Ludwigs, 2013: 166).

Sonuç olarak, davranışların yaşama yönelik kontrolü sağlanmaya devam edilmektedir. Bu anlayışın biyo-politik amaçlara uygun olduğu ve hala yaşamın kutsandığı anlaşılmaktadır. Nüfus, ekonomi ve güvenlikle olan birbiriyle bağlantılı ilişkilerdeyse hâlâ yönetimsellik fonksiyonunun başkalaşarak sürdürüldüğü görülmektedir. Tüm bu göstergelere dayanarak bireyin özgürlük/direnış ilişkisinde Foucault'un bahsettiği manada bir tahakküme imkân tanıyacak seviyede tek taraflı bir bastırma durumuna bürünmediği; güvenlik ve riskin yönetimsel bağlantılarıyla paralel ilerlediği sonucuna ulaşılmaktadır.

IV. BÖLÜM

4. SONUÇ

Bilgisayar kaynaklı sistemlerle insan zekâsını taklit ederek; insan gibi davranma, öğrenme, dili anlayabilme ve problem çözme gibi zekâyâ ilişkin çeşitli görevleri yerine getirmeyi amaçlayan yapay zekâ teknolojileri (Barr ve Feigenbaum, 1981: 3) özellikle son on yılda heyecan yarattığı kadar endişelere de sebep olmuştur. Bu endişeler çoğunlukla ekonomik, etik ve güvenlik gibi durumlara dair hissedilen endişelerden kaynaklanmaktadır. Bunlar aslında biyo-politika ve yönetimsellik nosyonlarının da temelini teşkil eden, kilit kavramlardır. Foucault, onsekiz ve ondokuzuncu yüzyıllarda yaşanan politik değişimin ardında buna benzer bir eğilimin olduğunu iddia etmektedir. Bu yüzyıllarda nüfus sorunlarının genelleşmesi ve kontrol edilmesi gereken bir problem olarak belli fenomenlerin ortaya çıktığını; bunun sonucunda iktidarın belirli düzenlemeler yaptığını ileri sürer. Yaşanan ekonomik değişimler toplumsal değişimleri de zorunlu kılmış ve iktidar-birey arasındaki ilişkileri tümünden etkilemiştir (Foucault, 2011b: 153). İktidar ilişkilerinin başka tür ilişkilere içkin olduğu (Foucault, 1993a: 72-73) bilgisinden yola çıkılırsa; yapay zekânın da günümüzde benzer şekilde bu alanlarda gözle görülür bir değişime neden olduğu fark edilecektir. Buna bağlı olarak beden, nüfusun, bilginin vb. iktidar kaynaklarının değeri ve kullanım şekilleri de değişmektedir.

İlkin, yapay zekâ teknolojileri toplumsal düzeyde araçsallaşabildiği denetim tartışması üzerinden ele alınmıştır. Çünkü hiçbir teknoloji iktidar ilişkileri olmaksızın bir topluma kendiliğinden yerleşemez. İktidar için yönetime etki etmeyi sağlayan her şey kontrol altında tutulmalı ve bilinçli bir şekilde yönlendirilmelidir. İktidarın görevi esas olarak, bu gücün kendi hedefleri doğrultusunda şekillendirilmesine dayanmaktadır. Denetim bu noktada işlevsel hale gelmektedir. Ancak bahsi geçen denetim teknikleri günümüze özgü, geçmiş iktidar tekniklerinden bağımsız şeyler değildir. Eski tekniklerin başkalaşımıdır. Örneğin; gözetleme araçlarının başkalaşımıyla birlikte denetim şekilleri daha geniş alanlara yayılmakta ve daha sistemli şekilde yürütülebilmektedir. İktidara bilgi -dolayısıyla güç- sağlayan bu tarz mekanizmaların kontrolü, insan hatasından ve onun doğal sınırlılıklarından arındırılmakta, daha teknik bir denetim şekline

dönüştürülmektedir. Fakat buna karşılık öznelere de direniş imkânı bulunmaktadır. Bu fikirden hareketle, yapay zekâ teknolojileri belirli değişimler yaratmış ve yaratmaya devam edecektir. Bu noktada, bahsi geçen değişimlerin politik olarak nelerden kaynaklandığı ve neleri değiştireceğı hususunda önceki çalışmalarda yeterince odaklanılmamıştır. Bu tezde, yaşam politikalarının nasıl yönetilmesi gerektiğini temel alan biyo-politika ve yönetimsellik kavramları bu sebeple tercih edilmiştir.

İkinci olarak denetim, iktidarın elde ettiği nüfusun bilgisi, onun doğal sınırları ve istatistiksel ortalaması gibi çeşitli bilgileri eyleme dökebileceğı meşru alanı yaratır. Ancak bu çalışmada kastedilen denetim sadece iktidarın nüfus üzerindeki denetimi olarak algılanmamalıdır. Yapay zekâ değerlendirmelerinde üzerinde durulmayan noktalardan bir başkası; denetimin tek yanlı bir tutum üzerinden değerlendirilmesi şeklinde olmuştur. Oysa normalizasyon fikri, normal olanın sınırlarını bilmek ve buna göre tedbirler almak maksadıyla işlev kazanmıştır. Yani burada iktidar bir teknolojiyi kullanıma sokup şekillendiren değil; onun kullanım sonuçlarına göre hareket eden bir konumdadır.

Deleuze, güçlenen denetimle birlikte denetim şekillerinin de sosyo-ekonomik sistemler gibi mutasyona uğradığının altını çizer (Deleuze, 2001: 25). Günümüzdeki durum da bunun bir çeşit uzantısıdır. Teknolojinin yarattığı bir durum değil bilakis; iktidarın yeni yöntem ve arayışlarının bir yansımasıdır. Çünkü iktidar ve özne arasındaki ilişki üretici bir yapıyı gerektirir. Buradan hareketle, iktidar tekniklerinin sabit kalması direniş şekillerinin de sabit kalmasına neden olmaz. Daha önce söz edilen bölümlerde aslında vurgulanan noktalardan biri de budur. İktidar ve özne arasındaki ilişkiler sürekli olarak değişerek güncellenmektedir. Bu durum, ilişkilerin doğasından kaynaklanmaktadır. Yapay zekâ da bunun sonucu olarak şekillenmektedir. Değişen iktidar stratejilerinin yeni teknolojilerle bütünleşmesi tabii olarak ilişkilerin doğasını da etkilemektedir. Bu anlamda yapay zekâ da iktidar ilişkilerinin devamlılığı için kullanılan politik bir araçtır.

Bu fikirden hareketle iktidar ve özne arasındaki ilişkilerin temel dinamiklerine bakarak, biyo-politik düşünüşün değişip değişmediğı sorgulanmıştır. Buna bağlı olarak biyo-politikanın merkezinde yer alan nüfusun çekirdeğı “beden” kavramı ele alınmıştır. Onsekizinci yüzyılda sanayileşme ve kapitalizmin gelişimiyle birlikte beden; kurban edilen, üzerinde işkence edilen ve öldürülebilene bir şey olmaktan çıkıp biyo-politik amaçlar doğrultusunda üretici bir vazifede değerlendirmeye tabi tutulmuştur. Bedenin faaliyetlerinin üretime kanalize edilmesi amaçlanmıştır (Foucault, 2011b: 185).Uzunca

bir dönem beden, önemli bir üretim aracı olmuş ancak makineleşmenin gelişmesiyle birlikte beden üzerindeki vazifelerin bir kısmı kaybolmuştur. Uzun zaman boyunca iş gücü ve nüfus bedene bağlı olarak ilerlemiştir. Burada temas edilen nokta, yapay zekâyla birlikte bedenin bu görevinde bir değişimin yaşanıp yaşanmadığıdır. Zira yapay zekâ insan bedenine ve hatta daha ötesinde insan zekâsına yönelik birçok işi gerçekleştirebilecek seviyeye gelmiştir. Bu sebeple bedenin eskisi kadar üretim ilişkileri bağlamında politikanın merkezinde yer almadığı sonucuna ulaşılmıştır. Ancak bu biyo-politik hedeflerden sapıldığına bir göstergesi olarak yorumlanmamalıdır. Beden artık ağır işlerden çekilmekte ve giderek iktidarın kendisini gösterdiği bir alan olmaktan uzaklaşmaktadır. Bu ne iktidarın ne de bedenin önemini azaltmıştır. Burada varılan sonuç iktidar ilişkilerinin eskisinden farklı bir konuma gelişidir. Yapay zekânın etkisi bu ilişkilerin ekonomik, etik ve sosyo-kültürel yönlerden değişimler yaratması olmuştur. Bir diğeri beden, cinsellik bağlamında da ele alınmıştır. Yapay zekâ teknolojilerinin insana yönelik sadece üretim, pazarlama, programlama gibi şeyler değil; insan duygularını taklit etmeye dayalı daha ileri seviye özellikleri de hedeflediği görülmüştür. Bu da iktidarın bilgi dolayısıyla hedef aldığı güç ilişkilerinin bir iz düşümüdür. Buna bağlı olarak cinsel tuhafıklar, hastalıklar gibi tıbbileştirmeler vasıtasıyla bedene dolaylı yoldan müdahale sağlayarak, iktidarın etkisini artıran uygulamalar da mevcuttur.

İkinci olarak yönetimsellik ve yapay zekâ ilişkisi incelenmiştir. Bu inceleme yapılırken yönetimsellik için temel hususlar olan nüfus, bilgi ve güvenlik temalarına odaklanılarak üç farklı bağlamda ele alınmıştır. İktidar ve nüfus arasındaki ilişki karşılıklılık esasına dayanır. Biri diğeri öncelikle. Yönetimsellik anlayışına göre iktidar, nüfusu bir bütün olarak ele alır ve ona dair süreçleri yöneterek insan yaşamını yönlendirmeyi amaçlar (Foucault, 2013: 95-96). Bu noktada yapay zekâda nüfusa dair bu süreçleri belirli ölçülerde etkilemektedir. Bu iki veçhede gerçekleşmektedir: İlkin yapay zekâ nüfusu etkileyen süreçlerin gidişatını değiştirir. İkinci olarak doğrudan bir değişime sebep olur. Nüfusu etkileyen iş, güvenlik, sağlık, eğitim ve tarım gibi süreçlerin işleyişinde değişimlere sebep olarak nüfusu dolaylı şekilde etkileyen stratejik bir araçtır. Doğrudan etkisiyse akıllı sistemler yardımıyla insana bağlı kaynak denetimini sağlamak gibi şeylerin sistematik olarak sürdürülmesine olanak tanınmasıdır. Kısacası yönetimsellik düşüncesinde etkili olan nüfus ve onun faaliyetlerinin düzenlenmesini gerçekleştirmeye yardımcı olmaktadır.

Bilgi ilişkilerindeyse yapay zekâ iktidara bilgi sağlama vazifesiyle gözetim ve denetim gibi kritik süreçlerde yardımcı olur. Bilgi; olacakları ön görme, tahmin yapma, olasılıkları bilme ve buna göre hareket edebilme imkânı sağlamaktadır (Lemke, 2015:

48). Bu sayede bilgi; istihbarat, reklam vb. amaçlarla yapay zekâ teknolojileriyle dönüştürülmekte, iktidar ilişkilerine eklenerek ilerlemektedir. Nihai tabloda görülen şeyse, bilginin özneleştirmeyle ilişkili olarak insanların edimlerinin değişmesi için iktidar tarafından kullanılması durumudur. Bu noktada dikkat çekici olan husus, bunun bir bastırma ya da zorlama şekliyle gerçekleşmemesidir. Söz gelimi yapay zekâ teknolojilerinden bilgi toplamayı sağlayan araçlar herhangi bir dayatma ya da zorunluluk şeklinde insanların kullanımına sunulmamakta bilakis; bu teknolojiler hem iktidar tarafından hem de bireyler tarafından kendi çıkarlarına en uygun şekilde kullanılmaya çalışılmaktadır. Bu da yönetimselliğin temel unsurlarından biri olan rasyonaliteyle ilişkilidir (Dean, 2010: 18).

Yönetimselliğin bir başka önemli vurgusu olan güvenlikse denetimle ilişkilendirilmiştir. Çünkü denetim büyük ölçüde güvenlik kaygısından ileri gelmektedir. Ana tekniği norm değil güvenlik olarak beliren bir iktidar şeklinin tesir ettiği görülmektedir (Gambetti, 2009: 154). Yapay zekâ ve güvenlik ilişkisine bağlı olarak, potansiyel risk durumları için bir tedbir uygulaması olarak kurgulanmaktadır. Bu sayede suç işlenmesi sınırlandırılmış olur. Ayrıca bir gözetleyici işlevi görerek iktidarın varlığını da pekiştirir. Ancak tüm bunlar esasen görünmeden tesir eden bir iktidarın işlevleridir. Son olarak iktidar bu sayede davranışları belirlemeye çalışırken, özneleri onayladığı yahut onaylamadığı davranış şekillerine teşvik etmiş olur.

Özetle, tüm bu ilişkiler iktidar ve özne arasındaki çekişmelerin bir yansıması olarak düşünülmelidir. Yapay zekâ bu ilişkilere yeni imkânlar sunarak onların gidişatını etkilemektedir. Bu ilişkilerin bir belirlenimle yahut bir direniş gösterilmeden gerçekleştiğini söylemek; tüm bu bastırma, direnme kabul ya da ret gibi şeyleri yok sayarak adeta determinist bir tahakküm şemasının içine yerleştirmek olacaktır. Foucault'un yaklaşımına göre, her şeyin belirleyicisi bir iktidar yerine, öznelerin de her zaman direniş olanağı vardır. Bu direniş tahakkümün önünde duran ve iktidarın üretici yapıya bürünmesini sağlayan bir itkidir. İktidar özgürlük sayesinde vardır. O, bu tarz bir tahakkümü reddetmesinin yanı sıra benlik tekniklerini de hesaba katar. Bireylerin birbirine uyguladıkları tahakkümün yanı sıra ayrıca rızaları ve kendi edimleri de önemlidir. Yönetim düşüncesine göre birey hem başkaları hem de kendi ahlaki benliği tarafından yönlendirilmektedir.

“Sözcüğün en geniş anlamıyla alınırsa insanları yönetmek, yöneticilerin istediğini yaptırmak için insanlara cebir uygulaması değildir; insanları yönetmek, baskıyı teminat altına alan teknikler arasındaki çatışmaların ve tamamlayıcılıkların

yanı sıra benliğin kişinin kendisi tarafından inşa edildiği ya da dönüştürüldüğü süreçleri de içeren çok yönlü bir denge işidir daima.” (Foucault, 1993a: 203-204).

Sonuç olarak, yapay zekânın tüm bu özellikleriyle beraber yaşamın gidişatında etkileri olduğu ve bunun belirli politik sonuçlar doğurduğu görülmektedir. Oldukça mühim özelliklere sahip bu teknolojinin bireyleri özgürleştirirken öte yandan onların özgürlüklerini sınırlaması gibi etkileri aslında onun tek bir yönde işlevsel olmadığı kanıtıdır. Bu tezin de işaret ettiği nokta, yapay zekânın doğrudan bir tahakküm şeklini mümkün kılmadığı, hâlâ belirli iktidar stratejilerinin uygulandığı ve öznenin direnişine bağlı olarak yeni dönüşümler geçirdiğidir. Bunun sadece özneyi dönüştüren onun dışındaki pratiklerle değil; ayrıca kendilik şekilleriyle de alakalı olduğudur.

KAYNAKLAR

- Agamben, Giorgio (2013). Kutsal İnsan: Egemen İktidar ve Çıplak Hayat. Çev. İsmail Türkmen. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Akay, Ali (2000). Michel Foucault'da İktidar ve Direnme Odakları. İstanbul: Bağlam Yayınları.
- Andrade, Norberto; Nuno Gomes De; Pawson, Dave; Muriello, Dan; Donahue, Lizzy ve Guadagno, Jennifer (2018). "Ethics And Artificial Intelligence: Suicide Prevention on Facebook". *Philosophy & Technology*, 31(4), 1–16.
- Aristoteles (2014). Politika. Çev. Mete Tunçay. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Arnott, S.J.; Holland, E.W.; Patton, P.; Hardt, M.; Beller, J.L. ve Akay, Ali (2005). Gilles Deleuze'de Toplum ve Denetim. Çev. Barış Başaran. İstanbul: Bağlam Yayıncılık.
- Arpacı, Murat (2016). Foucault, Biyopolitika ve Biyotarih: Tarihsel Çalışma Alanları Olarak Tıp, Beden ve Nüfus. *Vira Verita*, 1, 80–97.
- Barr, Avron ve Feigenbaum, Edward A. (1981). *The Handbook of Artificial Intelligence* (1st Ed.). California: Heuristech Press.
- Barr, Avron ve Feigenbaum, Edward A. (1982). *The Handbook of Artificial Intelligence-* (2nd Ed.). California: Heuristech Press.
- Bartlett, Jamie (2018). *The People Vs Tech*. New York, Ny: Penguin Random House Llc.
- Bentham, Jeremy; Pease-Watkin, Catherine; Werret Simon, Çoban, Barış ve Özarslan, Zeynep (2016). *Panoptikon Gözün İktidarı*. Çev. Barış Çoban-Zeynep Özarslan. İstanbul: Su Yayınevi.

- Berktaş, Fatmagül (2009). Feminist Teorinin Önemli Bir Alanı: Cinsellik. *Cogito, Bahar (58)*, 57–73.
- Best, Steven ve Kellner, Douglas (2011). *Postmodern Teori*. Çev. Mehmet Küçük. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Cohen, Paul R. ve Feigenbaum, Edward A. (1982). *The Handbook of Artificial Intelligence (3rd Ed.)*. California: Heuristech Press.
- Coşkun, Cüneyt (2010). *Michel Foucault: Özne ve İktidar*. Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi.
- Dean, Mitchell (2010). *Governmentality: Power and Rule in Modern Society*. Londra: Sage Publications.
- Deleuze, Gilles (2001). “Denetim Toplulukları Konusunda Bir Ek”. Çev. Ulus Baker. *Birikim Dergisi*, (142–143), 23–26.
- Deleuze, Gilles (2013). *Foucault*. Çev. Burcu Yalım-Emre Koyuncu. İstanbul: Norgunk Yayıncılık.
- Dolgun, Uğur (2008). *Şeffaf Hapishane Yahut Gözetim Toplumu*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Elmas, Çetin (2011). *Yapay Zekâ Uygulamaları*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Elmas, Çetin (2010). *Yapay Zekâ Uygulamaları*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Falzon, Christopher (2001). *Foucault ve Sosyal Diyalog: Parçalanmanın Ötesi*. Çev. Hüsamettin Arslan. İstanbul: Paradigma Yayınları.
- Fortier, Alexandre And Burkell, Jacquelyn (2015). “Hidden Online Surveillance: What Librarians Should Know to Protect Their Own Privacy and That of Their Patrons”. *Information Technology and Libraries*, 34(3), 59–72.
- Foucault, Michel (2011b). *Entelektüelin Siyasi İşlevi*. Çev. Ferda Keskin. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

- Foucault, Michel (2015). *Biyopolitikanın Doğuşu*. Çev. Alican Tayla. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Foucault, Michel (1999). *Bilginin Arkeolojisi*. Çev. Veli Urhan. İstanbul: Birey Yayıncılık.
- Foucault, Michel (2000b). *Hapishanenin Doğuşu*. Çev. Mehmet Ali Kılıçbay. Ankara: İmge Kitabevi.
- Foucault, Michel (2012). *İktidarın Gözü*. Çev. Işık Ergüden. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Foucault, Michel (2000a). *Deliliğin Tarihi*. Çev. Mehmet Ali Kılıçbay. Ankara: İmge Kitabevi.
- Foucault, Michel (2011a). *Büyük Kapatılma*. Çev. Işık Erdüden-Ferda Keskin. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Foucault, Michel (1993a). *Cinselliğin Tarihi*. Çev. Hülya Uğur Tanrıöver. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Foucault, Michel (2002). *Toplumunu Savunmak Gerekir*. Çev. Şehsuvar Aktaş. İstanbul: Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık.
- Foucault, Michel (1993b). *Ders Özetleri 1970 – 1982*. Çev. Selahattin Hilav. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Foucault, Michel (2000c). *Özne ve İktidar*. Çev. Işık Ergüden-Osman Akınbay. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Foucault, Michel (2013). *Güvenlik, Toprak, Nüfus*. Çev. Ferhat Taylan. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Foucault, Michel (2014). *Özne ve İktidar Seçme Yazılar 2*. Der. Ferda Keskin. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

- Gambetti, Zeynep (2009). “İktidarın Dönüşen Çehresi: Neoliberalizm, Şiddet ve Kurumsal Siyasetin Tasfiyesi”. *İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, (40), 145–165.
- Hall, Stuart (1992). *West and The Rest: Discourse and Power*. Cambridge: The Open University.
- Isaak, Jim ve Hanna, Mina J. (2018). “User Data Privacy: Facebook, Cambridge Analytica, and Privacy Protection”. *Computer*, 51, 56–59.
- Işık, Sever (2012). Foucault’da İktidar, Özgürlük ve Direniş. *Ekev Akademi Dergisi*, (51), 103–114.
- Jones, M. Tim (2009). *Artificial Intelligence a Systems Approach*. USA: Jones and Bartlett Publishers.
- Kartal, Onur (2016). “Giriş: Biyopolitikanın İzini Felsefe Tarihinde Sürmek”. Edt. Onur Kartal, *Biyopolitika: Platon’dan Arendt’e Biyopolitikanın Felsefi Kökenleri* (Cilt 1, 7–21). Ankara: Notabene Yayınları.
- Kartal, Onur (2016). “Immunitas, Communitas, Bios: Roberto Esposito”. Edt. Onur Kartal, *Biyopolitika : Foucault’dan Günümüze Biyopolitikanın İzdüşümleri* (Cilt 2,193–229). Ankara: Notabene Yayınları.
- Kelly, Mark G.E. (2009). *The Political Philosophy of Michel Foucault*. New York, Ny: Taylor & Francis.
- Keskin, Ferda (2014). “Michel Foucault”. Edt. Kurtul Gülenç, *Siyaset Felsefesi Tarihi* (Cilt 2). Ankara: DoğuBatı.
- Keskin, Ferda (2016). “Hükümranlıktan Yönetimselliğe Türkiye’de Neoliberalizm”. *Felsefelogos*, 20(63), 71–81.
- Kong, Jolene, Burzynski, Richard ve Kong, Jolene Yiqiao (2019). “Artificial Intelligence and Big Data: Risks and Benefits to the HIV/AIDS Response”. *Equal Eyes*, (July), 1–20.

- Korkmaz, Sezer ve Hoşman, İsmihan (2018). “Sağlık Sektöründe Tele-Tıp Uygulamaları: Tele-Tıp Uygulama Boyutlarını İçeren Bir Araştırma”. *Uluslararası Sağlık Yönetimi ve Stratejileri Araştırma Dergisi*, 4(3), 251–263.
- Kosing, Alfred ve Buhr, Manfred (1999). *Bilimsel Felsefe Sözlüğü*. Çev. Veysi Bildik. İstanbul: Toplumsal Dönüşüm Yayınları.
- Koyuncu, Emre (2016). “Foucault’nun Siyaset Felsefesinde Biyopolitikanın Doğuşu”. Edt. Onur Kartal, *Biyopolitika: Foucault’dan Günümüze Biyopolitikanın İzdüşümleri* (Cilt 2, 21–61). Ankara: Notabene Yayınları.
- Lecun, Yann, Bengio, Yoshua ve Hinton, Geoffrey (2015). Deep Learning. *Nature*, (521), 436–444.
- Lee, Kai-Fu (2018). *AI Superpowers China, Silicon Valley, and the New World Order*. New York, Ny: Houghton Mifflin Harcourt Publishing.
- Lemke, Thomas (2016). *Politik Aklın Eleştirisi: Foucault’nun Modern Yönetimsellik Çözümlemesi*. Çev. Özge Karlık. Ankara: Phoenix Yayınevi.
- Lemke, Thomas (2015). *Foucault, Yönetimsellik ve Devlet*. Çev. Utku Özmakas. Ankara: Pharmakon Yayınevi.
- Lemke, Thomas (2011). *Biyopolitika*. Çev. Utku Özmakas. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Li, Jun-Tao (2016). “Design Optimization of Amazon Robotics. Automation”, *Control and Intelligent Systems*, 4, 48–52.
- Mepheron, Stephanie Sammartino (2018). *Artificial Intelligence Building Smarter Machines*. Minneapolis: Twenty-First Century Books.
- Megill, Alan (2008). *Aşırılığın Peygamberleri*. Çev. Tuncay Birkan. Ankara: Ayraç Kitabevi.
- Mohajan, Haradhan (2018). “Qualitative Research Methodology in Social Sciences and Related Subjects”. *Journal of Economic Development, Environment and People*, 7 (1), 23-48

- Morar, Nicolae, Nail, Thomas ve Smith, Daniel W. (2016). *Between Deleuze and Foucault*. Edinburg: Edinburg University Press.
- Nabiyev, Vasif Vagifoğlu (2012). *Yapay Zeka*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Nazlı, Aylin (2009). "Sosyolojik Bakışın Eşiğindeki Beden." *Toplum ve Bilim*, (24), 61–69.
- Nilsson, Nils J. (1998). *Artificial Intelligence: A New Synthesis*. USA: Morgan Kaufmann Publishers.
- Norvig, Peter ve Russell, Stuart (2016). *Artificial Intelligence A Modern Approach*. London: Pearson Education Limited.
- Ojakangas, Mika (2016). "Platon'un Devlet Irkçılığı: Biyopolitikanın Tarihini Yeniden Okumak". Edt. Onur Kartal, *Biyopolitika: Platon'dan Arendt'e Biyopolitikanın Felsefi Kökenleri* (Cilt 1).27–49. Ankara: Notabene Yayınları.
- Özden, Önder (2016). "Biyolojik Ufka Karşı İki Modern: Agnes Heller ve Ferene Feher". Edt. Onur Kartal, *Biyopolitika : Foucault'dan Günümüze Biyopolitikanın İzdüşümleri* (Cilt 2). 87–109. Ankara: Notabene Yayınları.
- Özdil, Kemal (2016). "Aşağıdan Biyopolitikaya: Biyoiktidarın Yeni Çağı Ve Yaşam Siyaseti." Edt. Onur Kartal, *Biyopolitika : Foucault'dan Günümüze Biyopolitikanın İzdüşümleri* (Cilt 2). 259–299. Ankara: Notabene Yayınları.
- Özmkas, Utku (2012). "Foucault: İktidardan Biyoiktidara". *Cogito, Yaz*(70–71), 53–82.
- Özmkas, Utku (2018). *Biyopolitika: İktidar ve Direniş*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Özpolat, Gürhan (2015). "Türkiye'de Biyo-politikanın Ölü Doğuşu: Türkçe Akademik Yazın Alanında Biyo-politika Kavramının Alımlanma Biçimleri". *Modus Operandı*, (2), 131–158.

- Packin, Nizan Geslevich ve Lev-Aretz, Yafit (2018). Learning Algorithms and Discrimination. In: Research Handbook of Artificial Intelligence And Law (88–114). Massachusetts: Edward Elgar Publishing.
- Packin, Nizan Geslevich ve Lev-Aretz, Yafit (2018). Research Handbook of Artificial Intelligence and Law. Edt. Woodrow Barfield-Ugo Pagallo, Learning Algorithms and Discrimination (88–114). Massachusetts: Edward Elgar Publishing.
- Persily, Nathaniel (2017). “The 2016 U.S. Election: Can Democracy Survive The Internet?”. *Journal of Democracy*, 28(2), 63–76.
- Pherson, Stephanie Sammartino M C (2018). AI Building Smarter Machines. Minneapolis: Twenty-First Century Books.
- Platon (2000). Devlet. Çev. Sabahattin Eyüboğlu- M.Ali Cimcoz. İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları.
- Pöhler, Lukas; Schrader, Valentin ve Ladwein, Alexander (2018). “A Technological Perspective on Misuse of Available AI.” *Consciouscoders*, (August), 1–13.
- Revel, Judith (2012). Foucault Sözlüğü. Çev. Veli Urhan. İstanbul: Say Yayınları.
- Revel, Judith (2006). Foucault: Güncelliğin Bir Ontolojisi. Çev. Kemal Atakay. İstanbul: Otonom Yayıncılık.
- Rose, Nikolas (2004). Powers of Freedom. Cambridge: Cambridge University Press.
- Rose, Nikolas (1998). Inventing Our Selves Psychology, Power, and Personhood. Cambridge: Cambridge University Press.
- Saygılı, Abdurrahman (2005). “Modern Devlet’in Beden İdeolojisi Üzerine Kısa Bir Deneme”. *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 54(3), 323–340.
- Szeliski, Richard (2011). Computer Vision. New York, Ny: Springer.

- Şahin, Salih (2010). *Geçmiş Günümüz ve Gelecekte Nüfus Gerçeği* (2. Baskı). Ankara: Gazi Kitabevi.
- Tekelioğlu, Orhan (1999). *Michel Foucault ve Sosyolojisi: Toplumsal Öznenin Yokoluşu ve “Ben”in Kuruluşu*. İstanbul: Bağlam Yayınları.
- Tekelioğlu, Orhan (2005). “Moderniteye Sıkışan Özgürlük: Foucault’nun “Kendilik Teknolojileri”ne Bir Bakış”. *Doğu Batı*, 3(9), 45–57.
- Urhan, Veli (2000). *Michel Foucault ve Arkeolojik Çözümleme*. Ankara: Paradigma Yayınları.
- Urhan, Veli (2013). *Michel Foucault ve Düşünce Sistemleri Tarihi*. Ankara: Saf Yayınları.
- Veyne, Paul (2014). *Foucault Düşüncesi Kişiliği*. Çev. Işık, Ergüden. İstanbul: Alfa Yayınları.
- Wang, Yilun, Kosinski, Michal (2018). “Deep Neural Networks Are More Accurate Than Humans at Detecting Sexual Orientation From Facial Images”. *Journal of Personality and Social Psychology*, 114(2), 246–257.
- West, David (1998). *Kıta Avrupası Felsefesine Giriş*. Çev. Ahmet Cevizci. İstanbul: Paradigma Yayınları.
- Wichum, Ricky ve Ludwigs, Albert (2013). “Security As Dispositif: Michel Foucault in The Field of Security”. *Foucault Studies*, (15), 164–171.
- Yu, Kun-Hsing, Beam, Andrew L And Kohane, Isaac S (2018). “Artificial Intelligence in Healthcare”. *Nature Biomedical Engineering*, 2(10), 719–731.
- Zengin, A. Nilüfer (2012). “Foucault’ya Bir Bakış: Öznenin Cinselliğinden Kendiliğin Haz Ahlakına”. *Cogito, Yaz*(70–71), 333–344.

İnternet Kaynakları

Son güncelleme: 11 Mart 2019. “Predictive Policing Using AI Tested by Bay Area Cops” <https://www.govtech.com/public-safety/Predictive-Policing-Using-AI-Tested-by-Bay-Area-Cops.html>. Erişim Tarihi:13 Mart 2019.

Son güncelleme: 11 Kasım 2018. “Amazon Scraps Secret AI Recruiting Engine that Showed Biases Against Women” <https://medium.com/datadriveninvestor/amazon-scraps-secret-ai-recruiting-engine-that-showed-biases-against-women-995c505f5c6f>. Erişim Tarihi: 7 Nisan 2019.

Son güncelleme: 17 Ocak 2019. “The Invisible Warning Signs That Predict Your Future Health” <https://www.bbc.com/future/article/20190116-the-invisible-warning-signs-that-predict-your-future-health>. Erişim Tarihi: 21 Ocak 2019.

Son güncelleme: 24 Mart 2018. “Want to freak yourself out? I'm gonna show just how much of your information the likes of Facebook and Google store about you without you even realising it” <https://threadreaderapp.com/thread/977559925680467968.html>. Erişim Tarihi: 5 Şubat 2019.

Son güncelleme: 21 Kasım 2018. “Artificial Intelligence – Fighting Overpopulation” <https://blogs.timesofisrael.com/artificial-intelligence-fighting-overpopulation/>. Erişim Tarihi: 19 Nisan 2019.

Son güncelleme: 20 Temmuz 2017. http://www.gov.cn/zhengce/content/2017-07/20/content_5211996.htm. Erişim Tarihi: 21 Nisan 2019.

Son güncelleme: 11 Ocak 2017. “Will Artificial Intelligence Solve The Demographic Problem?”<https://geopoliticalfutures.com/will-artificial-intelligence-solve-the-demographic-problem/>. Erişim Tarihi: 27 Nisan 2019.

Son güncelleme: 1 Mart 2018. “14 Ways AI Will Benefit Or Harm Society” <https://www.forbes.com/sites/forbestechcouncil/2018/03/01/14-ways-ai-will-benefit-or-harm-society/#4ca8283e4ef0>. Erişim Tarihi:13 Şubat 2019.

Son güncelleme: 17 Eylül 2018. “If They Don’t Want to Lose Their Jobs to a Machine, Doctors Will Need to Become Compassionate Human Connectors” <https://www.vox.com/platform/amp/2018/9/17/17867990/kai-fu-lee-ai-superpowers-book-artificial-intelligence-jobs-doctors-kara-swisher-decode-podcast>. Erişim Tarihi: 27 Ocak 2019

Son güncelleme: 6 Nisan 2018. “Elon Musk’s nightmarish warning: AI could become ‘an immortal dictator from which we would never escape’” <https://www.washingtonpost.com/news/innovations/wp/2018/04/06/elon-musks-nightmarish-warning-ai-could-become-an-immortal-dictator-from-which-we-would-never-escape/>. Erişim Tarihi: 22 Şubat 2019

<https://dictionary.cambridge.org/tr/s%C3%B6z%C3%BCk/ingilizce/control>. Erişim Tarihi: 7 Ocak 2019

<http://sozluk.gov.tr/>. Erişim Tarihi: 15 Ocak 2019.

<https://dictionary.cambridge.org/tr/s%C3%B6z%C3%BCk/ingilizce/government>. Erişim Tarihi: 12 Kasım 2018.

“Annual Report of The CifarPan-Canadian AI Strategy” https://www.amii.ca/wp-content/uploads/2019/04/ai_annualreport2019_web.pdf. Erişim Tarihi: 21 Nisan 2019.

Son güncelleme: 25 Nisan 2018. “Communication Artificial Intelligence for Europe” <https://ec.europa.eu/digital-single-market/en/news/communication-artificial-intelligence-europe>. Erişim Tarihi: 21 Nisan 2019.

“National Strategy for Artificial Intelligence” http://niti.gov.in/writereaddata/files/document_publication/NationalStrategy-for-AI-Discussion-Paper.pdf. Erişim Tarihi: 21 Nisan 2019.

Son güncelleme: <https://www.nedo.go.jp/content/100865202.pdf>. Erişim Tarihi: 21 Nisan 2019.

Son güncelleme: Ocak 2018 “Voice recognition (speaker recognition)” <https://searchcustomerexperience.techtarget.com/definition/voice-recognition-speaker-recognition>. Erişim Tarihi: 24 Mart 2019.

http://bagem.tripod.com/bagem/Yapay_zekâ3.html. Erişim Tarihi: 3 Mart 2019

Son güncelleme: 2 Nisan 2013. “Turing Testi” <http://bilgisayarkavramlari.sadievrenseker.com/2013/04/02/turing-testi/>. Erişim Tarihi: 4 Mart 2019.

<https://www.ibm.com/tr-tr/services/artificial-intelligence>. Erişim Tarihi: 4 Mart 2019.

<https://dictionary.cambridge.org/tr/s%C3%B6zl%C3%BCk/ingilizce/government>.
Erişim Tarihi: 7 Şubat 2019.

<https://www.etymonline.com/word/panopticon>. Erişim Tarihi: 12 Şubat 2019.